శ్రీ ర స్తు.

కావ్యాలంకారచూడామణి.

విన్నకోట పెద్దయామహాకవి ప్రణీతము.

ద్వితీయముద్రణము.

వేదము - వేంకటరాయశాస్త్రిచేత

ముద్రితము.

చెన్నపురి:

జ్యోతిష్మతీ ముద్రాక్షరశాల.

శ్రీ

కావ్యాలంకారచూడామణి.

ప్రథమోల్లాసము.

శ్రీవాగాస్పదయోః పరస్పరయుజోః శ్రుత్యుత్సవశ్లాఘయోః
రాగాలాపనిరూఢయో ర్యతిగణవ్యాపారపారీణయోః
సాగత్య ద్గిరిజేశయో రివ సదా సంగీతసాహిత్యయో
ర్విద్వద్విశ్రమహేతుకం విహరతాం చాళుక్యవిశ్వప్రభో. ౧.

ఉ. పంకజముం దొఱంగి తదుపాంతచరన్మధుపప్రసక్తికిం
గొంకి ఝషాదిరూపములకుం జనునాథునివింతయక్కునం
గ్రింకిరి గాఁగ లచ్చి తిలకించి యజస్రము నుండుఁగాత ని
శ్శంకఁ జళుక్యవిశ్వమనుజప్రభుపుణ్యకటాక్షదృష్టులం. ౨.

చ. వరచతురాననప్రతిభ వాసికి నెక్కఁ బదక్రమంబులం
దిరుగుచు నంగవిభ్రమము దీముసగంబులఁ గానిపించుచుం
సరసవచస్సవిత్రి యగుచామ యలంకృతులం దనర్చి సు
స్థిరతఁ జళుక్యవిశ్వనృపచిత్తమునం బొలుపారుచుండెడుం. 3.

సీ. శ్రీకంఠచూడాగ్రశృంగారకరణమే రాజున కన్వయారంభగురుఁడు
చాళుక్యవంశభూషణము శ్రీవిష్ణువర్ధనుఁ డేమహీశుతాతలకుఁ దాత
స్తుతసోమారామభీముండు చాళుక్య భీముఁ డేనృపకులాబ్ధికి విధుండు
రాజమహేంద్రపురస్థాత రాజనరేంద్రుఁ డెక్కవతాత యేవిభునకు

తే. సంధ్రదళదానవోపేంద్రుఁ డగునుపేంద్ర
ధరణివల్లభుఁ డేరాజుతండ్రితండ్రి
ఘనుఁ డుపేంద్రాఖ్యుఁ డెవ్వనిఁ గన్నతండ్రి
యతఁడు విశ్వేశ్వరుఁడు లక్కమాంబసుతుఁడు. ౪.

శా. సర్వశ్రీఁ దనపేరివాఁ డగుటచే సంతుష్టచేతస్కుఁడై
సర్వజ్ఞత్వము రాజశేఖరతయుం శంభుత్వము న్విశ్వనా
థోర్వీభృత్తనుపు విశ్వనాథుఁడు శివుం డోజించెఁ గా కున్న నీ
సుగ్వాగ ప్రతిభాతిభాగ్యశుభదస్తుత్యత్వముల్ గల్గునే. ౫.

ఉ. అశ్రుతవైరివర్గుఁడు సమాశ్రితభర్గుఁడు దివ్యవాహినీ
విశ్రుతకీర్తి పుణ్యగుణవేషవిభూషితమూర్తి మానసో
న్మిశ్రితరాజనీతి యధమీకృతభూవరభూతి సర్వలో
కాశ్రయచక్రవర్తి సమదారిచమూసమవర్తి శూరతన్.
సీ. లక్ష్మీధరిత్ర్యుపలాలనప్రౌఢిమ రాజనారాయణప్రథ వహించి
హవ్యకవ్యార్థనిత్యప్రదానవ్యాప్తి సర్వలోకాశ్రయక్షుమతఁ జెంది
శస్త్రశాస్త్రాఖిలోద్ధరణక్రియాసిద్ధి ధరణీవరాహశబ్దమునఁ బేర్చి
గర్వితారాతివిఖండనోదారతఁ గరవాలభైరవఖ్యాతి వడసి
తే. కదనభీతులఁ బులు మేపి కాచి రాయ
గండగోపాలబిరుదసంగతిఁ దనర్చి
యవనిఁ బొగడొందు బహువిజయప్రవర్తి
చారుచాళుక్యవిశ్వేశ చక్రవర్తి.
ఉ. ఎందఁ జళుక్యవిశ్వధరణీశ్వరరాయకరారిసాళువ
స్పందన మొప్పఁ జెప్ప బహుపక్షబలంబునఁ గ్రందుఁ జెంది మి
న్నందినరాజహంసనివహంబులఁ బట్టి వధించి సన్నతిన్
బొందినధార్తరాష్ట్రికులపూగములన్ గరుణించు నాజులన్.
వ. మఱియును.
సీ. వేదశాస్త్రరహస్యవిధు లెల్లఁ బరికించి సవిఁ జతుర్వర్గప్రశస్తి నొంది
రాజవిద్యాతంత్రరక్తిసంభావించి వర్ణక్రమంబుల వల నెఱింగి
జ్యోతిషాయుర్వేదసంగతి నెగడొంది సంగీతసాహిత్యసరణి నేర్చి
తురగేభరోహణాదుల విశ్రుతికి నెక్కి యాయుధవిద్యల నతిశయిల్లి
తే. యచట నచ్చట నున్న కావ్యాగమములఁ
జెలఁగి సత్కవిసౌకర్యసిద్ధికొఱకు
నొక్కచోటనె యొడఁగూర్ప నుత్సహించి
సత్కళావర్తి విశ్వేశచక్రవర్తి.
మ. ననుఁ గావ్యక్రమవేది నర్చితబుధానందాదరాలోకితున్
మనితశ్రీగిరిజేశపాదయుగళున్ మాన్యున్ గళాకౌశలున్
వినుతున్ గౌశికగోత్రుఁ బెద్దన సుధీవిఖ్యాతు రావించి స
ద్వినయం బొప్పఁగ నాదరించి తగ నావిశ్వేశ్వరుం డిట్లనున్.—
ఉ. భావరసప్రపంచమున బర్వనలంకృతిలక్షణంబు, ఛం
దోవిచితిప్రచారము, గుతూహలదస్ఫురదంధ్రదేశభా

నానావిధప్రసంగముల చందము, నందముగా నొనర్చి వి
ద్యావిధి గానిపించుటగదా చతురత్వ మనంగ మేదినిన్.— ౧౧.

క. అను నవ్విశ్వేశ్వరవిభు ననుమతి యనునూత్నపోత మాధారముగా
ఘనరసరత్నాకరమునఁ గనుఁగొని యొడఁగూర్చి యిత్తు కబ్బపుమణులన్. ౧౨.

షష్ఠ్యంతములు.

క. లక్ష్మీపుత్త్రునకు నుపేంద్రక్ష్మావరనందనునకు ధర్మజ్ఞునకున్
లక్ష్మవిభేదనలాఘవ లక్ష్మణునకు సర్వశాస్త్రలంపటమతికిన్. ౧౩.

క. సింధురసత్త్వునకు మరుత్సింధురస క్రీడ దహిత తృప్తికరునకున్
బంధురశుభానుభవునకు బంధుగమావృద్ధికరణబహువిభవునకున్. ౧౪.

క. చాళుక్యవిశ్వధరణీపాలునకు నమస్తభూపాలపరిపాలునకున్
శ్రీలునకు సమరవిజయశ్రీలలనాశ్లేషసౌఖ్యశీలున కెపుడున్. ౧౫.

వ. అభ్యుదయపరంపరల కకంపితస్థితియావహిల్లునట్టుగా మద్వాచోరచనీయంబగు కా
వ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకారలక్షణంబునకుఁ బ్రథమావతారంబెట్టిదనిన.

సీ. సరళవిరాజదుచ్చరణశస్తము వర్ణము, వర్ణపంక్తివి
స్తరము పదంబు, తత్పదవితానము వాక్యము, వాక్యభేదసుం
దరతర మర్థ, మర్థఘనతత్త్వవిబుద్ధము భావ, మట్టిభా
వరుచిరసుప్రసన్నవిభవంబు రసం బొడఁగూర్ప నేర్చినన్. ౧౬.

భావము.

క. బహిరర్థాలంబనమై విహరించు మనోవికారవిలసితము సుధీ
విహిత మగు భావ మన; నది మహి విజ్ఞానంబు నా సుమతులం బలుకున్. ౧౭.

క. ఘనవిజ్ఞానం బాత్మకు మనసున నే గలుగు నట్టిమనసున కబ్బున్
కనదింద్రియములచేతన్ విసఁగా వీనులకు నొదవు విషయప్రాప్తిన్. ౧౮.

భావభేదములు.

తే. అట్టి విజ్ఞానకలిత మై యమరుభావ
మాత్మఁ బ్రవ్యక్తమై విభావానుభావ
సాత్త్వికవ్యభిచారి సంజ్ఞలఁ దనర్చు
నాల్గుతెఱఁగుల రసనిదానంబు గాఁగ. ౧౯.

క. నవరసవిస్ఫుటకరణప్రవణము లగు నుచితరుచివిభావము లెల్లన్
వివిధస్త్రీపురుషులయిం దవిరళశేముషిగఁ బడియుఁ దలఁపగ నగు [illegible] ౨౦.

విభావములు.

ఆ. అవ్విభావ మొప్పు నాలంబనంబు ను
ద్దీపనంబు నాఁగ ద్వివిధ మగుచు
నిఖిల రస విబోధ నిర్మాణ కరణంబు
లిత్తెఱంగు లెల్ల నెఱుఁగ వలయు. ౧౨.

ఆలంబనవిభావము.

క. ఆలంబనంబు నాఁగ ర సాలంబన మైనరూపయౌవనకాంతి
శ్రీలావణ్యాదిక. మది మూలము తద్వ్యక్తికిన్ బ్రమోదప్రద మై. ౧౩.

ఉదాహరణము.

చ. నెలవుల నిండుచన్నుఁగవ నిక్కును, గామునితూపుకై వడిన్
వెలిఁగెడు రూపవిభ్రమము, విద్యుదుదారతఁ దేజరిల్లుఁ జూ
పులజిగి, సొంపు వెట్టనివిభూషణ మై మెయి నంతకంతకున్
బలియుఁ, జళుక్యవిశ్వజనపాలునిమన్ననఁ గన్నయింతికిన్. ౧౪.

ఉద్దీపనవిభావము.

క. చలియింపక రస మింపుల నొలయుచు నెవ్వానిచేత నుద్దీపించున్
గలఁగొన బుధులకు నవి యి మ్ముల నుద్దీపనవిభావములు నాఁ బరఁగున్. ౧౫.

క. ఆలంబనోక్తగుణములు నాలంబనచేష్టితములు హారాలంకా
రాళియు నుత్సవలీలలు నోలిన్ జతురాహ్వయంబు లుద్దీపనముల్. ౧౬.

సీ. రూప లావణ్య తారుణ్యాది శారీర గుణము లాలంబనగుణము లరయ,
నంగ నోచిత భావ హావ హేలాది వింశతియుఁ జేష్టితము లై సంచరించు,
హార కేయూర మంజీర కంకణ కంఠికాదు లలంకరణాఖ్యఁ జెందు,
నుపవన జల చంద్రి కోత్స వార్తవ లీల లాత్మ విహారంబు లనఁగఁ బరఁగు,
తే. నిట్టి యుద్దీపన విభావ హిత వినోద
విభవములఁ బొందుఁ జాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు
అలరువిల్తునిభంగి జయంతులీల
భద్రుచందమున నలకూబరునిపగిది. ౧౭.

అనుభావములు.

శా. భ్రూ తా రానన రాగ దృ గ్విలసనంబుల్ పాణిపాదాంగవా
క్చాతుర్యంబును నోష్ఠకంపనము నాఁగం జేర్చు చేష్టానము

ద్భూతం బై యనుభూత మై రసము సొంపున్ జెందుటన్ జేసి వి
ఖ్యాతం బై యనుభావ మొప్పు లలితవ్యక్తాకృతిన్ దోఁచుమన్. ౨౮.

చ. వదనవికాసమున్, బొలయు వాలికచూపులు, లేఁతనిగ్గుతోఁ
బొదలెడితారకల్, బొమల పొల్పగుపోకలు, మోవికెంపుపైఁ
గదరెడిచిన్నినవ్వు, చెలికత్తెల కందము సేయుమాటలున్,
సుదతి చళుక్యవిశ్వనృపసుందరుఁ జెందుటఁ జెప్ప నొప్పగున్. ౨౯.

సాత్త్విక భావములు.

తే. సత్త్వ మన మనోవృత్తి, తజ్జంబు లైన
భావములు సాత్త్వికము లష్టభావితములు,
స్తంభ రోమాంచ బాష్ప వైస్వర్య కంప
విలయ వైవర్ణ్య ఘర్మ సంజ్ఞ లఁ దనర్చు. 30.

స్తంభము.

క. మే నెఱుఁగ కున్నయునికిన నానాభయహర్షదర్శనశ్రవణములన్
భ్రమనుపడి యునికి చేష్టాహీన స్తంభంబు నాఁగ నెఱుఁగఁగ వలయున్. 3౧.

క. చాళుక్యవిభునిఖేల త్కోలధ్వజపటముఁ జూచి క్రొవ్వాతి, యాని ను
త్తాల స్తంభస్థితికి న్వాలుపడున్ బగఱ సాలభంజిక వోలెన్. 3౨.

రోమాంచము.

క. ఆనందాతిశయంబునఁ గానఁ బడుట రోమహర్షకల్పనము సుమీ
మానితరోమాంచం బనఁ గా నిష్టస్పర్శన ప్రకాశనవిధులన్. 33.

క. మనమున విశ్వేశ్వరు నిడి కొని గాఢాలింగనములఁ గొఱలెడిచోటన్
దనువునఁ బొడమెడిపులకలు వనితకు రాగాంకురములవడువున నొప్పున్. 3౪.

అశ్రువు.

క. అతిదుఃఖహర్షణాదులఁ బ్రతిపాదిత మైన నేత్రపాథఃకణసం
హతి యశ్రు వండ్రు, నఖముఖ కృతమార్జనవిధులు దానిక్రియ లరయంగన్. 3౫.

క. ఆలములో విశ్వేశనృపాలునికరవాలు మెఱయఁ బరనృపవనితా
లోలనయనాంబుదంబులు వాలాయము గురియు నశ్రువర్షం బోలిన్. 3౬.

వైస్వర్యము.

క. భయరోషహర్షణాదుల నియతం బగుగద్గదధ్వనిత్వం బది ని
శ్చయముగ వైస్వర్యం బగు రయవాగుచ్చరణసరణిగ ఘసం బగుటన్. 3౭.

క. రాగమున నలుక దేర్పఁగ నాగతుఁ డగువిశ్వవిభునియాలోకముచే
రాగాలాపక్రమము వి రాగాలాపక్రమముగ రమణి కలంగెన్. ౩౮

కంపము.

క. ఆకస్మికభయ దయితాలోకన హర్షాది రుజలు లో నగుదానన్
జేకూఱుఁ గంప మంగ వ్యాకులచలనాది నెఱుఁగవచ్చు న్దెలియన్. ౩౯

క. మృదులతరచంద్రహాసము గదలించుచళుక్యవిభునిఁ గని భీరువు లై
మదవిమతులు వడవడ వణఁకుదు రాతఁ డుపేంద్రపుత్త్రికుఁడు గానఁ జుమీ.

ప్రళయము.

క. ప్రళయము నా సుఖదుఃఖాదుల నింద్రియమూర్ఛనంబు నొందుట, దానిన్
దెలియునది భూమిపతన స్ఖలితాకారములచేతఁ గనుఁగొని నిపుణుల్. ౪౧

క. ఇమ్మహి నుపేంద్రపుత్త్రుఁడు సమ్మోహనమూర్తి యగుట సత్యం, బతనిన్
నెమ్మిఁ గనుఁగొన్నయింతికి నెమ్మది మూర్ఛిల్లి మేను నిలువక పడలున్. ౪౨

వైవర్ణ్యము.

క. మద రోష విషాదాదులఁ గదరెడు సహజాంగరుచివికల్పము నపుఁ డ
రోదవును వైవర్ణ్యం బన, నది వర్ణవ్యత్యయమున నగుఁ దెలియంగన్.

క. సారమతి విశ్వనృపతిని గోరిన సమకూఱు కున్న కోర్కులు ధరణిన్?
గౌరయశస్స్మరణంబున సారూప్యపదంబు గలిగెఁ జామకు నౌడలన్. ౪౪

స్వేదము.

క. దయితాలింగనసురత ప్రయాసకలనములఁ జెమరు వాటిల్లు మిథః
ప్రియదంపతులకు, నది గాత్రయుతార్ద్రత్వమునఁ దెలియఁ [illegible].

క. ఇల విశ్వనృపతిచంద్రుని లలితకరస్పర్శనములఁ లలన గరంగెన్,
దలపోయ దీనియొడ లిమ్ముల నలవిధి చంద్రకాంతమునఁ జేసెఁ జుమీ. ౪౬

సంచారిభావములు.

తే. స్థాయిభావంబునందు నిత్యత్వ ముడిగి
వ్యభిచరించుచు నబ్ధిభంగాళివోలె
నోలిఁ బొడముచు నడఁగుచు నుంటఁజేసి
యొసఁగు సంచారిభావంబు లెఱుఁగవలయు. ౪౭

సీ. గ్లాని నిర్వేద శంకా మదాసూయలు నాలస్య దైన్య శ్రమాహ్వయములు
స్మృతి మోహ చపలతా చింతలును విషాద సుప్తి విబోధ కౌత్సుక్యములును

నావేగ గర్వ హర్షామర్ష నిద్రలు మత్యపస్మార కోన్మాదములును
త్రాసోగ్రతా జడతా వితర్కంబులు నవహిత్థ ధృతి మరణాభిధములు
తే. వ్యాధియును వ్రీడయును నన వరుసఁ గృతుల
సాగు ముప్పదిమూఁడు సంచారిభావ
చయము వాని నెఱుంగక జరుగ దంద్రు
రసవివేచనచాతుర్యరంజనంబు. ౪౮.

గ్లాని.

క. మానస మెరియఁగ మేనికి నానాదౌర్బల్యకారణం బై యొంటన్
మానవిపశ్చాత్తాపము గ్లాని యనఁగఁ బరఁగు సుకవికల్పనవిధులన్. ౪౯.
క. శ్రీకరుఁ డగువిశ్వేశ్వరు భీకర ధరణీవరాహ బిరుద భరాత్మున్
జేకొని మది ధరియించిన యీకోమలి క్లేశ ముడుప నింతులతరమే. ౫౦.

శంక.

క. ఇదియును నదియును నట్లయి యొదవెడునో కో యనఁగఁ బొడము నూహాపోహా
స్పద మై చనునను మానము మది శంక యనంగ బుద్ధిమంతుల కెక్కున్. ౫౧.
క. స్తనితము శత్రుపతినినదము విని ధాటీపటహనాదవిభ్రాంతి మెయిన్
వెనుకను ముందటిదెసకును జన శంకింపుదురు విశ్వజనపతిశత్రుల్. ౫౨.

నిర్వేదము.

క. దుర్విధలత నీర్ష్యాదుల దుర్వారప్రతిఘ గలిగి తోఁపమి మొదలై
పర్వడుచిత్తవ్యధచే నిర్వేదం బొదవు సోష్మనిశ్వసనంబై ౫౩.
క. ఈనోములేల నోమఁగ? నీ నవశౌరోపచార మేటికి? నెలఁతన్
మానుప విశ్వేశ్వరుఁడే; నానాఁటికి మనుప రాజనారాయణుఁడే. ౫౪.

మదము.

క. మదిరాకృతి మోహము సంపదుదితహర్షము గళాదిపాటవమును స
మ్మదముగ నుదయింపఁగ నా స్పదములు, దెలియంగవలయు భావజ్ఞులన్. ౫౫.
క. కించిత్కంప దపిద్యో దంచిత మదిరామదావిలాత్ముల నేర్పుల్
మించఁ బొఱఁగాంచకోలువుల, నిందునె విశ్వేశమేదినీశ్వరు సభలన్? ౫౬.

అసూయ.

క. పరబలమదపద్యాసుం దరతలను సహింపలేక తలు చగుదోషా
చరణము గల్పించుటచే రదను నసూయాభిధాన మై నెగ డొందున్. ౫౭.
క. ఈమహి విశ్వేశ్వరుచే శ్రీమహిమన్ గన్న కవిగరిష్ఠు లసూయల్
నేమఱి భావింతురు చింతామణి సురధేను కల్పతరువుల గోడన్. ౫౮.

ఆలస్యము.

క. పొందుగ నిజకృత్యంబుల మందోద్యోగంబు చేసి మసలుటయు కదా
యెందును నాలస్యం, బీ చందం బతిప్రీతి నెఱుఁగ జనుఁ జతురులకున్. ౫౯.

క. చాళుక్యవిశ్వవిభుతో నాలమునకుఁ గడఁగువిమతు లలసు లగుటయున్;
చాలఁగ వన్నెలు వెట్టక యాలస్యము చేసి రచట నమరాంగనలున్. ౬౦.

దైన్యము.

క. విపదాప్తి విత్తహరణ స్వపతినిరాకృతుల నుద్భవంబయ్యెడు త
త్కృపణత్వము దైన్యం బగుఁ గృప కాస్పదమగుచుఁ జూడఁ గృతసుకవులచేన్ ౬౧.

క. పరగండభైరవునియు ద్ధురధాటీపటుత యెట్టిదో రిపుభూభృ
త్పురమాపురంధ్రిముఖముల సరి నొక్కటి దైన్య మంచు జను లరయంగన్. ౬౨.

శ్రమము.

క. సురతక్లేశాయాసా తురనిర్గమనాదికములఁ దోఁతెంచు శ్రమం;
బరసి తెలియంగవలయును దరళశ్వాసాది ఘర్మతనువిదళసలన్. ౬౩.

క. అడవులకై యద్రులకై యడుగడుగున నలఁత వొడమ నడలుచుఁ జని గీ
పడఁతుకలు పతులు మనుగడ నడరఁగ గరవాలభైరవాఖ్యులు సేయన్. ౬౪.

స్మృతి.

క. అమరఁ బురాకృతసుఖదుఃఖములం దలపోసి పోసి కనుఁగొనుటయు న్నై
నమితోన్నమితాననముగ నెమకుట సంస్మృతి యనంగ నెలకొనుఁ బలుకన్. ౬౫.

ఉ. "ఈసురచాపదీప్తులకు నీడు సుమీ మన సాలగత్నశ్రీ
న్యాసము, లీతటిల్లతలయచ్చు గదా మన లాసికాతనూ
ల్లాసము, లీఘనోపలములం దెగడున్ మన మౌక్తికావళీ
భాసము," లంచు విశ్వజనపాలవిరోధి దలంచుఁ గానలన్. ౬౬.

మోహము.

క. భయదుఃఖావేశమహామయచింతనవిధుల మెఱయ మలఁగొను మూర్ఛో
దయ మది మోహం బనఁ జను, నయుక్తమవివేకసరణి నగ్గుఁ దెలియంగన్. ౬౭.

ఉ. అద్దముఁ జూచి బిట్టులుకు, నానతిఁ జేసినసంచలించు, న
మ్ముద్దియ విశ్వనాథుపయి ముచ్చట చేసినయంతనుండి; యి
క్కద్ది నెఱింగి చందురునిఁ గానఁగ నీరు, పికంబు గూయ న
స్సిద్ధపుమ్రోఁత మాన్పదురు, నెచ్చెలు లిచ్చ నెఱింగి నిచ్చలున్. ౬౮.

చపలత.

క. రాగద్వేషాదులచే సాగెడు చంచలత పేరు చపలత, నిజనా
థాగోవిస్ఫురితవికారాగతి నెఱుఁగంగవలయు సంద్రు రసజ్ఞుల్. ౧౯.

ఉ. నెయ్యపుబోఁటి ముచ్చు చెవి నించినవార్తల దెలుంగ కన్న యీ
తొయ్యలి విశ్వభూవిభుని దూరమునం గని రాగసక్తయై
తియ్యపునవ్వు వాతెఱఁ దెచ్చె, వడి స్తనమండలంబుపైఁ
బయ్యెద చక్కఁ జేర్చెఁ, బొలపంబు నమర్చెఁ గటాక్షవీక్షులన్. ౨౦.

చింత.

క. తనరు ననిష్టాగమనంబున నగు తలపోఁత పేరు వో చింత యనన్;
మనసున నెలకొను దానిన్ గనునది సంతాపహేతుకధ్యానమునన్. ౨౧.

చ. తిరముగ విశ్వభూవిభుఁడు దేర్చినఁ దేరక త్రోఁచి పిమ్మటన్
దరుణి తదీశుతో వెస ముదంబునఁ జన్నమనంబుఁ ద్రిప్పఁగా
వెఱ వతి చింతనొందు, పృథివీతల మూరక వ్రాయు, బోటులన్
బరువడిఁ జూచి సిగ్గుపడుఁ, బాయనిధీరత దూరు బుద్ధిలోన్. ౨౨.

విషాదము.

క. అబ్బఁ దగు లాభ మని మది నుబ్బెడుచో నంతరాయ మొనఁగూడుటయున్
ద్రబ్బికొను వెఱగుపాటది నిబ్బరపువిషాద మనఁగ నెగడుం జూడన్. ౨౩.

క. 'ఇనుఁ డరుగఁ, దిమిర మదె కను కని పర్వెడు, విశ్వనాథుకడ కేఁగెద నే'
నని యొకమానిని దలఁపఁగ ఘనకరములు నిగుడ ధవళకరుఁ డుదయించెన్. ౨౪.

సుప్తి.

క. లీనేంద్రియమై విషయధ్యానంబునఁ గొలుసునంతరంగము లోన
స్థానం బడు కలల కెల్ల నిదానం బగు సుప్తి, దానిఁ దగుఁ దెలియంగన్. ౨౫.

క. నుత్యచరితవిశ్వేశ్వర కృత్యము సంకల్పసుప్రకీర్ణము నగుసా
హిత్యమును మరగి సుప్తికి నిత్యత్వము గలుగఁ గోరు నెలఁతుక యపుడున్. ౨౬.

బోధము.

క. ఇంద్రియములు చిత్తమున కతంద్రత లౌనగుటఁ జెప్పఁ దగు బోధము గాఁ,
రంధ్రవికారవిలోచన సాంద్రవికారముల నెఱుఁగఁ జనుఁ దజ్జ్ఞులకున్. ౨౭.

క. విశ్వేశ్వరుం డాపాలిత విశ్వంభరుఁ డనుచు ఋషులు వేదప్రముఖా
నశ్వరనిత్యాగమంబులన్ [illegible]. ౨౮.

ఔత్సుక్యము.

క. గురుబంధు ప్రియ ధరణీ వర వని తాలోకనాది వాంఛలచేతఁ
బరు వగు నౌత్సుక్యము, త త్వరత విలంబమునఁ గాన వచ్చుఁ దెలియఁ. ౭౯.

క. ధరణీవరాహలక్ష్మణుఁ డరిలక్ష్మి వహింప వచ్చునప్పుడు నగరీ
తరుణులు తొడవులు వీడ్వడఁ బొరిఁదొడిగెదుకౌతుకంబు పొల్పుగఁ జూడన్. ౮౦.

ఆ వే గ ము.

క. అమితవిచిత్రాలోచన సమయంబుల సంభ్రమించుసంభ్రమ మావే
గము నాఁబడు; ననుచిత నిర్గమనస్ఖలనాదికములఁ గనుఁగొనవలయుఁ. ౮౧.

క. సొబగారువిశ్వభూవరు ప్రబలజయశ్రీలఁ జూడఁ బఱతెంచు తతిఁ
గబరీకుచజఘనంబుల నిబిడత నసియాడెఁ బురము నెలఁతలనడుముల్. ౮౨.

గర్వము.

క. రిపుతర్జనవాచాటము విఫలాత్మోత్కర్షకథనవికటము రణలో
లుపమును నగుభుజదర్పము నిపుణులు గర్వం బనంగ నెగడుచునుండుఁ. ౮౩.

క. బాణకళాగర్వమునఁ గృపాణాహంకారగరిమఁ బొటిరియు సమర
శ్రేణీవిహరణవికట క్షోణీశులు రాయగండ గోపాలునకుఁ. ౮౪.

హ ర్ష ము.

క. దయితాలోకన విభవో దయ కదన స్తుతులవలనఁ దగ నుదయించుఁ
బ్రియుతముదము హర్షం బం గయుతప్రస్వేదపులకకలితం బగుచున్. ౮౫.

క. కరవాలభైరవాంకుని కరవాలభుజంగి పోరఁ గడు హర్షించున్
బరువడిఁ బరభూపాలక సరసప్రాణానిలముల సరిఁ జవిఁ గొనుచున్. ౮౬.

అమర్షము.

క. అపరాధులపై మనమునఁ గుపితాత్మున కుద్భవించుకోప మమర్షం
బుపగతమత్సరపాప వ్యపదేశంబులను నెఱుఁగ నగుఁ జతురులకుఁ. ౮౭.

క. పరబలములఁ గనుఁగొని జము కరణిం గనుఁగొనల నగ్నికణము లురులు నీ
వరగండభై రవునిభటవరుల యమర్షంబు పొగడవశమే పోరఁ! ౮౮.

ని ద్ర.

క. అలవున నలసత సురతా కులతఁ బ్రణయోపపన్న కోపాదులచే
నలవడు నిద్దుర, యది యి మ్ములు ముకుళితనయనమాత్రమున నెఱుఁగఁబడుఁ. ౮౯.

చ. చెలువ చళుక్య విశ్వనృపుచే మరుతూపుల నెల్ల గెల్చి యొ
ప్పులు సుఖనిద్ర సేయుతఱి బోటులచూపుల కింపొనర్చె న

య్యాలికముమీఁదఁ గ్రాలునలకాళియుఁ దిన్ననియూర్పుతావికిన్
జెలఁగెడుతేంట్లన్నన్ జెలిమి సేయుచుఁ గొంగొకసేపు శయ్యపై. ౯౦.

మతి.

క. సహజార్థ తత్త్వసంశయ మహితవినిర్వాహణశక్తి మతి యనఁ బరఁగున్
ముహురుద్భూతప్రతిభా విహరణమున నెఱుఁగఁ దగు వివేకప్రౌఢిన్. ౯౧.
ఉ. పాయక కొల్చువారల సుపర్వులఁ జేయుట, వైరులం బలో
పాయసుదర్శనాంచలవిభగ్నులఁ జేయుట, నుర్వి రాజనా
రాయణుఁ డంట, నిశ్చయమ యంచు సుధీంద్రులు విశ్వమేదినీ
నాయకు సత్ప్రభావకథనంబు మహిన్ బచరింతు రెప్పుడున్. ౯౨.

అపస్మారము.

క. భూతావేశక్లమమోహాతురవికృతులఁ దనర్చి యాత్మలయం దు
ద్భూత మగు నపస్మారము, చేతోగతి నెఱుఁగవలయు చేష్టాదులచేన్. ౯౩
క. భేరీరావంబులు విని వైరులు కరవాలభైరవభ్రాంతి నప
స్మారులగతిఁ బొగలుచుఁ దల చీర లెఱుంగరు భయోపచితి యెట్టిదయో! ౯౪.

ఉన్మాదము.

క. చిత్తప్రియవనితాహృతిఁ బిత్తోద్రేకమునఁ గలుగుఁ బృథులోన్మాదం
బిత్తెఱఁ గెఱుఁగుఁడు తుల్యా యత్తాచేతన సచేతనాదులయందున్. ౯౫.
మ. హరిణశ్రేణిఁ దురంగమప్రతతిగా నర్చించి మేఘంబులన్
గరులన్ జేసి ద్రుమంబులన్ భటులఁగా గల్పించి పోరాటకున్
దిరుగన్ జూతురు భ్రాంతులై తెలుచు ధాత్రీపాలు రున్మాదకా
తిరమొద్ధన్ బరగండభైరవునితోఁ దత్తత్ప్రదేశంబులన్. ౯౬.

త్రాసము.

క. చిత్తమున నున్నయునికిని హత్తెడుభయకలన త్రాస మనఁ జనుఁ, గ్రూరో
ద్వృత్త స్వప దర్శనాదినిమిత్తంబులఁ బుట్టు నెఱిఁగి మెలఁగఁగవలయున్. ౯౭.
క. ధరణీవరుహూభేరీ పిరావ మాలించి వైరివీరులు వికృతా
తురులై సాగిరి గిరి సరి దరణ్యదుర్గస్థలముల కరుగుదు రోలిన్. ౯౮.

ఉగ్రత.

క. దండించుచోట నుండెడు చండతపే యుగ్రతాఖ్యఁ జనుఁ దెలియంగా
ఖండన తాడన తర్జన తుండనములచేత నెఱుఁగుదురు భావజ్ఞుల్. ౯౯.

క. మ్రొక్కఁడు బిరుదము లుడిగియు మ్రొక్కుం డటు సేయ కున్నమనుజపతుల కా
యక్కఱ మగుపి శ్వేశ్వరు దృక్కోణములఁ గమరిపోక ద్రిమ్మగ వశమే. ౧౦౦.

జడత.

క. జడత యది కడు ముదంబునఁ బడునిష్టానిష్టకమఱభంజనములచేఁ
నడరెడుభయమోహాదులు దొడరెడు నెడఁ బనులవరుసఁ దోఁపింపనిదై. ౧౦౧.

క. ప్రణయమున రాజనారాయణుఁ డతిశౌర్యముగఁ జేయునాదరణ శుభ
క్షుణత్పృప్తి నఖిలనృపతులు ప్రణతిప్రణుతులకుఁ జొరరు పగమోత్సుకులై. ౧౦౨.

వితర్కము.

క. గుణగణవిగుణోత్కర్షణ గణన వితర్కంబు; దానిఁ గనుఁగొనఁ దగునై
పుణమునఁ జతురులు తత్కారణకార్యవిభేదబుద్ధిరసికతచేతన్. ౧౦౩.

క. శ్రీవిశ్వవిభుఁడు చేసిన యీవెరగుల కలుగవలయు నలిగినపిదపన్
భావింప నతఁడు ధీరుఁడు వావిరి ననుఁ దేర్పఁ డతనువడిఁ బడవలయున్. ౧౦౪.

అవహిత్థ.

క. కడు హర్షంబున మదిలో నడరెడు ననురాగ మొప్ప నణఁచెడు వెరవ
ప్పుడఁ తికి నవహిత్థ యనం బడు నూత్నవిచేష్టితములు పరికింపంగన్. ౧౦౫.

క. అవిరళముగ విశ్వమహీధవుగుణములు పొగడు చోటఁ దద్గతమతియై
చెవిఁ బెట్టుచు నొకముద్దియ చవిచదువులు గఱపెఁ గీరశాబంబులకున్. ౧౦౬.

ధృతి.

క. ఎట్టిపదార్థము లబ్బిన నొట్టిడిన ట్లుంట నోప నొల్లక మదిలో
గట్టి యగు దిట్టతన మది యిట్టులముగ ధృతి యనంగ నెందునుఁ బరఁగున్. ౧౦౭.

క. చాళుక్యవిశ్వవిభుచే శ్రీలన్ దనరారుబుధులు చేకొన గవనీ
పాలానీతపటీరదుకూలాగురుచంద్రగంధకోటుల నైనన్. ౧౦౮.

మరణము.

క. గర శౌనల రోగాయుధ విరహాదులవలన నగు వివేకింపంగా
మరణము, నయననిమీలన విరళశ్వాసాంగవర్ణపిధిఁ దెలియ నగున్. ౧౦౯.

క. కరవాలభైరవుని యని నరి చావక వచ్చినట్లి యటు పడి యుండెన్
పొరి నూర్పు లణఁచి కొప్పలు మగలింపక గాజువాటి ప్రాస్పడ భీతిన్. ౧౧౦.

వ్యాధి.

క. జ్వరమున నైనను విరహజ్వరమున నైనను దనచుఱసంతాపము వి
స్ఫురితవ్యాధి యనంబడు; శరీరసాదాదివిధులఁ జను దెలియంగన్. ౧౧౧.

క. కేలెరియు నొడలు దడివినఁ, గోలంబము లూర్పులేశిఖుల మండిపడున్,
చాళుక్యవిభునిఁ జూచిన బాలికపరితాప మెన్నఁ బని లే దింకన్. ౧౧౩.

వ్రీడ.

క. మెయిచెలువులు పరికించుచు దయితునిఁ గట్టెదురఁ జూచి తల వంచినము
ద్దియసొబగు వ్రీడ యెఱుఁగుఁడు నయనచ్ఛదలీనదర్శనప్రసరములన్.
ఉ. వేడుకవిశ్వనాథపృథివీవరసుందరుఁ బిట్టు చూచి తో
డ్తోడన సిగ్గు దగ్గఱుడుఁ దొంగలిఱెప్పలకప్పులోనఁ జి
ట్టాడెడుచూడ్కు లొప్పెఁ గుసుమాయుధతూణముఖంబునందు నా
టాడెడుపువ్వుఁదూపు లన నంగనకుం దరళింపుఁజాయలన్. ౧౧౫.

స్థాయిభావములు.

తే. ఆత్మసంభావితవిభావకానుభావ
సాత్త్వికవ్యభిచారి సంజ్ఞ లఁ దనర్చు
భావములచేత సువ్యక్తభంగు లైన
వాని రసికులు స్థాయిభావంబు లంద్రు. ౧౧౬.
క. రతి హాస శోక రోషము లతులోత్సాహంబు భయసమాఖ్య జుగుప్సా
కృతి విస్మయ శమములు నా సతతరసస్థాయిభావసంపద నొందున్. ౧౧౭.

రతి.

క. సంభోగావాప్తికృతారంభస్పృహసొంపు పేరు రతి యనఁ బరఁగున్
సంభృతచేతస్సుఖకర జృంభణమున నెఱుఁగఁ దగు రసికముఖ్యులకున్. ౧౧౮.
క. మంగళరూపవిలాసజితాంగజుఁ డగువిశ్వనాథునందు మెలఁగు నీ
యంగనకోరిక సతతము శృంగారస్థానజాతచేష్టాంకక మై. ౧౧౯.

హాసము.

క. అతివికృతదర్శనాభాషితచేష్టాగతులచేతఁ జేపడుహాస
ప్రతిపాదన; మెఱుఁగం దగుఁ జతురులు చేతోవికారసరసతచేతన్. ౧౨౦.
క. చాళుక్యవిభునిఁ దలఁచిన హేలలు నీనుదుటిచేత నెఱిఁగితి మనుమున్
లీలాహాసమునను నా వాలము గావించె నింతి వదనోదరమున్. ౧౨౧.

శోకము.

క. శోకం బనఁగను మదిలో నాకస్మికవిపదవాప్తి నడరెడుదుఃఖ
వ్యాకులత, దాని నెఱుఁగుఁడు చేకొని రసవేదసిద్ధి చేరుటకొఱకున్. ౧౨౨.

క. ఈశోలధ్వజు నని పెను బోసులచే నట్టుం గడుపుఁ బొలిసినయరినా
రీకులము నెరయ శోకం బాకారము దాల్చినట్లు యంగంబులలోన్. ౧౦౩.

రో ష ము.

క. పరకృతధిక్కారాదుల నరు దగుకలుషంబు రోష మనఁగాఁ బేర్చున్
బొరిఁబొరిఁ గసలుచునుండెడు పరుసున నెఱుఁగంగవలయు భావజ్ఞులకున్.
క. ఏపోరిలోన నైనను నేపారుచళుక్యవిభుని యెసకపురూపా
టోపము దీపించుఁ గడున్ రూపింపఁగఁ గల్పసమయరుద్రాకృతి నై. ౧౦౫.

ఉ త్సా హ ము.

క. మత్సరమర్దనమును ద్రిజ గత్సంకీర్తితము నైనకడిమి నడరునా
సత్సాహసప్రయత్నం బుత్సాహం బనఁగఁ బరఁగు నురుతేజమునన్. ౧౦౬.
క. శంకింపక సురవనితా శంకరు లగువిశ్వవిభునిసమదభటులకున్
బింకముగ మేను లుబ్బినఁ గంకణములు విరిసె శౌర్యగరిమోత్పత్తిన్. ౧౦౭.

భ య ము.

క. భయ మనఁగ బూరుసత్వ వ్యయకరణం బగుచు నంతరంగమునందున్
క్షయమునకు వెఱచువెఱ పది నియతం బగుచుండుఁ బ్రాణినికరంబులకున్.
క. కరవాలభైరవునికర కరవాలప్రభలసొబగు గలుగుటనె కదా
పరికింపఁగ నెచ్చటఁ బర ధరణీశతమోగుణంబు తలచూప దిలన్. ౧౦౯.

జు గు ప్స.

క. హేయాపాదకవస్తుని కాయశ్రవణావలోకకథనంబులచే
నాయత మగురోఁత సుమీ యేమొదలఁ జుగుప్స యనఁగ నింపులఁ దెలుపన్.
క. బిరుదములు వెట్టుకొని తుది బిరుదార్థము నిలుప లేనిబిరుసున్నృపులన్
బరికించి రోయు నని మొన నరు దగుపరగండభైరవాంకుఁడు నీలన్. ౧౧౧.

వి స్మ య ము.

క. శ్రవణాలోకాపూర్వ ప్రవరచమత్కార మైనబంధురకృత్యం
బవని నగు విస్మయం బనఁ బ్రవీణు లెఱుఁగంగవలయుఁ బ్రముగప్రతిభన్.
క. అసముఁ డగువిశ్వభూవిభు నసిధారాపీతజలము లరినారీదృ
గ్విసరములఁ దొరుఁగుచున్నవి కనుఁగొండక విస్మయంబు గాదె తలం పన్.

శ మ ము.

క. దూరీకృతసంసారవి కారము శమ మనఁగ నిగమసారం బై పెం
పారు నది గలిగెనేని విచారము గడు నొప్పు నెపుడు చతురుల కెల్లన్.

క. చాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు మ హీలలనాపాలమున నెసక మెసఁగుచో
నోలి యతీంద్రులు మనముల నాలవపురుషార్థసరణి ననిచిరి మిగులన్. ౧౩౫.

మ. ఇది నానావిధభావబోధపద మిం దేరాజు రాజత్కళా
సదనం బై విహరించు నాతఁడుగదా సంగీతసాహిత్యసం
పదత్రోవం జనఁ జాలుఁ, జాలిన భవాపాయంబుఁ దూలించు స
మ్మదలీలన్ గృతకృత్యుఁడై నెగడు సమ్యగ్రాజతేజోనిధీ. ౧౩౬.

ఉ. సోమకులాబ్ధిచంద్రుఁడు యశోధవళీకృతదిగ్గజేంద్రుఁ డు
ర్వీమహిలాభిరాముఁడు నవీనభుజాబలరాముఁ డంగనా
రామవసంతుఁ డున్నమితరాజజయంతుఁడు వైరిఘోరసం
గ్రామధనంజయుండు రిపుకాననదావధనంజయుం డిలన్. ౧౩౭.

క. కంఠీరవశూరుఁడు శ్రీ కంఠపద స్మరణవిగత కల్మషుఁ డసుహృ
త్కంఠగ్రహాఖడ్గుఁడు వైకుంఠపరాక్రముఁడు కదనకోవిదుఁ డెపుడున్. ౧౩౮.

మాలిని.

అతులవిభవశక్రుం డర్థసంపన్నచక్రుం
డతిసుగుణగరిష్ఠుం డాత్మవిద్యావరిష్ఠుం
డతనుతనువిలాసుం డంగనాళీవికాసుం
డితరనృపతిపూజ్యుం డిద్ధరాజ్యుండు నీతిన్. ౧౩౯.

గద్యము.

ఇతి శ్రీమదుమారమణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన వివిధబుధవిధేయ చిన్నకోట పెద్దయనామధేయవిరచితం బైన కావ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకారశాస్త్రంబున భావప్రపంచప్రకటనసముద్దేశ్యం బనఁ బ్రథమోల్లాసము.

ద్వితీయోల్లాసము.

క. శ్రీలుఁడు ప్రణతావనిపతి మౌళిమణిద్యుతిసమేతమంజీరుఁడు తే
జోలంకారుఁడు ధృతిసుర శైలుఁడు చాళుక్యవిశ్వజనపాలుఁ డిలన్. ౧.

శా. శ్రీ నిండారఁగ లోకరక్షకొఱకై సిద్ధించుటంజేసి ల
క్ష్మీనాథుం డగునయ్యుపేంద్రుఁ డటు లేఁగన్ గాన నీనూతన
క్ష్మానాథుం డగు విశ్వనాథునకు శృంగారాధినాథత్వ మెం
తే నొప్పం బ్రణుతింప నంచుఁ గవు లుత్ప్రేక్షింతు రెల్లప్పుడున్. ౨.

క. కావున నుపేంద్రునకు లక్ష్మీవనితకు తనయుఁ డైనశ్రీవిశ్వ
క్ష్మావరునకుఁ బ్రియకరముగ భావితశృంగారరసముఁ బ్రణుతింతుఁ దగన్. ౩.

క. ఉక్తవిభావాదులచే భక్తనవస్థాయిరూపభావంబులు సు
వ్యక్తములై నిజగుణసంసక్తములై రసము లన రసత్వము నొందున్. ౪.

తే. స్థాయిభావంబులకు ననుసారు లైన
తద్విభావాదులను రసత్వంబు గలుగుఁ
బరఁగ వెన్నకుఁ బాకసంప్రాప్తిఁజేసి
తగుఘృతత్వంబు గలుగుచందమున నెపుడు. ౫.

క. వినువారికిఁ గనువారికిఁ దనరువిభావానుభావదర్శనచయముల్
ఘనరసపోషకములునాఁ జనుఁ గవితానాట్యములఁ బ్రసన్నాకృతులై. ౬.

తే. ప్రౌఢలకుఁ గావ్యములయందుఁ బొందు రసము,
ద్రష్టలకు నాట్యములయందుఁ దనరు రసము,
స్ఫుటవిభావానుభావసంఘటనచేత
సాత్త్వికవ్యభిచారిసంసక్తిచేత. ౭.

క. రస మారోప్యం బగుటన్ బొసఁగదు నాట్యములయందుఁ, బొల్పగుఁ దత్త
త్పరిసరస్మరణముచేతన్ రస సామాజికులయందు వేడ్కమి నెల లై. ౮.

శృంగారరసము.

క. అతులానందాత్మిక యగు రతియె విభావాదిభావరంజనముల సం
వృత యై శృంగారరసా కృతిఁ జెందు మనోనురాగకీలితగతులన్.

క. ద్వివిధం బగు శృంగారం బవిరళసంభోగసంభవాత్మకము నై
తవవిప్రలంభజము నన యువతిప్రియజనులవలన నుదితం బగుచున్.

సంభోగశృంగారము.

క. అనులాపాలింగన దర్శన చుంబన మోదన ప్రసాధన విధులన్
వనితలుఁ బతులున్ దమలోఁ జెనయుట సంభోగజనితశృంగార మగున్.

మ. లలితస్విన్నకపోల మాననము, హేలాలోల మాలోకనా
వలనం, బుల్లసదంగ ముత్పులకసంవాసంబు, వృత్తస్తన
స్థలి మాల్యావృత, రంజితాధరము లజ్జాహాసభావంబు, నె
చ్చెలి కీసొంపు వశుక్యవిశ్వాసిభుఁ డిచ్చెన్ జూచితే నిచ్చలున్. ౧౨.

తే. పంచవిధభావకలితప్రపంచ మెల్లఁ
గలసి శృంగారరసపోషకంబ యండ్రు;
క్రమముతోడఁ బ్రయోగసంగతి యతింగి
కావ్యనాటకములఁ గూర్పఁ గనుట యొప్పు. ౧౩.

తే. ఇందు శృంగారరసమును నెసఁగఁ జేయు
వివిధభావాదికక్రియావింశతియును
నెఱుఁగఁబడు భావకుల మది కేర్పడంగఁ
గవిత లక్షణలక్ష్యప్రకారములను. ౧౪.

క. అంగనలకు యౌవనగుణ శృంగారసోపపన్నచేష్టలు నానా
భంగులయి యొప్పు నిరువది, యింగితముగఁ దప్పి కార మెఱుఁగఁగ వలయున్. ౧౫.

క. ఆవింశతిలోఁ భావము హావము హేలాభిధయును ననియెడు మూఁడున్
భావింప నంగజాతము, లావిధ మెఱుఁగంగవలయు నయ్యాయి గతులన్. ౧౬.

తే. అలరు శోభయుఁ గాంతి దీప్తులును మధుర
తయుఁ బ్రగల్భత్వమును సదౌదార్యతయును
ధీరతయు నాఁగఁ బేర్కొను తెఱఁగు లేడు
పగఁగు సతుల కయత్నసంభవము లగుచు. ౧౭.

తే. చెలఁగు లీలా విలాస విచ్ఛిత్తి విభ్ర
మాహార్యనంబులు గిలకించితాభిధంబుఁ

గోరలు మోట్టాయితంబులు గుట్టమితము
నెసఁగు బిబ్బోక లలిత విహృతులు వరుస. ౧౮.
క. పదియును నైసర్గికములు; విదితము లన్నియునుగూడి వింశతి యయ్యెన్;
వదలక తల్లక్షణములఁ దదుదాహరణములు నెఱుఁగఁ దగుఁ దజ్జ్ఞులకున్. ౧౯.

భావము.

క. అతినిర్వికారచేతో గతవృత్తివిశేష మరయఁగా సత్త్వము, త
త్ప్రీతిపాద్యక్రియ భావము, సతతాలంకారకారి, దనుఁ దెలియంగన్. ౨౦.
ఉ. ఆళిజనోపభోగవచనార్థములం జెవిఁ బెట్టి, సిగ్గుతోఁ
గ్రాలెడువింతచూపు కడగన్నులయం దిడి, మున్నువోలె వై
మాళిపుటాటకున్ జొరదు మారుఁడు గల్గుట లో నెఱింగి, యీ
బాల చళుక్యవిశ్వజనపాలునిఁ జూచుట నిక్కువంబ పో. ౨౧.

హావము.

క. భావము యించుక వదన వ్యావళితవికాస మైన హావము, శృంగా
రావిర్భావనివాసము; భ్రూవల్లీమంద చలనమున నెఱుఁగఁబడున్. ౨౨.
చ. అరవిరితమ్మిలో వెడలునమ్మధుపమ్ములఁ గ్రేణి సేయుచున్
గరము విలోచనాంతములఁ గ్రాలెడుచూడ్కుల దందడించుచు
న్మరుఁ డెడకాఁడుగా నొకతె మక్కువఁ గన్గొనె సిగ్గు ముందఱన్
దిరుగఁ జళుక్యవిశ్వనృపతిన్ జెలిచాటుననుండి వేడుకన్. ౨౩.

హేల.

క. హావము సువ్యక్తవిలా సావహ మగునేని హేల యనఁగాఁ బరఁగున్
భావింపఁగ శృంగారము దైవాఱుచు నారఁబారఁ దనరుటచేతన్. ౨౪.
శా. భ్రూతారావళినంబు ఘర్మ పులకాభోగంబు రాగంబునున్
జేతోజాతుఁడు తన్ను జోకుటఁ బ్రశంసింపన్ బ్రసన్నోదిత
ప్రీతిన్ జూచెఁ బయోజనేత్ర కుతుకశ్రీపుష్టదృష్టిక్రియా
చాతుర్యంబులు చంద్రికన్ దెగడఁగాఁ జాళుక్యవిశ్వేశ్వరున్. ౨౫
ఈమూఁడును అంగసముద్భవములు.

శోభ.

తే. రూప యౌవన లావణ్య రూఢిసొబగు
సుందరుల కెల్ల రసికులు శోభ యంద్రు;

దనరు నన్యోన్యతుల్యగాత్రములయందుఁ
గడఁగి పెట్టని తొడవయి కానఁబడును. ౨౬.

ఉ. కోరి చళుక్యనాథుకడకున్ జనునింతికి రత్నకాంచనా
కారము లైనభూషణనికాయములం దడవంగ నేల; యీ
సూరెలఁ గ్రాలునంగములసోయగ మెంతకు లేదు చూడుఁడా
మారునిపూవుఁదూపులకు మాఱటరూప మనంగ నొప్పెడున్. ౨౭.

కాంతి.

క. ఆశోభయ రంజనగుణ పేశలమై మించుగలిగి బెరసిన విద్యా
కౌశలులు కాంతి యండ్రు ప్రకాశప్రతిభాప్తి నెఱుఁగఁగాఁ దగుబుద్ధిన్. ౨౮.

చ. కలపపుఁబూఁతలోని వెలిఁ గ్రమ్ముచుఁ బయ్యెదచీరమీఁద ను
జ్జ్వల యగునంగకాంతి గరువంపునడం బొలుపారెఁ జూచితే
పొలఁతి సుపేంద్రపుత్త్రిపరిభోగమతిన్ జనుచోట నెంతయున్
బలుపనివారిదంబు వెలిఁబర్వు శశిప్రభతోడ సాటియై. ౨౯.

దీప్తి.

క. శస్త్ర మగుకాంతికల్పిత విస్తారము దీప్తి యనఁగ విలసిల్లు శరీ
రస్తుత గభస్తివిభవ నిరస్తాలంకారకరణ యగు సతి కొప్పున్. 30.

మ. బలవద్విశ్వనరేంద్రుధాటి మదిలోఁ భావించి యుగ్రాచలా
చలితధ్వాంతగుహాంతరంబులఁ బ్రవేశం బొప్పఁ గావింతు ర
స్ఖలితాంఘ్రిప్రసరంబులన్ బ్రియవధూశారీరభూరిప్రభా
వలనంబుల్ కరదీపికావళులుగా వైరిక్షమావల్లభుల్. 3౧.

మాధుర్యము.

క. పొగడొందనివస్తువులోఁ దగిలియుఁ గడు హృద్య మగుటఁ దా మాధుర్యం
బగు నప్రసిద్ధమండన లగనంబున నెఱుఁగఁ దగు విలాసకరం బై. 3౨.

ఉ. లాలితసిందువారముకుళంబులపేరులు కర్ణకీలితా
లోలశిరీషపుష్పములు లోధ్రరజంబును మేనఁ జెంది సు
శ్రీల దనర్పఁ గ్రొవ్విరులఁ జేసినకానుక యిచ్చి సొంపుతో
బాల చళుక్యవిశ్వజనపాలుని గ్రోలవెలింగ సిగ్గునన్. 33.

ప్రాగల్భ్యము.

క. క్రీడోచితశయనమున్ దగ పిడుట ప్రాగల్భ్య మనఁగ వెలఁదుల కొనరున్
ప్రౌఢాలసం బై పిగ్యా ప్రాపితసుక్రీడనముల మలఁగడు నెడలన్. 3౪.

మ. ఇల విశ్వేశ్వరచక్రవర్తిసభలో నీముగ్ధ భావింప ని
శ్చలలజ్జావతి యయ్యునుం దగు నెడన్ సంగీతసాహిత్యవి
ద్యల విద్వన్నుతి కెక్కినట్టిదిగదా తర్కింప నత్యాశ్రయ
స్థలదత్యాతతసిద్ధులన్ విధికళాచాతుర్య మొప్పం జూవిూ. ౩౫.

ఔదార్యము.

క. లలి సురతాయాసాదుల నలసియు విలసిల్లు కణంక యౌదార్య మగున్
లలనకుఁ దగ మగుడనివే డ్కల నొసఁగున్ దయితకౌతుకప్రదచేష్టన్. ౩౬.

ఉ. కన్నులచెన్ను హల్లకవికాసముతోఁ బురణింప, ఓంకెపున్
జన్నులమీఁది పెంజెమరు సాలమి నెన్న, మృదప్రచారము
త్పన్నపుసోలముం దెలుప, భామకు లోఁ దమకం బొకింతయున్
సన్నము గాక విశ్వనరనాథునిపైఁ దగులంబ మూపెడున్. ౩౭.

ఈయాఱునొకటియు అయత్నసంభవములు.

ధైర్యము.

క. రూపింపఁ జిత్తసంభృత చాపల్యముచేత పుష్పచాపాదులచే
నేపఱక యుండుతాలిమి చూపట్టును ధైర్య మనఁగ సుస్థిరబుద్ధిన్. ౩౮.

మ. పతి విశ్వేశుఁడు నాకు; నవ్విభుఁడు చెప్పన్ సర్వలోకాశ్రయుఁ;
డతఁ డేలాగు దలంచినన్ దలఁప నీ; ప్రాణంబు నిత్యంబె? మా
రుత మాకంద మనోజ మాధవ మహారోపంబు సైరింప సం
స్తుతి సామాన్యమె? మాన మాభరణ మై శోభిల్లదే యల్లెడన్? ౩౯.

లీల.

క. గతి వచ నాలోకన మిశ్రితచేష్టలఁ బ్రియుని ననుకరించుటయ కదా
మతిఁ దలఁప లీల యనఁ జను సతతమనోరంజన ప్రసాదం బగుచున్. ౪౦.

ఉ. చేరి చళుక్యవల్లభునిచెప్పినయట్లన సేయు నుత్తమ
శ్రీరమణీసరస్వతులచేతలు చిత్రము; లన్న రేంద్రఁ గా
వ్వారికి నేపదార్థము లవారిగ నిమ్మను నట్ల యిత్తు; ర
న్నారులకున్ బ్రియానుకరణం బురుధర్మము కాదె యెప్పుడున్. ౪౧.

విలాసము.

క. బిట్టు నిజప్రియు నంగన కట్టెదురన్ జూచి యంగకంబులమీఁదన్
బుట్టించినయొయ్యారము చిట్టాడుట యది విలాసచిహ్నం బగున్. ౪౨.

ఉ. పయ్యెదఁ జక్కఁ దీర్చు కరపల్లవముం, గడమాడ్కి [illegible]
పయ్యెదుసిగ్గుఁ, గుంతలము లల్లన వీనులపొంతఁ జేర్చు న

త్రియ్య పుఁ జెయ్యు, మన్మథుని తేజపుబీజము లై తనర్పఁగాఁ,
దొయ్యలి చూచెఁ గోరికలు దొట్టిల విశ్వనరేంద్రచంద్రునిన్. ౪౩.

విచ్ఛిత్తి.

క. సుగతాదులయెడ నల్పాభరణం బై మెఱయుచున్న భావము తగ సుం
దరులకు విచ్ఛిత్తి యనం బరఁగు నిజప్రథమగసవిభాసక మగుచున్. ౪౪.

ఉ. మంచివిభూషణావళులు మాని నవారుణశాటకంబునుం
గొంచెపుహారముల్ చెలువుఁ గోరి ధరించినయింతి కామినీ
పంచశరాంకు విశ్వజనపాలునిఁ జూచి తనర్చెఁ జూడ్కికిన్
బంచినపల్లవప్రసవభాసిని యయ్యెడు తీఁగచాడ్పునన్. ౪౫.

విభ్రమము.

క. కినుఁ గాముకాతిశయమునఁ దొడవులుఁ బూఁతలును దప్పఁ దొడఁగుటచే న
య్యెడ సంభ్రమంబు విభ్రమ మడరుం బ్రియదర్శనాదులం దెల్లపుడున్. ౪౬.

మ. ఒకనేత్రంబునఁ గజ్జలంబు నిడి వేఱొక్కంట నర్పింప నొ
ల్లక యొక్కర్తు జయాంగనాపరిణయాలంకారవిశ్వాత్మభూ
పకునిం జూచె విలోచనప్రభలు విభ్రాజిల్ల నిద్దంబులై
వికచేందీవరపద్మతోరణగతిన్ విప్పారి యొప్పారుచున్. ౪౭.

కిలకించితము.

క. లలనుని దెసఁ బ్రియ కెప్పుడుఁ బలుకయు నెలనగవు గద్గదాలాపములున్
గలుగుదుమము ననియెడునది కిలకించిత మనఁగఁ బరఁగుఁ గేళిగతులన్. ౪౮.

చ. అలుగు, విలోకితాంతముల నశ్రువులం బగఁగించు, చిన్నిన
వ్వులు చిలికించి వరపినవుం దగవుం దళుకొత్త గద్గదో
క్తులు నిగిడించు, నక్కడుమనంబు బులకించుఁ జెమర్చుఁ, జూడుఁ డ
న్నెలఁతుక విశ్వనాథుపయి నెక్కొనుకూరిమి చంద మెట్టిదో! ౪౯.

మోట్టాయితము.

క. పతికిం దిన్నఁగఁ దలఁప దచ్ఛిత మని విని వనిత మనుపొంగుట మోట్టా
యిత మండ్రు భావసూచనగతులం దేకీయంగవలయుఁ గాముకు లెల్లన్. ౫౦.

మ. ప్రమదం బారఁగ నకలవిశ్వవిభుపుంభద్దానధారాజలా
ప్లుముచేఁ బొంగుము నంబరాంతరగతిక్కీర్తులం దాల్చుచున్
సుమనోవిస్ఫురదుత్తమాంగుమలం జూపట్టు భూదేవ ని
త్యము నాథుం దెక్కి గాఢ [illegible] దలగా ... ౫౧.

కుట్టమితము.

క. పరిరంభణాధరక్షత పరిపీడాదులసుఖంబు పటుదుఃఖముగా
దగపిల్లుట కుట్టమితం; బరయఁగ నుపచారపథుల నగుఁ దెలియంగన్. ౫౨.

మ. వనితా నేఁడు చళుక్యనాథుని మరున్ వారించుటన్ బీనగ
స్తనకుంభాధరబింబమధ్యమున నా సౌగంధిక శ్రేణిచేఁ
జన నర్చించెదు నీకు నీసుభగతాసంధాత విశ్వేశ్వరుం
డనియో కాక యుపేంద్రపుత్త్రుఁ డనియో యీ చందముం జెప్పుమా. ౫౩.

బిబ్బోకము.

క. రాగమున నొండె, గర్వా భోగంబున నొండె, మొఱఁగిపోవుట నొండెన్,
వేగాదరణము పతిపై సాగమి బిబ్బోక మనఁగఁ జను నంగనకున్. ౫౪.

ఉ. బుద్ధిమహీరమాసతులపొత్తున నుండక సత్ప్రతాపసం
బద్ధసఖిత్వ మొప్పఁ జని భాసురకీర్తి దిగంతరంబులన్
వృద్ధగుణానురక్తుఁ డని విశ్వనృపాలు నుతించు నెప్పుడున్
శుద్ధపతివ్రతాత్మికల సోఁకునె యెందు ననాదరక్రియల్. ౫౫.

లలితము.

క. వికసితవర్తనమున నే వకవర్తనమునను రచితవచనములయెడన్
సుకుమారాంగన్యాసము ప్రకటితముగ లలిత మండ్రు భావజ్ఞు లిలన్. ౫౬.

చ. కనుఁగొన నొప్పుకంఠమునఁ గానముఁ, బాణులఁ బంజులార్థక
ల్పనమును, దృగ్విశేషమున భావములుం, జరణక్రమంబులన్
దనరు లయప్రపూర్ణ మగుతాళముఁ, గ్రాలఁగఁ బాత్ర నొప్పు గం
జనముగ నాడె నింపు వెదచల్లుచు విశ్వనృపాలుసన్నిధిన్. ౫౭.

విహృతి.

క. చెప్పఁ దగుమాట సిగ్గునఁ జెప్పక వెడ గప్పిపుచ్చు చేష్టాదులచే
నొప్పునది విహృతి, రసికుల కప్పుడు తగఁ దెలియ నింగితాకారములన్. ౫౮.

ఉ. డెందము విన్న నయ్యె, నొకడిల్లఁదనం బొడఁగూడె మోముపై,
ముందటిలాగు గాఁ దొడలు, ముచ్చటమాటల కాస చేసె, దీ
చందముఁ జెప్పు మన్న వెడసన్నపుసిగ్గున మ్రొగ్గుమాడ్కిఁ జే
సుందరి చెప్పె విశ్వవిభుఁ జూచినకాముఁడు తన్ను సోఁకుటల్. ౫౯.

ఈపదియును నైసర్గికములు.

విప్రలంభశృంగారము.

క. లలితశ్రవణాలోకన కల హాసాలాపా ప్రవాసకలనల చేతన్
గలిగెడు దశావిశేషము చెలువారఁగ విప్రలంభశృంగార మగున్. ౬౦.

సీ. అదియుఁ జక్షుఃప్రీతి యన, నంతఁజిత్తసంగంబు నా, మఱియు సంకల్ప మనఁగ,
నటఁ బ్రలాపంబు నా, నవల జాగర మన, నటుమీఁదఁ గార్శ్య సమాఖ్య మనఁగ,
వెండియు విషయవిద్వేషంబు నాఁ, ద్రపాసంత్యక్త మనఁగ, సంజ్వర మనంగ,
నున్మాద మనఁగ, మూర్ఛాపగమం బన, మరణంబు నా, నిట్లు మానినులకు

తే. ననుగతద్వాదశావస్థ లై తనర్చు;
బదియ దశలంద్రు కొందఱు ప్రౌఢజనులు;
పరఁగ లక్షణములు నుదాహరణములును
వరుసఁ జెప్పుదుఁ దెలియంగ వలయు నిందు. ౬౧.

చక్షుఃప్రీతి.

క. చక్షుఃప్రీతి యనం జను నక్షీణవిలాసగుణసమగ్రునిఁ బ్రీతిన్
వీక్షించుచుండుట ; మది మఱి యిక్షుధనుర్దండమునకు నెక్కెక్కించున్. ౬౨.

ఉ. ఉల్లముఁ జూపుచూపు, లన నొల్లనియుగ్గులు, విచ్చుసిగ్గులున్
జల్లగఁ జేరుకోరికలుఁ, జెక్కులు నుక్కువచక్కదంబులున్,
మొల్లనె జాఱుపయ్యెదయు, మించొలయం బులకించుమేను, దం
జిల్లుఁ గళంకశ్యశశ్వన్నృపశేఖరుఁ గన్గొనుపువ్వుఁబోఁడికిన్. ౬౩.

చిత్తసంగము.

క. చిత్తాసంగం బన నా యుత్తం బగుఁ బ్రతికృతి ప్రయత్నాదిసుఖో
త్పత్తికి నల వగచింతన, మత్తఱిఁగా మనోజకీర్ణ మై విలసిల్లున్. ౬౪.

ఉ. మానినిచూపులం దొరలి మానుగ విశ్వనృపాలుఁ జేపుతో
నానఁగ నాఁగనొన్న మనమా మన మాఁదట నాదరింప మిం
పూన నుపేంద్రపుత్త్రిఁ డెత దున్నపదం బని కాదె యక్కనన్
సూనపటీసరంగకములు సోం పలరారెను సారసారసన్. ౬౫.

సంకల్పము.

చ. అకట తలంచి చొక్కుఁదగ దక్కులయిక్కుల నున్న నున్నగా
లికి నెల వైనపువ్వుఁబోదలే పొద లే పులకింప నేల మి
న్నక యెలనాగ నాగరజనప్రియుఁ డయ్యెడువిశ్వనాథు శ
య్యకుఁ జనవచ్చు వచ్చుమరునమ్ములు వమ్ములు చేసె దంతటన్. ౬౭.

ప్రలాపము.

క. ఇంతికిఁ బ్రలాప మనఁగాఁ గాంతగుణాలాపకథనకల్పన; యదియున్
సంతసము చేయు నుచితా గ్ధాంతరరచనావిశేషణాదులచేతన్. ౬౮.

ఉ. ఈగతిఁ జూతురే! తగులరే తగులే తగులేమ లీధరన్?
రాగదుఁ డైనవిశ్వనృపురాకయ పో తగురాక నాకు, లో
లో గమిగొన్న చూపుఁదొగలున్ దొగ లై విలసిల్లు; దానిచే
సాగెడు నన్ను రేంద్రునకు సద్ద్విజరాజకళాధరత్వమున్. ౬౯.

జాగరము.

క. వల్లభుఁ డెట్లును నబ్బమి యుల్లం బగుచింతఁ గన్ను మోడ్పక మదిలో
నల్లల నుడుకుచునుండెడు తల్లడ మది జాగరాభిధానం బయ్యెన్. ౭౦.

చ. నెలగలమేలురేలు చెలినిద్దురకుం బగ లయ్యెఁ, బెల్లువె
ల్లులఁ గొనువేడ్క లీనుపగలుం బగ లయ్యెను, దాన దీనికిం
గలువలు కన్ను లంటయును గైవడి విశ్వనృపాలచందురు నిం
పలరగఁ జూచుటం గువలయప్రియుఁ డంటయు నిక్క మిక్కడన్. ౭౧.

తనుకార్శ్యము.

క. అంగనకు నెట్లు ప్రియుదెస సంగతి యరు దైనఁ గామసంతాపముచే
నంగములు డస్సిపోయిన భంగి తనుత్వంబు నాఁగఁ బరగున్ జూడన్. ౭౨.

చ. అటుమట మేల; యేలికొను మంగన; నంగదభంగు లయ్యె న
క్కట కటకంబు లింతి! కెడకత్తెలు నీకడ నాడి పాడిరే
విటతతివింటదూపడనువింటఁ దొరంగుట నీగుణంబు లిం
తటఁ జల మేది మేదినిఁ బొదల్పుము విశ్వనృపాలమన్మథా! ౭౩.

విషయద్వేషము.

ఉ. గీరనురాగ ముప్పతిలఁ గీరమణీ రమణీజయంతుపైఁ
గూరిమి గూరి మిక్కుటపుఁగోరిక లీరిక లెత్తఁ బల్కి తిం
పార నపారధీరగుణుఁ డారయ నాపతి విశ్వనాథుఁ డా
మారుఁడు మారుతంబు నెలమానియుఁ గ్రించులు మించు లేటికిన్. ౨౫.

త్రపానాశము.

క. పొలఁతుక నిజదయితునికై కలమానధనంబు చాల గజిబిజి గాఁ దా
నిలువడియును గులగతియును దలఁపమియ త్రపావినాశదశ యనఁ బరఁగున్. ౨౬.
ఉ. క్రొన్ననగొన్న సిగ్గువదలగొన్న తలంపు నలంపకున్న నీ
నన్నుఁ జళుక్యవిశ్వ నరనాథుఁడు మన్ననలం బొదల్చు నీ
వన్నెడఁగూడినం జెలుల పాటొడఁబాటటుగాక యెట్లు నే
వెన్నెల నిల్తు గెల్తు ననపిల్తు నదల్తుఁ బికాదిసేనలన్. ౨౭.

సంజ్వరము.

క. సేవకగమదనకృతమును శీతలకగణోపచారజృంభితమును నై
యేతెంచుతాపభర మది నాతికి సంజ్వర మనంగ నలు వెడలించున్. ౨౮.
ఉ. వే నని విశ్వనాథు గుణప్రశుతుఁ దోకొని వత్తు మంచు ము
న్నీ చెలు లెల్ల నన్న పలు కెల్లగఁ జూచితి నోమి దేల నా
కీ నలిమందు లేమిటికి నీవల నావలఁ దావలంబులై
క్రోచి మొగంబుపైఁ దిరుగుతున్మెద లూరదుఁగాక యింతటన్. ౨౯.

మోహము.

క. విగహావశవికలచేత శ్చరితోన్మాదంబు మోహసంజ్ఞం బరయన్,
సొరిది నచేతనచేతన పరిచితి సర యొగుట నెఱుఁగఁబడుఁ జతురులకున్. ౩౦.
ఉ. ఆతుగపాటుతో నిలువుటద్దముదీప్తులు మాటు సేయువో
నాతరుణీలలామ మనయానలు గన్గొని 'వట్టిజాలి యీ
గోతుల కేల కేలఁ గొని క్రొన్నెల వెన్నెల మూయు టొప్పునే
యీతటి' నన్నచిన్నిపలు కెన్నదు విశ్వనృపాలుసన్నిధిన్. ౩౧.

మూర్ఛ.

క. అనయము నెమ్మనమునఁ బాయనిసొమ్మలపేరు మూర్ఛ యనఁగాఁ బరఁగున్,
దినగతు నింద్రియగణవృత్తి వైకల్యము నెఱుఁగఁ దగుఁ బ్రాజ్ఞులకున్. ౩౨.

చ. మృదులత నెన్ని యన్నమును మెచ్చఁడు విశ్వనరేంద్రశేఖరుం
డదె యొకతేఁటిజోటి నడయాడెడు నింతియ యింతిమోమునన్
వదలక నోమి నోమి యదనం గడగానఁగ లేమ లేమకై ౭౩.
మదిఁ బడదే కదే కరుణ మారుఁడు మారుఁడు కాఁడె యెప్పుడున్.

ద్వాదశదశ.

క. ద్వాదశదశయుం గలుగుఁ దలోదరికిం బ్రియుఁడు బహువిధోపాయములన్
సాదరుఁడు గాక తక్కిన నాదశ యున్నట్లు చెప్పి రార్యులు కృతులన్.

చ. తలిరులు తమ్ములుం గలువదండలు మాటికిఁ బాటి సేసె నా
వల వలరాజుతూపు లనవచ్చుట యెచ్చటఁ దోఁప దక్కొనన్
జిలికిన చందనద్రవము చిక్కఁగ నిక్కడ కేఁగుదెంచితిన్ ౭౪
జలముల మేల మేల సతిచక్కటి విశ్వనృపాల యిత్తటిన్.

చ. పొలఁతుక చూచురా యబలపోకులు కేకులు విచ్చి, చన్నఁగ్రే
వలఁ బలుమాఱు గప్పెడు, నవస్మిత యొప్పఁగ దర్పణంబులోఁ
బొలుచులలాటరేఖ గని బొట్టిడి సోలెడుఁ, గ్రాలువాలుఁజూ ౭౫.
పుల మరుతూపులం దెగడుఁ బూనెడు విశ్వనృపాలుప్రాపునన్.

ఇది విప్రలంభశృంగారద్వాదశకము.

క. ఇప్పుడు చెప్పిన వన్నియు నొప్పగు శృంగారరసముపకరణము లై
చెప్పఁబడుచుండుఁ బలుకుల చొప్పున భావములు గవితఁ జొనుపఁగవలయున్.

నవరసములు.

క. క్రమమున శృంగారము హాస్యముఁ గరుణము రౌద్ర వీర సంజ్ఞంబులు ఘో
రము బీభత్సము నద్భుత సమాఖ్య శాంతములు ననఁగఁ జను నవరసముల్.

తే. అందు శృంగారరసవిశేషాంతరములు
వితతములు గాఁగ మున్నె భాషితము లయ్యె
నింక హాస్యాదిరసముల నెనిమిదింటి ౭౬.
వరుసఁ జెప్పెదఁ దెలియంగవలయుఁ గవులు.

హాస్యము.

క. దృష్టవిభావాదులచేఁ బుష్టం బగుహాస మందముగ హాస్య మగున్
శిష్టాలంబన మరయ వి శిష్టవిదూషకజనాదిచేష్టిత మగుచున్.

ఉ. కల్పకజంబులం దెగడుఁ, గామగవిం బ్రహసించు, వట్టిసం
కల్పపురాయి నవ్వు, శిబి కర్ణులచాగము నేవగించు, న

స్వల్పవదాన్యవిశ్వజనవల్లభుచే సిరి నొందుయత్నుఁగా ౯౧.
ట్కల్పవిదూషకప్రతతి గర్వితరాజసభాంతరంబులన్.

తే. రూపభాషితవికృతు లుద్దీపనములు
ముఖవికాసాదు లనుభావములు దలంప
నశ్రుపైవర్ణ్య విస్వరతాదికములు ౯౨.
సాత్త్వికంబులు నాఁగ హాస్యమున కమరు.

తే. అశ్రుసంపాత చపలతా హర్ష ణాదు
లడరు సంచారిభావంబు లనుసరించి;

హాస్యభేదములు

హాస్య మాఱుప్రకారంబు లై తనర్చు;
తత్స్వరూపంబు లెఱిఁగింతుఁ దగు నెఱుంగ.

క. స్మితమును హసితము నను నీ ద్వితయము నుత్తమము నాఁగ దీపించుఁ దగన్;
స్మితము వికాసికపోలము, మితదర్శితరదన మైన మెఱయు హసిత మై.

క. విహసితమును బ్రహసితము న్మహి రెండును మధ్యమములు మదిఁ బరికింపన్;
విహసితము మృదు లనినదము, ప్రహసితము శిరఃప్రకంపపరిమిత మగయన్.

క. అపహసితము నతిహసితము నెపుడును నధమంబు లనఁగ నేపారు; శిర
శ్చపలము నశ్రుయుతంబును నపహసితము, మేను గదల నతిహసిత మగున్.

కరుణము.

క. శోకము విభావముఖభావాకలనము చేసఁ గరుణ మను రస మయ్యెన్;
జేకూడిన యతులితవిప దాకులితాలంబభావ మనఁగాఁ బరఁగున్.

మ. తనగం బుత్త్రికళత్రమిత్రమిళితార్థస్వాంతుఁ డై శాత్రవుం
డేని భక్తిన్ బ్రణమిల్లినన్ బ్రకటరాజ్యశ్రీలు ప్రాపించుఁ జ
క్కని విశ్వేశ్వరచక్రవర్తికరుణం; గామన్న నవైరి మా ౯౩.
త్స్యనిచందంబునఁ బాంద్యభంగి ద్రవిడక్ష్మాధీశుభావంబునన్
జను దీనుం డయి హీనుఁ డై కృపణుఁ డై సంతప్తుఁ డై లుప్తుఁ డై.

తే. అనిశకృతఖేదపర్యటనాదికములు
వరుస నుద్దీపనవిభావపరికరములు;
రూక్ష పరిదేవన శ్వాస రోదనములు ౯౪.
పరఁగు ననుభావములు గాఁగఁ గరుణమునకు.

తే. స్తంభ వైస్వర్య బాష్పము లాస్తాత్త్వికములు;
మగణ సంభ్రమ దీనతో న్మాదములును

జాడ్యచింతాదులును నపస్మారగతియుఁ
బటువిషాదంబు సంచారిభావదశలు. ౧౦౦.

రౌద్రము.

క. క్రోధము రౌద్రరసం బగు సాధువిభావాదికముల సంపుష్టం బై;
ద్వైవిధం బగు మాత్సర్య విరోధంబులఁ; దెలియఁ దగు నిరూపణవిధులన్. ౧౦౧.

మాత్సర్యరౌద్రము.

మ. అని రోషించిన వీరభద్రుకరణి న్వ్యాపించుఁ, బ్రాపించి చ
య్యన రుద్రోద్ధతిఁ జెందుఁ, జెంది వికటోగ్రాటోపమున్ జూపుఁ, జూ
పి నటత్త్ర్యంబకులీలఁ బేర్చుఁ, బిదపన్ భీమాకృతిన్ జేకొనున్;
జను నే మార్గ్గాన మత్సరాహితులకుం జాళుక్యవిశ్వేశ్వరున్. ౧౦౨.

విద్వేషరౌద్రము.

శా. దృక్కేళిం గరవాలభైరవుఁడు విద్వేషించి విద్వేషులన్
జెక్కున్, జక్కడుచున్, బలంబు నెఱపుం, జెండాడు, ఖండించు, ను
ఱ్ఱెక్కించుం, బడవైచు, నొంచుఁ, బొడ మాయించున్, బిశాచావలిం
జొక్కించున్ భటఘోటకామిషకృతస్థూలోపహారంబులన్. ౧౦౩.

క. క్రమమున మాత్సర్యద్వేషము లాలంబన మనంగఁ జనుఁ, దద్భాషా
సముచితచేష్టాదికములు రమణీయోద్దీపనములు రౌద్రంబునకున్. ౧౦౪.

క. అనుభావంబులు వికృతన యనరాగాధరవికంప నాదులు; ఘర్మ
స్వన గద్గద వైవర్ణ్య చలనములు సాత్త్వికము లఁద్రు లతులవేడ్కల్. ౧౦౫.

క. ఆయత మద చాపల్యాసూయా గర్వములు హర్ష సుబలోత్సాహ
స్థైర్యోభావోగ్రతలును బాయక సంచారు లనెడుభావము లరయన్. ౧౦౬.

వీరము.

క. విహితవిభావాదులచేఁ బ్రహితోత్సాహంబ వీరరస మనఁ బరఁగున్,
బహువితరణకరుణాగణ మహిమంబులఁ ద్రివిధ మగుచు మలయుం గృతులన్. ౧౦౭.

దానవీరము.

క. అతివితరణశూరతచే నతులబహిఃప్రాణ మైనయర్థము నర్థి
ప్రతతికి నొసఁగెడుసద్గుణ చతురత యిల దానవీరసంజ్ఞం బడయున్. ౧౦౮.

శా. అల్పార్థిం బొడ చూచినంతటనె విశ్వాధీశ్వరుం డిచ్చు సం
కల్పార్థంబులకంటె నర్థము నసంఖ్యాకంబుగా నున్నమ

త్కల్పానోకహకామధేనువులకుం గల్పించు జల్పాకవా
క్స్వల్పఖ్యాతి నడంచి యల్పమని యౌదార్యం బవార్యంబుగన్. ౧౦౯.

దయావీరము.

క. అసువిలయంబున నైనను బస గల్గు నుదారసారభాషాదుల సా
హస రచనయు కరుణాత్మక రసవీరం బనఁగఁ బరఁగు రసికోత్సవమై. ౧౧౦.

చ. చతురచళుక్యనాయకుని చారుతరత్తరవారిధార న
ద్భుతపద మొంద వల్లభుఁడు పోయెడుఁ దోడనె కూడఁ బోయెదన్,
సుతు లనిశస్తనంధయులు సుమ్మని దాదికిఁ జెప్పి ప్రజ్వల
చ్చితిశిఖియంకపీఠమును జెందె నరాతివధూటి పోరిలోన్. ౧౧౧.

యుద్ధవీరము.

క. పేరుకొని పోరిలోన నపారపరాక్రమము నుభయబలములు పొగడన్
దోరంబుగ విహరించు నుదారత రణవీర మనఁగఁ దనరుం గృతులన్. ౧౧౨.

మ. అరుదారం బరగండభైరవుఁడు వీరాకారుఁడై వైరిభూ
వరుఁ దుండించి ఘృతాచికిం బ్రియునిగా పాలించు, విద్వేషము
ష్కరుఁ దూలించి తిలోత్తమాపతునిఁగాఁ గల్పించు, నత్యంతమ
త్సరు రంభారమణీయుఁ జేయు నసిచే సంగ్రామరంగంబునన్. ౧౧3.

ఆ. దానవీరమునకుఁ దగుపాత్రమును, దయా
వీరమునకు దీనపూరుషుండు,
యుద్ధవీరమునకు బద్ధవైరంబు నా
లంబనములు భూతలంబునందు. ౧౧౪.

క. దానస్తవనంబులుఁ బేలు దీనాలాపములు సమరదృప్తపటహని
స్వానంబులు నమనను సంస్థానోద్దీపనవిభావసంజ్ఞము లగయన్. ౧౧౫.

ఆ. పటుముఖప్రసాదబాష్పశస్త్రాదులు
వరుసఁ దదనుభావవర్గ మండ్రు;
సాత్త్వికములు పులకసంఘాత వైవర్ణ్య
ఘర్మబిందుపతతి క్రమముతోడ. ౧౧౬.

క. క్షితి దానదయారణ సంగతులను సంచారికములు గర్వ సదైన్యా
కృతి హర్షంబులు మొదల లగు మతియుతధృతిచింతనిర్వేగవిధ నెఱుఁగఁ దగున్. ౧౧౭.

భయానకము.

క. ఉక్తివిధివాదులఁ బ్రవ్యక్తం బగుభయముమూలగుభయానక మహిలో
ద్రిక్తవ్యాఘ్రాదులు నిర్ద్క్తాలంబనము లనఁ నియతము లయ్యెన్. ౧౧౮

ఉ. వితతభయానకం బయినవిశ్వనృపాలుపతాకవోలె ము
త్పతియు వరాహలాంఛనము దాల్చిన నున్నతి కెక్కి దండభా
సతయును నంబరాభరణసంపదయు న్గని యెల్లవైరులన్
మతి దెరలించు నంచు వెతమాయ లొనర్తురు భీరు లద్రులన్. ౧౧౯.

తే. వలయునుద్దీపనవిభావవర్గ మరయ
సత్త్వగజహయపటహనిస్వనము లంద్రు.
కలుగు ననుభావములు సాత్త్వికములు దలఁప
భయ విమోహాదిసంచారిభావచయము. ౧౨౦.

బీభత్సము.

క. వరుసవిభావాదులచేఁ బెరుఁగుజుగుప్సయ తలంప బీభత్స మగున్
బరువడి రెండగు హేయా చరణమున విరక్తివలనఁ జను నెఱుఁగంగన్. ౧౨౧.

జుగుప్సాబీభత్సము.

చ. జరపక విశ్వనాథునకు సత్యము దప్పినరాజు రాజ్యసం
హరణము నొంది దీనుఁ డయి యార్తి వెనంగొను మేనిపుండ్లనుం
బురు వగురక్తపూరముల బ్రుంగి పయింబయి నంతకంతకున్
దొరఁచెడిపుర్వులం గెలికి తోడుచు వేడును రచ్చపట్టులన్. ౧౨౨.

వైరాగ్యబీభత్సము.

ఉ. ఎప్పుడుఁ గాఱుచొంగలకు నెత్తినచిప్పయుఁ బోని మోవియున్
జిప్పిలి రోఁతగాఁ గడుపుచీలినకప్పయుఁబోని యచ్చటున్
దప్పక సొమ్ముగాఁ దనర దప్పుల మాటల కర్జమంచు నూ
రొప్పులు వల్కు శాత్రవుల నొల్లఁడు విశ్వనరేంద్రుఁ డూఁకొనన్. ౧౨3.

తే. అతిజుగుప్సితములు నప్రియంబులును నా
లంబనములు, మదికి లాగు గాని
పూతిగంధవర్గములు తదుద్దీపనా
ఖ్యములు నాఁగ నెందు నతిశయిల్లు. ౧౨౪.

క. వదనాక్షి ఘూర్ణిరద చ్ఛద కూణన విధులపేరఁ జను ననుభావా
స్పదము లనంగాఁ, దదుచితసదమలపులకాదికములు సాత్త్వికములగున్. ౧౨౫.

తే. అందు సంచారిభావంబు లనఁగఁ బరఁగు
సముచితోద్వేగనిర్వేదశంకనములు

భయ విషాదామయాహ్వయప్రభృతికములు
యెతురు లెఱుఁగంగఁ దగు నంద్రు కృతులయందు. ౧౨౬.

అద్భుతము.

క. జనితవిభావాదులచే ననుగత మగు విస్మయంబ యద్భుత మనఁగా
జను, నాలంబన మశ్రుత వినుతచమత్కార మనఁగ విశ్రుత మయ్యెన్. ౧౨౭.

మ. శశికాంతంబులు నంతతార్ద్రితఁ గనుం జక్రాచలాగ్రంబునన్,
ప్రశమం బొందు నితాంతసంతమసముం బాతాళగేహంబునన్,
భృశసంఫుల్లతఁ జేకొనుం గుముదినీబృందంబు మందాకినిన్,
విశదం బైన చళుక్యభూవిభుయశోవృద్ధిప్రభావంబునన్. ౧౨౮.

తే. వరుస నుద్దీపనవిభావవర్గ మంద్రు
మేదురాశ్చర్యతరవర్ణనాదికములు,
చక్షురానన గండ విస్ఫారణాదు
లడరు ననుభావములు నాఁగ నభిమతములు. ౧౨౯.

క. పులకస్వేద ప్రముదము లలవడు సాత్త్వికము లనఁగ, హర్షావేగా
దులు సంచారులు గాఁ జను, నలవడ యోజింపవలయు నర్థ్యగతులన్. ౧౩౦.

శాంతరసము.

క. శమము విభావాదులచే నమరం బరిపుష్టమైన నది శాంత మగున్,
సమకొను నాలంబన మన నతులము శాశ్వతము నైనయజపద మరయన్. ౧౩౧.

శా. డంభాచారము లుజ్జగించి రిపుగాథక్రీడ నిర్జించి లో
శుంభద్విద్యలఁ జేర్చి సద్గుణములన్ శోభిల్లి శక్తిత్రయా
రంభం బొప్పఁగ రాజయోగవిదుఁడై బ్రహ్మప్రబోధ స్థితిన్
శంభుశ్రీచరణార్చలం బ్రబలు విశ్వాత్మావరుం డెప్పుడున్. ౧౩౨.

క. వేదాంతచతురసంభాషాదితికౌతూహలంబు లుద్దీపనముల్
భేదేతరసమదర్శన వాదము లనుభావములు శివప్రసరంబుల్. ౧౩౩.

క. రోమాంచస్తంభాదులు నేమపు సాత్త్వికము లంద్రు, నిర్వేదము వి
ద్యామతి ధృత్యాదులు నభిరామవ్యభిచారిభావరచనం జెందున్. ౧౩౪.

సీ. శృంగార ముత్పలాంచితము విష్ణుఁడుగర్త, తెలుపుహాస్యము గణాధిపుఁడు ఱేఁడు,
కరుణ కాపాయంబు కాలుఁడు పతి, రౌద్ర మవ్యక్తరక్తంబు హరుఁడు విభుఁడు,
వీరంబు గౌరంబు వృత్రారి పతి, భయానకము ధూమ్రము మహాకాలుఁ డీశుఁ,
డసితంబు బీభత్స మధపతి నంది, యద్భుతము హేమాభ మంబుజభవుండు ౧౩౫.

తే. భర్త, శాంతంబు నిర్మలస్ఫటికనిభము
పరఁగునధిదైవతము బరబ్రహ్మ మంద్రు;

వివిధరసశాస్త్రవేదు లై వెలయునట్టి
కవుల కివి యెల్ల నెఱుఁగుట కర్జ మెపుడు. ౧౩౬.

ఆ. ప్రథమరసము సామభవము వీరంబు ఋగ్వేదసంభవంబు, వెలయురౌద్ర
రస మథర్వనిగమరచితంబు, బీభత్స మది యజుఃప్రసూత మంద్రు బుధులు. ౧౩౭.

తే. ఆది శృంగారజాతంబు హాస్యరసము, రూఢరౌద్రోద్భవంబు కారుణ్యరసము,
పుట్టె వీరంబువలన నద్భుతసమాఖ్య, మడరు బీభత్సమునను భయానకంబు.

క. శాంతము సర్వోత్తరరుచి మంతం, బట్లగుట వైరమైత్రులు లే, వీ
చింతన మెఱుఁగనికవి కవ గంతవ్యం బగు నె రసవికాసప్రతిభల్. ౧౩౮.

తే. మున్ను శృంగారబీభత్సములకు నొంటు;
దరులు తమలోన వీరభయానకములు;
సమవిరోధంబు రౌద్రాద్భుతముల కెపుడు;
హాస్యకరుణంబులకుఁ బగ యనుదినంబు. ౧౩౯.

చ. తమతమవంగడంబులకుఁ దప్పనిభావకదంబకంబుచే
నమరు రసంబు; లంగకము లన్నిటికం టెఁ బరిస్ఫుటాకృతిన్
బ్రమద మొనర్చు నెద్ది యది ప్రత్యయ మంగి; రసప్రవృద్ధికిన్
గ్రమమున నిత్తెఱం గెఱుఁగు కల్పన మొప్పు గవిత్వసిద్ధికిన్. ౧౪౦.

క. సుఘటితపదార్థభావా లఘుతరరసవత్ప్రబంధలంపటుఁ బతి భూ
మఘవుఁ డని నుతి యొనర్తురు రఘురామునిఁబోలెఁ బరశురాముంబోలెన్. ౧౪౧.

ఉ. తోయజమిత్రతేజు గుణదోషవివేకనవీనభోజు వి
ద్యాయన కంటకారసికహర్త మహారథినీవిహర్త గో
పాయితబంధువర్గు బలభగ్నపరాచలదుర్గు నున్నమ
ద్రాయకటారిసాళువధురంధరు సత్ఫలవద్వసుంధరున్. ౧౪౨.

క. నారీజనమారుఁ జమూ వారీవినిపతిపవైరివారణు నానా
సూరిహితవితరణగుణున్ గౌరీపతిచరణకమలగంధానందున్. ౧౪౩.

మాలిని. సకలనిగమవేదిన్ జారుసంగీతమోదిన్
సకరుణదృఢచిత్తున్ సత్త్వసంజాతవృత్తున్
నికటనిధిసమాజున్ నేతృసంపద్విడౌజున్
గుకవిజనవిదూరున్ గుంఠితారాతివారున్.

గద్యము — ఇది శ్రీమదుమారమణచరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన వివిధబుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దన నామధేయ రచితం బయిన కావ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకారశాస్త్రంబునందు రసప్రపంచప్రకటన సముద్దేశంబన్నది

ద్వితీయోల్లాసము.

తృతీయోల్లాసము.

క. శ్రీలోలాభీలాయత కోలధ్వజుఁ గుపితయువతికుసుమధ్వజుఁ జి
న్మూలస్థిత వృషభధ్వజుఁ దాలధ్వజు నగ్రసమర తత్పరకేళిన్. ౧.

శా. శృంగారాదిరసోదయంబునకు సంసిద్ధాస్పదం బైన త
ద్రంగన్నాయకనాయికానిచయముం దత్తద్గుణశ్రేణిచేఁ
బాంగాగ న్వివరింతు నేర్పడ సముద్భూతప్రబోధాత్ము లె
ల్లం గేడింపక యాదరింపుఁడు, దృఢోల్లాసంబు శోభిల్లెడున్. ౨.

నాయకుఁడు.

సీ. శిష్టకులీనత శీలంబు శాస్త్రార్థ వేదిత ప్రజ్ఞావివేకబుద్ధి
యౌవన ముత్సాహ మాత్మదృఢత్వంబు వినయంబు దక్షత వితరణంబు
శౌచంబు శౌర్యంబు జనతానురాగంబు సత్యంబు స్థైర్యంబు సత్ప్రియోక్తి
మానంబు తేజంబు మాధుర్యవృత్తంబు వాగ్మిత బహుకలావాసనాప్తి
తే. స్మృతి కృతజ్ఞత దూషణ మేళనంబు
ధార్మికత్వంబు సౌభాగ్యదశ యనంగ
వెలయుగుణములు విశ్వేశవిభుఁడపోలెఁ
దనరుభూపతి నాయకత్వము వహించు.

నాయకభేదములు.

క. ధీరోదాత్తుండును మఱి ధీరోద్ధతసంజ్ఞకుండు ధీరలలితుఁడున్
ధీరప్రశాంతుఁడును బెం పారఁగ నాయకులు నలుగు రయ్యగతులన్. ౪.

ధీరోదాత్తుఁడు.

. ధీరుఁడు గంభీరుఁడు సత్కారుణ్యుఁడు నస్వయంకృతస్తుతి నిరహం
కారుఁడు నగునాయకుఁ డిల ధీరోదాత్తుండు నాఁగ ధృతిం బెంపారున్. ౫.

ఉ. ప్రోయనివార్ధి కెత్తురుల బ్రుంగనిరాముఁడు వంకవిల్లుగాఁ
జేయనిపైఁడికొండ తనుఁ జెప్ప మదింపనిపెద్ద యెట్టిచోఁ
బాయనినిక్కవంబులకుఁ బట్టు ధరిత్రిఁ జళుక్యవిశ్వభూ
నాయకుఁ; డమ్మహాగుణసనాథు నుదాత్తత యొప్పు నెప్పుడున్. ౬.

ధీరోద్ధతుఁడు.

క. అతికోపనుఁ డతిమత్సరుఁ డతిగర్వసమేతుఁ డత్యహంకారబలా
న్వితుఁ డాత్మశ్లాఘోదయ చతురుఁడు ధీరోద్ధతుండు చంచలుఁడు మతిన్. ౭.

మ. ధర సర్వంకషగర్వముం బిరుదమాత్సర్యప్రవిధ్వంసమున్
బరభూపాలపలాయనప్రకటన ప్రౌఢంబుఁ గ్రోధోదయా
కరముం గ్రూరము నై చళుక్యవిభు నుగ్రవ్యగ్రకేతుస్థితాం
బరఖేలత్కరవాలభైరవసురూపం బొప్పుఁ బోరాటలన్. ౮.

ధీరలలితుఁడు.

క. స్మరభీతుఁడు మానవతీ పరవశుఁడును భోగలోలుపవ్రతుఁడును సుం
దరుఁడును నయ్యెడునాయకుఁ డరయంగా ధీరలలితుఁ డన విలసిల్లున్. ౯.

చ. అరు దగురాజ్యతంత్రము నయప్రియుచేతికి నిచ్చి విశ్వ భూ
వరుఁ డఖిలాంగసుందరియు వారణయానయు నిత్యదృఙ్మనో
హరయును నై తనర్చువిజయాంగనతోడిద లోక మై నిరం
తరము సుఖించుచుండు నవదర్పకుఁ డై సుభగత్వ మేర్పడన్. ౧౦.

ధీరశాంతుఁడు.

క. సుభగుఁడు శుచియు వివేకియు నభిమానియు మృదువు సద్ద్విజాతులవంశ
ప్రభవుండును నగునాయకుఁ డభిమతముగ ధీరశాంతుఁ డనఁ బొగడొందున్. ౧౧.

ఉ. శ్రీయుతు లై యశేషసమచేతను లై వివిధాగమాదివి
ద్యాయతనంబు లై రసికు లై సుఖు లై తరుణీవిహారగపు
ష్పాయుధు లై చరింతురు ధరామరు లట్టుల కాదె రాజనా
రాయణదేవుచేఁ బడిన నచ్చెరువే యభిరామసంపదల్. ౧౨.

శృంగారనాయకులు.

క. ఈనలువురు రసనవకసమానస్థానముల జననమహిమంబులకున్
మానుగ శృంగారరసాధీనులు మఱి నలుగు రండ్రు తెలియఁగ వలయున్. ౧౩.

క. వనితావిహారణదశలం దనుకూలుఁడు, శఠుఁడు దక్షిణాఖ్యుఁడు ధృష్టుం
డును నన నలుగురు నాయకు లనయము శృంగారమునకు నర్హులు చెప్పన్. ౧౪.

అనుకూలుఁడు.

క. ఏకవధూరక్తుం డై యేకొఱఁతయు లేక సమసమీహితగతులన్
గైకొని మెలఁగెడునాతఁడ నాయకుఁ డనుకూలనాయకాఖ్యం బడయున్. ౧౫.

శా. సద్రాగాన్వితగా నొనర్చుఁ గరసంచారోపచారంబులన్
ఛద్రశ్రీపరిలిప్తఁ జేయు సుమనఃపర్యాప్తఁ గావించు యు
క్తద్రవ్యప్రతిపత్తిచే వసుమతింగాఁ జాలఁ బాలించు ని
ర్నిద్రప్రీతిఁ జళుక్యనాథుఁడు ధరిత్రీకాంత నెల్లప్పుడున్. ౧౬.

శఠుఁడు.

క. ఒరు లెఱుఁగకుండ నప్రియ కరుఁడు శఠుం డనఁగఁ బరఁగుఁ గడుఁ గపటకళా
కరుఁడు నిజప్రియవనితా పరితాపప్రదుఁడు క్రియలఁ బరికింపంగన్. ౧౭.

ఉ. వల్లభ యైనకీర్తిసతివార్తల నిమ్ముల వించు విశ్వభూ
వల్లభుఁ డర్థ మర్థులకు వావిరి నిచ్చుట కీరసంబు సం
ధిల్లదు లచ్చి కేయెడలఁ దీయపుఁజూపులలోనఁ గెంపు గం
జిల్లున కాక, ధీరలకుఁ జిత్తమునం దొకవింత కల్గునే. ౧౮.

దక్షిణుఁడు.

క. పెక్కండ్రు ప్రియలయందున్ జక్కనిమొగమోట యొక్కచందంబున నిం
పెక్కిన దక్షిణనాయకుఁ డక్కజ మెఱుఁగంగవలయు నది చతురులకున్. ౧౯.

మ. అరు దెందైనఁ జళుక్యవిశ్వవిభు నెయ్యం బొక్కచందంబునం
గర మొప్పారుచు నుండు సైంధవిపయిం గాంధారిపై నించు
ఘూర్జరిపై మాళవిపై వరాళికపయిన్ సౌరాష్ట్రిపై గౌడిపై
సరి నీమాట లరాతిరాజతనయా శంకామతిం జేయుచున్. ౨౦.

ధృష్టుఁడు.

క. స్పష్టాపరాధపిశునుఁడు ధృష్టాన్యారచితరతుఁడు ధృష్టుం డగు; సం
దష్టాధరాదిదర్శన పుష్టవధూకోపుఁ డభయభూతుం డెపుడున్. ౨౧.

చ. ఒగసి చళుక్యభూపతికి నోడినవైరికిఁ గాననంబులోఁ
గరిమదగంధము ల్గుటిలకంటకరేఖలు ఘర్మితాంగమున్
సురత వికారలీలఁ దలచూపినఁ దత్సతి యల్కఁ జెందెఁ; ద
ద్వరుఁడునుఁ దేటగాఁ దెలిపె; వక్రత నమ్మద యన్ని చెప్పనన్. ౨౨.

శృంగారనాయక సహాయులు.

లోలి నలువురు ; వీరి యయ్యుచితగతులు
వలయుఁ దెలియంగఁ దద్గుణవర్తనముల. ౨౩.

తే. పీఠమర్దుండు దగుఁ గార్యపేశలుండు,
వాని కించుక తక్కువవాఁడు విటుఁడు,
తొడఁగి నవ్వించునేని విదూషకుండు,
చేటకుఁడు సంధికల్పనసిద్ధికరుఁడు. ౨౪.

నాయికలు.

శా. శృంగారప్రథమప్రభాసకము లై చెన్నారుశోభాదులన్
బొంగారం బ్రకటిల్లు నాయికల యుద్భూతప్రకారంబులన్
రంగల్లక్షణలక్ష్యవృత్తిఁ గని లోఁ రాగిల్లుటొప్పన్ ; మద
త్వంగన్నీరసవాదరోషములచేతం గల్గునే సౌఖ్యముల్. ౨౫.

క. నాయికలు స్వకీయయుఁ బరకీయయు సాధారణయును గీర్తిత లగుదుర్,
పాయక వారలవలన గుణాయత్తార్థములు గలుగు ; నవి యెఱుఁగఁ దగున్. ౨౬.

స్వీయ.

క. పతియును శీలార్జవసంగతయుం గులవతియు నఖిలకల్యాణగుణా
న్వితయును లజ్జాళువు నగు నతివను రసికులు స్వకీయ యందురు కృతులన్. ౨౭.

క. కులవతియును శీలార్జవ కలితయు పతియును నశేష కల్యాణగుణో
జ్జ్వలయును లజ్జాళువు నగు నలినీలకచన్ స్వకీయ యందురు కృతులన్. ౨౮.

చ. అలఘుచరిత్రలున్ శుభగుణాన్వితలున్ గురుబంధుమిత్రవ
త్సలలును దర్పహీనలును ధర్మవిధిజ్ఞలు రూపసంపదా
కలితలు నైనదారికలఁ గానిక లిత్తురు సంధివేళలన్
నలినహితేందువంశనరనాథులు విశ్వనరేంద్రభర్తకున్. ౨౯.

పరకీయ.

క. పరకీయ రెండుదెఱఁగులు కరపరిణీతయును వేరుగలకన్యయు నాఁ
బరిణీత రాగరసములఁ బరికల్పిత గాదు సత్ప్రబంధములందున్. ౩౦.

ఆ. కన్య పరిణయాభికాంక్షచే రాగాంగ మగుట రసమునందు నగు నుతింపఁ
బిన్న యయ్యుఁ దనకుఁ బెండ్లి యనుమాట లాలించు నొలఁ గన్య లీలఁ బోలె. ౩౧.

ఉ. పాలకపాలభాగలును నంకురితస్తనబింబలున్ వికా
ల్పాలసబాలలీలలును నల్పవివేకలు నైనవైరిభూ
పాలురముద్దుఁగన్నియల భాగ్యము నెన్నుదు రర్థి విశ్వభూ
పాలునిరాజ్యలక్ష్మికి సపత్నిక లయ్యెద రంచుఁ బ్రాశ్నికుల్. ౩౨.

సాధారణనాయిక.

క. సాధారణ యన గణిక క ళాధారేయాత్మ కపటలంపట లీలా
మాధుర్యవిధాయిని దుర గాధమనోవృత్తి దానిగతిఁ దెలియంగన్. 33.

చ. అనిఁ బరగండభైరవభుజాసివడిం బడి పుణ్యమూర్తులై
వినుతగతిం జరించు బలువీరులఁ గైకొని యేపు మీఱ ము
న్ననఁగి పెనంగి కూర్చుసువిటావలులన్ దొలఁగించి రప్సరో
వనితలు ; పైఁడివెట్టి విలువం గలవే వెలయాండ్రకూరుముల్. 34.

స్వీయాభేదములు.

క. చతురస్వకీయగుణసంగతి ముగ్ధయు మధ్యయుం బ్రగల్భయు ననఁగా
రతిపతితంత్రంబులచేఁ బ్రతిపాదిత లైరి మూఁడుభంగుల వరుసన్. 35.

ముగ్ధ.

క. జవ్వనములోన నడు గిడ, నవ్వపుమది సిగ్గుచేత మరునిఁ గెలిచి లో
నివ్వటిలఁ, గఱద లెఱుఁగని యవ్వెలఁదుక ముగ్ధయనఁ నభినుత యయ్యెన్. 36.

సీ. ఆత్మసేమంబున కట్టాడుచనుఁగవ యలఁతిపయ్యెదచాటు నాసపడఁగఁ
గన్నుఁ గ్రేవలఁ గ్రాలఁగడఁగు వాలికచూడ్కి సొబగారుసిగ్గుతో సుడివడంగఁ
బొరిపొరి బొమలపైఁ బొలుపారునలకలు చేతికెంజాయతోఁ జెలిమి సేయఁ
నలకనైతోఁచు నెన్నడు మించునూఁగారు మాటున నొక్కింత మఱుఁగుపడఁగ

తే. నంగజుఁడు వేడ్క లోనఁ జిట్టాడ నడరు
ముగ్ధ డెందంబుఁ గనుఁగొని ముదము నొసఁగుఁ
చతురలీలల విశ్వేశచక్రవర్తి
యూష్మశరదాగమంబుల నుచితగతుల. 37.

మధ్యనాయిక.

క. సంపూర్ణయౌవనోచిత సంపత్తియుఁ గామినియును సమలజ్జయుఁ బ్రే
రింపఁగ మోహోత్తరరతి లంపటయు న్మధ్య యనెడులలన దలంపన్. 38.

సీ. ప్రాస్ఫోన్నతసమాయతాంగవిస్ఫూర్తిపై నిబిడలావణ్యంబు నిట్టతోవ
నేపథ్యశృంగారనియమితరచనపైఁ దారుణ్యసంపత్తి దళుకులొత్త
మిళితరాగాభోగమృదుగల్లపాళిపై సమ్మదోద్రేకంబు జాలువాఱ
లాలితలజ్జావిలాసంబుపై సాంద్ర కందర్ప దర్పంబు కందళింప.

తే. కొమరు మిగిలెడు మధ్యఁ గోర్కులకు నెల్ల
నెల్లమై యొప్పు విశ్వేశవల్లభుండు
భావజక్రీడఁ గవఁ గూడి పరిణమించు
విమలహేమంతశిశిరకాలములయందు. ౩౯.

ప్రగల్భ నాయిక.

క. అతిరూఢవయోభిమతయు నతికామావేశమతియు నంగజవిద్యా
చతురయు నతిలీనమనోగతియును నగువనిత తగుఁ బ్రగల్భ యనంగన్. ౪౦.
సీ. పయ్యెదకొంగులోపలఁ జిక్కటిల్లెడు నెవ్వఁగుఁజన్నులనింపుసొంపు
తళుకుతో లజ్జకుఁ దల మీఱి క్రాలెడు నిడువాలుఁజూపుల నిశితగతియుఁ
బ్రణయానులాపసంపత్తిలోఁ గొంకక మున్నాడి యేతెంచు మొక్కలంబు
నొడికంపుఁజేఁతల యొఱ పెఱింగినవింత పేడ్పాటుపనిగల వెడఁగుదనముఁ
తే. గలిగి తమకించు నెడలఁ బ్రగల్భఁ దగిలి
వేడ్క విహరించుఁ జాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు
చారువర్షావసంతర్తు సమయములను
బాలితాఖిలరాజ్యవైభవ మెలర్ప. ౪౧.

ధీరాదినాయికాభేదములు.

క. ఆరయ ముద్దియ వెలిగా గారవమున మధ్యయును బ్రగల్భయు వరుసన్
ధీరయు ధీరాధీరయు ధీరేతరయును ననంగఁ ద్రివిధాఖ్య లిలన్. ౪౨.

ధీర.

క. తెల్లపుటపరాధము గల వల్లభుఁ గని వినయమృదుల వక్రోక్తులచే
నుల్లసము దోఁపఁ బలికెడు నల్లలనకుఁ బేరు ధీర యండ్రు రసజ్ఞుల్. ౪౩.
చ. లసితము లయినలేఁజెమరులన్ జెలువారెడిమేనితావియున్
బొసఁగ విలోచనాంతములఁ బొంపిరివోయెడువింతరాగమున్
వసుమతి గారవించుచు శ్రమంపడ నుండిన నేల కల్గు నిం
పెసఁగఁగ నంచుఁబల్కెఁ దరళేక్షణ యోర్తు చళుక్యవల్లభున్. ౪౪.

ధీరాధీర.

క. నేరమి చేసినపతిఁ గన్నారం గని లోచనముల నశ్రువు లొలుకన్
దోరపువక్రోక్తులఁ దగ ధీరాధీరాఖ్య పలుకు ధృతికడ కొదవన్. ౪౫.
చ. చతురత విశ్వభూవిభుఁడు జాదులు మాళవి కిచ్చె, నిచ్చినన్
బ్రతిభ వహించి లాటి పిదపం దన కిచ్చినపాటలంబులం

పతిపయిఁ బొలఁ జిల్కి నవబాష్పకణంబులు రాల రోషభా
షిత యగు చుండె; నత్తెఱఁగు చిత్తమునం బరికించెనో కదే. ౪౬.

అధీర.

క. అపరాధి యైనపతిపై నుపచితరోషమున నశ్రు లొలుకఁగ నుద్య
ల్లపితము లుల్లసములుగా నెప మిడుచు నధీర వలుకు నెయ్యము కలిమిన్. ౪౭.

చ. ఒదవెడు వేడ్కఁ దన్ను మునునూఱడఁ బల్కి మెఱంగి పన్నచ
క్కఁదములు రోషబాష్పకణగద్గదభాషలచేతఁ జెప్పుచున్
ముదిత చళుక్యవల్లభునిమ్రోలఁ దనర్చుట చూచి నెచ్చెలుల్
మదనునిచేఁతనుం దరుణిమానములేఁతను నొచ్చి రిచ్చలన్. ౪౮.

ప్రగల్భధీర.

క. అలుక దలమాపకుండెడు పలుకులఁ జేఁతలను నచ్చుపఱచుచు దయితున్
కలితాపరాధు మదిలో నలయించుఁ బ్రగల్భధీర యర్హక్రియలన్. ౪౯.

చ. వెలి నపరాంగనాప్తుఁ డగువిశ్వనృపాలునిఁ బ్రీతి చూపుచూ
పుల నలరింపదయ్యె మణిపుత్త్రికఁ జూచుట కారణంబు గాఁ,
జిలుకను నత్తఱిం జదువు చెప్పుకతంబునఁ బల్కదయ్యెఁ, దో
య్యలి యెద రేఁగదయ్యెఁ గలహంసికి నెన్నడఁ జూపుచుండుటన్. ౫౦.

ప్రగల్భధీరాధీర.

క.* కినుకయుఁ దాలిమియును జెం దిన మాటల నాప్రగల్భధీరాధీరాం
గన యుల్లసముల పెనఁగొనవ తనముఁ బ్రసాదంబుఁ జూపుతగవరి దలఁపన్. ౫౧.

మ. అలివా నాకుఁ జళుక్యనాథుచతురవ్యాపారముల్ విన్న సం
తతమోదంబు జనించు, నంతటను ధూర్తక్రీడ లాలించినన్
బ్రతిపన్నం బగుఁ గోప, మప్పు డటు సోత్ప్రాసోక్తికిం జొచ్చినన్
హితమంద స్మితమబ్బు మోమునను ము, న్నీ కౌతుకం బెట్టిదో! ౫౨.

ప్రగల్భాధీర.

క. భూరిమిపతి తన కోపము వారించినఁ ద్రోచి పిదప వచ్చి యతనిఁ దా
నూరార్చునది ప్రగల్భాధీర యనం బరఁగు రసికదృష్టికి నరయన్. ౫3

శా. ఆపంచాయుధసొంపు నాహిమకరాహంకార మంకోకిలా
టోపంబుం దరియింప లేక సతి నిందాంగూక్ష్మలో క్రైగ్యసీ

మాపర్యాప్తికి నెగ్గు గా మణిరణన్మంజీరపుంజీకృత
క్ష్మాపవ్రాతకిరీటు మ్రొక్కి నిలిచెం జాళుక్యవిశ్వేశ్వరున్. ౫౪.

క. జ్యేష్ఠయు మధ్యాఖ్యయును గనిష్ఠయునన(గృతుల(బర(గు నెల(తలకును నీ
నిష్ఠితగుణములు వరుస(బ్రతిష్ఠితములు సరసగతుల(దెలియ(గవలయున్. ౫౫.

అష్టవిధనాయికలు.

తే. కలరు స్వాధీనపతికయు ఖండితయును
ప్రోషితప్రియయును విరహోత్కలికయు
నోల నభిసారికయు(గలహాంతరితయు
సంప్రవాసిని వాసకసజ్జికయును. ౫౬.

క. ఈయెనిమిది శృంగార విధాయి దశాకలిత లైనతరుణుల తెఱ(గుల్
పాయక లక్షణలక్ష్యోపాయంబుల(దెలియవలయు(బ్రౌఢప్రతిభన్. ౫౭.

స్వాధీనభర్తృక.

క. మధురానువర్తి యగు తన యధిపతిచే నెప్పు డర్పితాభరణాదిన్
బ్రథిత యగుచుండు కోమలి కథితస్వాధీనభర్తృకాసంజ్ఞ యిలన్. ౫౮.

మ. ప్రతిపక్షప్రతిపాదితక్షతులు చూపన్ జెప్ప లే వెన్న(డున్
బ్రతికాలస్వకృతోత్సవాభరణభద్రశ్రీవిమిశ్రక్రియా
చతురత్వం బలరారుచుండు నెపుడున్ జాళుక్యవిశ్వేశ్వరుం
బతిగా నోచిన రత్నగర్భయనులాభం బొప్ప(బో పృథ్వికిన్. ౫౯.

ఖండిత.

క. రేయెల్ల నన్యసురతశ్రేయస్కు(డు కృతమనోజచిహ్ను(డు నగున
న్నాయకుని వీడ నాడెడు నాయంగన ఖండితాఖ్య యగు(బరికింపన్. ౬౦.

శా. చారుస్పర్శసమీరసూచితతనూసౌరభ్య మింపార(గా
శ్మీరీసంగమశంసి యైన(గని గాసిల్లెం బ్రకాశాంగజా
కారుండై విలసిల్లువిశ్వవిభుపై(గర్ణాటి గాశ్మీరితో
నారాజన్యు(డెఱుంగ టచ్చెరువె దద్వ్యామోహఖేదంబులన్. ౬౧.

ప్రోషితభర్తృక.

క. పతి పరదేశాంతర పరిగతు(డై క్రమ్మఱక యచట(గడు మసలుటయున్
మతి(దుందుడుకుం జెందెడు సతి(బ్రోషితభర్తృక యన(జను నంద్రుబుధుల్. ౬౨.

ఉ. శ్రీశు(జళుక్యవిశ్వధరణీశు భజింప(దలంచి చన్న యా
త్మేశు(డు వచ్చునంతకు బురేందిరకుం బ్రిభవించె(దోడుతో

నాళీలమాలుపాటు మలినాంబరభావము నంగవర్ణసం
క్లేశవికారముల్ నిరవలేపతయున్ సుమనోవిముక్తియున్. ౬౩.

విరహోత్కంఠిత.

క. వరుఁ డనురక్తుం డయ్యు నితర మగు పని గలిగి రాక తడయుటయు విభా
వరియందు నడలుపాలఁ దుక విరహోత్కంఠిత యనంగ విశ్రుతి కెక్కున్. ౬౪.

చ. నవరసగీతవాద్యనటనంబు రుచించిన రాక తక్కెనో,
వివిధకవిప్రబంధరసవీచులఁ దేలి తలంపఁ డయ్యెనో,
నవ యగు రాచకర్జములు గల్గెనో కాక, చళుక్యమేదినీ
ధవుఁ డిటు లేటికిం దడయుఁ దారలు వెల్లఁదనంబు గూరెడున్. ౬౫.

అభిసారిక.

క. ముంగిటికై నడ సాగ న పాంగము తిమిరంబె దిశల నడఁపఁగఁ దమినోఁ
జెంగక పతికడ కేగం జను నంగన యభిసారికాహ్వయంబుం బడయున్. ౬౬.

మ. క్రియ నుద్దామఘనాఘనాకలితముం గీలాలధారాళమున్
భయదోద్యచ్ఛతకోటిఘోషణము నై భాసిల్లఁ బోరాటలోఁ
బ్రియలీలాచపలావలోకములు శోభిల్లం బ్రసన్నాకృతిం
జయసీమంతిని వచ్చి మెచ్చి కలయుం జాళుక్యవిశ్వేశ్వరున్. ౬౭.

కలహాంతరిత.

క. కలహాంతరిత యనంగా వలవనిపోలయల్కఁ జేసి వల్లభుతోడం
బలుకక పిమ్మట మదిలోఁ గలఁదురు నెలఁతుకను నామ మంద్రు గసజ్ఞుల్. ౬౮.

చ. తొలితొలి నల్గె విశ్వభుతో మనసెచ్చెలి; గిత్తయల్కకుం
దెలియఁడ రాజు; దర్పకుఁడు తీపుల విల్లదె యెక్కువెట్టెఁ; గ్రొ
న్నెల వెడలెంచె; నింకఁ గగణీయము సఖ్యము సేయ నేర్పు తొ
య్యలి యలికెందు రేఖ గను విశ్వభుపాదసరోజలక్ష్మికిన్. ౬౯.

విప్రలబ్ధ

క. వంచినయుడ కేఁగక వంచించిన దయితుతో విషాదము సంసా
దించి చలితోడ దుఃఖో దంచిత యగు విప్రలబ్ధ తత్పరబుద్ధిన్. ౭౦.

శా. చాళుక్యక్షితినాథ నీ పనుపునన్ సౌగంధ్రి యేతెంచె; నీ
వేలో జాలము సేసి రామికి మరుం డిష్వాసముం దాల్చె; సా
యాలాపంబులు నమ్మవేనియును, గమ్మా మాను కన్నీటిచేఁ
జాలం బంకిలభాగ మానవిలసత్పాంశుసద్మస్థలిన్. ౭౧

వాసకసజ్జిక.

క. భాసురుఁడై పతి నగరికి నాసరమున వచ్చు నెఱిఁగి మణిమండలవి
న్యాసాలంకృత యగు సతి వాసకసజ్జిక యనంగ వలనై యొప్పున్. ౭౨.

మ. పరిలేపస్ఫుటహేమకుంభకుచయుక్ ప్రాలంబముక్తాఫలాం
బరవిభ్రాజితమూర్తియుక్ వికచపుష్పస్రగ్వితానాంతర
స్ఫురితాకారయునై వెలుంగు పురి సంశోభిల్లె విశ్వావనీ
వరుఁ డేతెంచె జయాప్తితో ననెడు నీవార్తా విశేషశ్రుతిన్. ౭౩.

దూతికలు.

తే. వీరలకు దూతికలుఁ బ్రతివేశినియును
జెలియు దాసియు ధాత్రియు శిల్పినియును
లింగినియుఁ గారువును వీరు లేక యున్నఁ
జాన యైనను నగుఁ బ్రియతంత్రములకు. ౭౪.

క. శ్రీయుతు లగునీనాయక నాయిక లిరువాగు, భాజనంబులు శృంగా
రాయతజననమునకు నివి పో యెఱుఁగం దగినయవి సుబుద్ధుల కెల్లన్. ౭౫.

సీ. రచితసహాయాంగరసపరివ్యక్తియుఁ బూజ్యాంగికరసానుపోషణంబు
గానివిభావాదికష్టకల్పనమును శత్రుభూతరసాదిసంకరమును
సద్యఃకాలాదిరసప్రరోహణమును రసభావనామోచ్చరణపదంబు
ననుచితక్రమశాసనాగ్రహసంచారి భావానుబంధన ప్రసరణంబు

తే. పాడముభావరసాభాసములు దలంప
వీనిఁ బరికించి తొలఁగించి విశ్రుతముగఁ
గబ్బ మొనరించు సుకవిపుంగవులఁ గాని
యన్యు మెచ్చఁడు రాజనారాయణుండు. ౭౬.

మ. చతురశ్రోత్రసుఖాకరామృతపరిష్యందంబు నందంబునై
క్షితిఁ గావ్యప్రసరంబు వొల్చు నిఖిలక్షేమంకరస్ఫూర్తితోఁ.
బ్రతిభావంతులు మెచ్చ లక్షణము నొప్పం జెప్పెదం బూర్వక
ల్పిత శాస్త్రానుగతంబు సంగతముగాఁ బ్రీతిప్రదవ్యక్తిచేన్. ౭౭.

శా. దివ్యంబైనకృతిత్రయంబు వివిధోక్తిం బద్యశాస్త్రంబులున్
భవ్యం బైనపురాణవర్గమును గుప్తంబైనవిద్యాప్రపం

చవ్యాపారము నేమిటం గలిగి యక్షయ్యంబులై పేర్చుఁద
త్కావ్యం బెరికి నింపుగా దెలిఁగినం గల్పాంతరస్థాయులై. ౨౮.

క. సమయజ్ఞుఁడు సమచిత్తుఁడు సమశబ్దార్థప్రయోగచతురుఁడు భావ
క్రమరసపోషణరచనా కమనీయప్రతిభుఁ డిల సుకవి యనఁ బరగున్. ౨౯.

సప్తవిధకవులు.

తే. వాచికార్థులు శిల్పక రాచికులును
భూషణార్థియు మార్గవస్ఫురణకరుఁడు
నల వివేకియు ననఁగ సప్తాహ్వయములఁ
గవులు నెగడుదు రీహితకావ్యములను. ౩౦.

వాచికుఁడు.

క. కలవర్ణగుంభపిచ్ఛిల లలితపదాడంబరావలంబనకవితా
సులభవిరచనాచతురుం డలవడు వాచికుఁడు నా నుదగ్రప్రౌఢిన్. ౩౧.

ఆర్థుఁడు.

క. మితశబ్దమయ్యు నర్థము సతతవ్యాఖ్యానలాలసత్వమువిపుల
స్థితి నొప్పఁ గవిత చెప్పెడు నతఁ డార్థుం డనఁగ నెగడు నార్యులసభలన్. ౩౨.

శిల్పకుఁడు.

క. మహితసుశబ్దార్థంబులు బహువిధయమకార్థబంధబంధురరచనా
నిహితవిచిత్రములై చన విహరించున్ శిల్పకుండు విశ్రుతకృతులన్. ౩౩.

రాచికుఁడు.

క. ఒదవెడుకృతిపైఁ గలసొబగ దలక యుండాఁక నిత్య మగు నందాఁకన్
మృదుమధురరచన సువిశారదుఁడై సాగించు నతఁడు రాచికుఁ డందున్. ౩౪.

భూషణార్థి.

క. తివుటవడి నొడువుసప్పుడు వివిధాలంకారసరణి విడువక చవి గా
నవహితుఁడై కృతిచెప్పెడు కవి యందును భూషణార్థి కడుఁ బొగడొందున్. ౩౫.

మార్గవానుగతుఁడు.

క. సరళము లగుశబ్దములను విరళము లగునర్థములను వీనుల కింపం
దరళత లేక రసౌఘము లరుదుగఁ గృతి చెప్పు మార్గవానుగుఁ డెపుడున్. ౩౬.

వివేకి.

క. శ్రుతశాస్త్రాలంకారప్రతిభుఁడు శబ్దాదిదోషపటుగుణఘటనా
చతురుఁడు వివేకి నాఁ జను నలఁతి మహాకవికులంబులచేఁ బరంగున్. ౩౭.

క. ఛందోలంకారాదుల పొం దెఱిఁగిన నెద్దిలేక పొసఁగదు కవితా
సుందరత శక్తి యది యా కందువఁ దగ నెఱుఁగువాఁడె కవివరుఁ డెందున్. ౮౮.

తే. శక్తి వెలి యైన కావ్యోక్తి సాధనంబు
లెల్లఁ జీఁకటియింటిలో నిడినసరకు
లెన్ని ఋతువులు గల్గిన నెట్లు పూచు
మహి వసంతాగమము లేక మావిమోక. ౮౯.

చ. వినుతయశంబునం గలుగు విశ్రుతనాకనివాస; మయ్యశో
జననము శ్రవ్యకావ్యములసంగతి నొప్పగు; శ్రవ్యకావ్యముం
దనరుఁ గవిప్రభావమునఁ; దత్కవిసమ్మతి లేనిరాజు లే
పున విహరింప; రవ్విభులు పోయినజాడ లెఱుంగఁ బోలునే. ౯౦.

కావ్యభేదములు.

తే. అట్లు కవికృత మైన కావ్యత్రయంబు
గద్యపద్యవిమిశ్రసంపాద్య మంద్రు,
నగరముఖ్యాష్టదశవర్ణనములచేతఁ
బరఁగు నదియును భవ్యప్రబంధ మనఁగ. ౯౧.

అష్టాదశవర్ణనలు.

మ. పుర వారాశి మహీధర ర్తు శశభృ త్సూర్యోద యోద్యాన పు
ష్కరకేళీ మధుపాన మోహన వియోగ క్షేమయాన స్వయం
వర పుత్రోత్సవ మంత్ర దూత్య రణదోర్విక్రాంతి సంకీర్తనా
కర మష్టాదశవర్ణనాన్వితము తత్కావ్యంబు భవ్యం బిలన్. ౯౨.

నగరవర్ణనము.

క. దుర్గమ పరిఖా వరణ నిసర్గబలానీక చతురచాతుర్వర్ణ్యా
నర్గళసంప ద్వన జల వర్గస్తుతి వలయు నగర వర్ణనమునకున్. ౯౩.

సీ. గంభీరపరిఖ నాగ స్త్రీల కశ్రాంతకేళీవిహారదీర్ఘిక యనంగ
నుత్తాలసాల మన్యుల కుబ్బి దివిఁ బ్రాఁక జేసినదీర్ఘనిశ్రేణి యనఁగ
చతురచాతుర్వర్ణ్య సంఘ మర్థులపాలిరాజితకల్పకారామ మనఁగ
భ్రాంతసుస్థిత మైన భవజూటవాహిని భుక్తిముక్తిప్రదస్ఫూర్తి యనఁగ

తే. నెప్పుడును నొప్పురాజమహేంద్రవరము
ధరణిఁ గల్పించె నేరాజు తనదుపేర
నట్టి రాజమహేంద్రునియనుఁగుమనుమ
డేసఁగుఁ జాళుక్యవిశ్వనరేశ్వరుండు. ౯౪.

సముద్రవర్ణనము.

క. సిరినెలవు, గురుసుధాప్తియు, నరుదారఁగ నజునితండ్రి యల్లుఁడు, రత్నా
కరము దనపేరు, జలధికి సరిగలరే యరయ ననుచుఁ జను వర్ణింపన్. ౯౫.

మ. అతిగాంభీర్యము గోత్రగోపనము సత్త్వాటోపమాహాత్మ్యమున్
హితలక్ష్మీసదనత్వమున్ సతతవృద్ధిప్రభావంబు ను
న్నతసర్వోత్తరజీవసమోదయము నానావాహినీసౌఖ్యశా
లితయుం బేర్చఁ జళుక్యనాథునకుఁబోలెన్ జూడ నంభోధికిన్. ౯౬.

పర్వతవర్ణనము.

క. అచలతయును నున్నతియును ఖగమృగసమోదోచితియును గనకాది ఖనీ
రుచితయును మొదలుగాఁగల ప్రచురతలు నుతింపవలయుఁ బర్వతమునకున్. ౯౭.

మ. చెలువారున్ ఘనరత్నసానుకటకశ్రీచేత, గంధర్వమం
గళనాదంబులతోడ నొప్పుగు, నభంగస్థైర్యవృత్తిన్ మహా
బలు డైనం బ్రహసించు, భూధరగణశ్లాఘం గాల్చి మిన్నందు మన్
గులశైలంబుల సెంపు విశ్వవిభుతోఁ గూర్పం దగుం ధీరతన్. ౯౮.

వసంతవర్ణనము.

క. అంకురపల్లవపత్త్రిస మాంకితముసుమప్రసూనసహారఫలములన్
బొంకను లగువనములు నిశ్శంకముగ నుతింపఁబడు వసంతమునందున్. ౯౯.

మ. స్మరబాణంబులు వాఁడు లయ్యె, గుణవిస్ఫారంబు ఘోరంబుగా
నెరసెం, గీరము లంగజాతబిరుదానీకంబు గీర్తించె, మిం
చె రసాలాగ్రములు, పల్లవార్చులు దలిర్చెన్, విశ్వనాథావనీ
వరుతో నల్గుట చెల్లు నే యనత న్ను వామాక్షి కీపట్టునన్. ౧౦౦.

గ్రీష్మవర్ణనము.

క. ధారాగృహముల నవకుసుమ సారాదుల గంధసారఘనసపటీరో
శీరవ్యజనాదుల నిం పారఁగ వర్ణింపఁ దగు నిదాఘాగమమున్. ౧౦౧.

శా. ధారామండిత సాలభంజికలచేతన్ జిత్రయంత్రోద్గళ
త్సారామోదతుషారపూరములు విస్తారంబు లై పర్వఁ గాం
తాగుంఫీకృతమౌక్తికోడన నళుక్యాధీశుఁడై చంద్రవం
శాగణ్యుం డని సంగ్రీష్మసమయ నిండై క్రీడలు నందంబునన్ ౧౦౨.

ప్రావృడ్వర్ణనము.

క. తటిదటన మేఘపటలీ ఘటితాంబరశక్రచాపకరకావ్రాత
స్ఫురధారాసారాదివి కటిత నుతింపంగవలయు ఘనకాలమునన్. ౧౦౩.

మ. చపలాలోకములుం బయోధరగరిష్ఠశ్రీయు నదోల్లసద్
ద్విపులానందము నంబరాభరణసద్వేషంబునుం గంకణ
స్ఫుటారావము సొంపు మీఱం దగువర్షావేళ విశ్వేశ్వరా
ధిపు సేవింపఁబ్రగల్భకామినిగతిన్ దీపించు భావింపఁగన్. ౧౦౪.

శరద్వర్ణనము.

క. వెన్నెల సొంపును జుక్కల చెన్నును దెలుపారుదెసలచెలువంబులు వి
చ్ఛిన్నము లగుజలదంబుల సన్నుతి సేయంగవలయు శారదవేళన్. ౧౦౫.

శా. సోమశ్రీలకు వన్నె వెట్టును, ఘనస్తోమంబునం బర్వునా
శామాలిన్యము నొలఁ ద్రోచు, నవరాజద్రాజహంసావళిం
బ్రేమంబుం బచరించు మానసమునం బెంపై, శరద్విభ్రమం
బామోదప్రద యైనవిశ్వవిభు నుద్యత్కీర్తికిన్ సాటి న్యై ౧౦౬.

హేమంత వర్ణనము.

క. బలవత్కాలీయక కం బళఘనకౌశేయపట్టపటమాంజిష్ఠం
బులఁ జనదు సీతు యువతుల వలిచన్నులఁ దక్క ననుచు వలయుం బొగడన్. ౧౦౭.

మ. తరుణీయౌవనగర్వజృంభిత కుచోదగ్రోష్మగంధంబులన్
వరకాశ్మీరరససాంకవాగురురసవ్యాసక్తులం బట్టికాం
బరమాంజిష్ఠపటాదులన్ హిమగతిం బ్రాపింప రీవిశ్వభూఁ
వరు మెచ్చించిన సత్కవీంద్రు లతులావాసంబులం దిమ్ములన్. ౧౦౮.

శిశిరవర్ణనము.

క. భృశవిచ్ఛిన్నం బగు ది గ్దశకంబును గమలరుహవితానముఁ బ్రాతః
ప్రశిథిలరవికరమును గా శిశిరముఁ బొగడంగఁ దగు విశేషక్రియలన్. ౧౦౯.

చ. వెరవున నాత్మవంశ్యుఁ డగువిశ్వనరేశ్వరుమీఁదిప్రీతిఁ జం
దురుడుఁ దుషార సంహతుల దొడ్డుగఁ బంచిన వచ్చి యిచ్చటన్
బరిగొనఁ బోలు నందుఁ జెడి పాటినవైరులు భీతిఁ గానలోఁ
దిరముగ నిల్వ నేరరొ కదే యని చూతురు పందలాత్మలన్. ౧౧౦.

చంద్రోదయ వర్ణనము.

క. మండలశోభయుఁ గైరవ షండవిలాసంబు జలధిసంజృంభణమున్
గొండొక వెన్నెలగ్రోలెడు నండజముల పిధునిపొడుపునం దగఁ బొగడన్. ౧౧౧.

మ. అదె రౌద్రాకృతిఁ జూచెఁ జంద్రుఁడదు, మయూఖాటోప మేపార న
ల్లదె, మున్నాడెఁ జకోరసంఘ మదె జ్యోత్స్నాపానసంక్రీడకై;
యదయుం డంగజుఁ డెట్లుగాఁ గలఁడొ? నీయాలోకనేందీవరా
పదఁ దూలించెదు, చంద్రవంశజుని నొప్పం జూతు గమ్మా సఖీ. ౧౧౨.

సూర్యోదయ వర్ణనము.

క. ఎచ్చటఁ జూచిన జగముల నచ్చటన వెలుంగు ననియు నజ హరి హర తా
సచ్చతురుఁ డనియుమతియును నిచ్చకుఁ దగఁ బొగడవలయు నినునుదయంబున్. ౧౧౩.

మ. కమలామోద మెలర్ప నేత్రసుఖదాకారంబు రంజిల్ల ను
త్తమమందారు శివంకరత్వ మెసఁగన్ ధర్మార్థకామక్రియా
దిమమూలం బన నొప్పమిత్రుఁ డుదయోత్సేకప్రభావంబుచేఁ
సముఁ డద్దేవున కిందువంశజుఁడు తచ్ఛంచద్గుణశ్రేణులన్. ౧౧౪.

వనవిహార వర్ణనము.

క. చారుతరచైత్రసంప త్పూరితవిభవముల వేడ్క పొంగుదువడఁగా
నారీజనసహచరుఁ డై యారామవిహార మొప్ప నధిపతి చేయున్. ౧౧౫.

సీ. మానినీగండూషమధువులఁ బూచిన పొగడను సొబగొప్పఁ బొగడి పొగడి
నారీపదాహతి ననిచినకంకేలి పరువంబు నగ్గించి పలికి పలికి
లలనావలోకనంబులఁ బుష్పితం బగు తిలకంబుపైఁ జూడ్కి త్రిప్పి త్రిప్పి
వనితోపగూహనంబునఁ బేర్చుకురవొన్న మేలిపుణ్యమునకు మెచ్చి మెచ్చి
తే. మన్మథారామములపొంత మలసి మలసి
శుకపికాళివిహారంబు చూచి చూచి
సతులఁ దాను చరించు వసంతవేళ
ప్రమదవనమున విశ్వభూపాలవరుఁడు. ౧౧౬.

జలవిహార వర్ణనము.

క. నీరజములుఁ జెంగలువలు శైవలములు వీచికలును గరయంత్రపయో
ధారలు నావర్తంబులు వారివిహారంబులందు వర్ణ్యము లరయన్. ౧౧౭.

చ. వళులును వీచికావళులు వారిరుహంబులు వక్త్రపంక్తులున్
జెలువగునాభులున్ సుడులుఁ జేతులు రక్తసరోరుహంబులున్
జలదలకంబులున్ మధుపజాలము వీడ్వడఁ గేలి సల్పి మిం
చులు గొనుమాడ్కులన్ సతులు సూతురు విశ్వనృపాలమన్మథున్. ౧౧౮.

మద్యపానవర్ణనము.

క. సంబోధకరము మదనా లంబనము నశేషరసవిలసితము నంత
ర్బింబితవదనము నగు కా దంబరి నాపానమునకుఁ దగు నొడఁగూర్పన్. ౧౧౯.

మ. అలినాదంబులు దానమానములుగా నాలప్తి గావించుఁ దో
య్యలి యొక్కర్తె పాడు విశ్వవిభు నేలాదిప్రబంధంబులన్;
దెలివిం గైకొని యొక్కర్తె సాంగముగ నర్తించుం; గళాసించు ను
గ్మలి యొక్కర్తె ప్రాలు సోలములతోఁ గాదంబరీగోష్ఠిచేన్. ౧౨౦.

సురతవర్ణనము.

తే. తనరు నెనుబదినాల్గుబంధములయందు
నమరుఁ బ్రచ్ఛన్నమును బ్రకటమును ననఁగ
సురతములు రెండు; వానికి స్ఫురణసొంపు
వలయు వర్ణింప నిఖిలకావ్యములయందు. ౧౨౧.

సీ. పొలయల్కఁ దలఁపులఁ బులకించుఁ, బులకించి బింకంపుఁగౌఁగిళ్ల బిగి భజించు
మరుచిన్నె లున్నెడఁ బరికించు, బరికించి చొక్కుఁ, జెమర్చినయిక్క లరయుఁ,
దొలిప్రొక్కు చెలిచెవిఁ జలికించుఁ, జిలికించి మురిపెంపుసిగ్గున మూరిఁబోవుఁ,
బంజరంబునచిల్కఁ బలికించుఁ, బలికించి నొడువు లాలము లైననోరు నొక్కు.

తే. సొబగుటడుగులలత్తుక చూచుఁ, జూచి
యరిగి శయనీయ మారయ నప్పళించు,
వెలఁది యొక్కర్తు చాళుక్యవిభునిచేత
భావజాతుని గెల్చినభావ మొప్ప. ౧౨౨.

విప్రలంభ వర్ణనము.

క. అచ్చపువెన్నెలచేఁ గడు వెచ్చుటలును మాన మెడలి వెడవిల్తునిచే
నొచ్చుటలును బ్రియుఁ డబ్బని ముచ్చటలును విప్రలంభమునఁ జెప్పఁదగున్. ౧౨౩.

ఉ. ఎల్లిద మయ్యెఁ దాల్మి, తగ నెల్ల వివేకము వింత యయ్యె, మి
న్నెల్లను జంద్రుఁ డయ్యె, మన మెల్ల మనోభవుతూపు లయ్యె, మే
నెల్లను సన్న మయ్యెఁ, జెలు లెల్ల విరోధిను లైరి, విశ్వభూ
వల్లభుతోడియల్కగరువంపుఁజలంబునఁ బువ్వుఁబోఁడికిన్, ౧౨౪.

ప్రయాణవర్ణనము.

క. గజ రథ హయ సూచిత మగు విజయమ్మున నుబ్బి నడచు విశ్రుతవివిధ
ధ్వజిని వినుతించు టెప్పుడు భజనీయము సుకవి సత్ప్రబంధములందున్. ౧౨౫.

మ. కరముద్యత్కరవాలభైరవపతాకాఖేలనంబై పరి
స్ఫురదుగ్రాయుధదీప్తిపూరితనభోభూభాగమై సంచర
త్తురగోద్ధూతరజోతిధూసరహరిత్కాలంబు నై యుద్ధతిం
బరిభాసిల్లుఁ జళుక్యనాథుని చమూభద్రప్రయాణం బిలన్. ౧౨౬.

వివాహవర్ణనము.

క. ప్రచురస్వయంవరోచిత రచనలుఁ గన్యావరాభిరమ్యక్రియలున్
విచిత్రశుభాత్మకవిధులును రుచిరవివాహంబులందు రూపింపఁ దగున్. ౧౨౭.

ఉ. సంతతమంగళధ్వనులు చామర మౌక్తికపుండరీకముల్
వింతవిభూతి గా గురుకవిస్తుతివేళ వరించెఁ బ్రాంత సా
మంతుల నుజ్జగించి కడు మచ్చిక నెచ్చెలులైన నీతి వి
క్రాంతులు చూపఁ గోరి జయకన్యక వచ్చి చళుక్యవల్లభున్. ౧౨౮.

పుత్త్రోదయ వర్ణనము.

క. మిత్రానందోదయము న మిత్రత్రసనంబు శుభనిమిత్తంబును స
త్పాత్రకృతవితరణంబును బుత్త్రోదయమందుఁ దద్ద పొగడఁగవలయున్. ౧౨౯.

ఉ. చిత్రము పోర విశ్వవిభుచే నసిపుత్త్రికఁ గన్న పుత్త్రిలు
ద్యత్త్రిదశాకృతిం బడసి యౌవనసంపదఁ జెంది మంగళా
మత్త్రము లై వెలుంగునెడ మంజులయుక్తిఁ దనర్చు దివ్యవా
దిత్రరవంబు నింపొదవుఁ దెమ్మెరలున్ సురపుష్పవృష్టియున్. ౧౩౦.

మంత్రవర్ణనము.

క. అగవాక్షము న స్తంభము నగుగూఢాభ్యంతరముల హర్మ్యాగ్రమహా
నగశృంగంబుల మంత్రము దగు నొనరింపంగ ననుచుఁ దగు వర్ణింపన్. ౧౩౧.

మ. అలుకం బోరికి నెమ్మిన్మైఁ దరలుచోఁ బ్రారంభణోపాయమున్
బలసంపత్తియు దేశకాలగతులున్ భంగప్రతీకారమున్
ఫలసంసిద్ధియు నిర్ణయించు టనునీపంచాంగమంత్రక్రమం
బులు తర్కించు చళుక్యనాథు వెరవొప్పన్ బూజ్యరాజ్యక్రియన్. ౧౩౨.

దూత్యవర్ణనము.

క. ప్రతిభయుఁ బరమంత్రవిభే దితయునుఁ బతిరక్తియును దితిక్షయు నిర్మా
క్షతయును నవ్యసునీతియుఁ జతురతయును దూత్యమునను జను నుతియింపన్. ౧౩౩.

శా. ఉత్తేజుం డగువిశ్వభూవిభుని దూత్యోదారసమ్యగ్గుణో
త్పత్తిన్ విశ్రుత మైనసంధి గనుభూపశ్రేణియుం దుర్మదా
యత్తస్వాంతత నిగ్రహించు నరనాథౌఘుంబె వర్తించు న
త్యుత్తుంగాచలచిత్రకూటములయందుం జెంది యశ్రాంతమున్. ౧౩౪

సమరవర్ణనము.

క. పటురథకరిహరిభటసం ఘటితవ్యూహాదికములు ఘనఫలకాసి
స్ఫుటరుచులు విజయకారణ పటుహాడంబరముఁ బొగడఁబడుఁ బోరాటన్. ౧౩౫.

మ. అమరాహ్వానరవంబు వీరసుభటాహంపూర్వికానాదమున్
విమలాస్త్రప్రతిఘాతనధ్వనులు నున్నిద్రంబు లై పర్వ న
గ్రిమవిక్రాంతికి మెచ్చి నారదుఁడు నర్తింపన్ మహాయోధనం
బమరుం జూడఁ జళుక్యవల్లభునిఘోరాటోపముం జూపుచున్. ౧౩౬.

దోర్వీర్య వర్ణనము.

క. అరులఁ జనఁ దోలి యార్తుల నరుదారం గాచి హతులయడియాలములన్
బిరుదంబులఁ గైకొను న న్నరపతివిజయంబు కీర్తనము సేయఁ దగున్. ౧౩౭.

ఉ. ఆచతురాశ్వసంఘము రణాంగణసంభవ, మా సువర్ణపే
టీచయ మాజి శత్రువులు డించి తొలంగిన వస్తుసంభృతం,
బీచతురంతయానముల యింతులు రాజతనూజ, లంచు మెం
డైచని విశ్వనాథువిజయంబు నుతింతురు పౌరకామినుల్. ౧౩౮.

మ. ఇటు లష్టాదశవర్ణనాకలిత మై యేపారు కావ్యంబు నం
తటఁ బాటించి తదర్థసంఘటనముం దర్శించి భావోదయ
స్ఫుటభేదంబు లెఱింగి తద్రసగతుల్ శోధించి యచ్చంపు మె
చ్చుటకుం దావల మై చళుక్యపతి సంశోభిల్లు నెల్లప్పుడున్. ౧౩౯.

ఉ. రాజనరేంద్రవంశజుఁడు రాజపటీరసుధాసుధాకర
భ్రాజితకీర్తి రామరఘురామపరాక్రమసంప్రవర్తి యం
భోజహితప్రతాపుఁడు రిపుక్షితిభృత్కులిశంబు సత్కళా
భోజుఁడు దానధూత సురభూజుఁడు భూజనపోషణుం డిలన్. ౧౪౦.

క. సుందరుఁ డభినవవిభవ పు రందరుఁ డంధ్రేశ్వరాభిరాముఁడు రామా
కందర్పుఁ డమందయశశ్చందనపరిలిప్తదిగ్గజవ్రజుఁ డెపుడున్. ౧౪౧.

మాలిని.

అనఘసుకృతధర్ముం డార్యసంస్తుత్యశర్ముం
డనలసదృశతేజుం డగ్ర్యచాతుర్యభోజుం
డనిశరిపుశరణ్యుం డంధ్రభూపాగ్రగణ్యుం
డనుగతశివతంత్రుం డాప్తమంత్రుండు బుద్ధిన్. ౧౪౨.

గద్యము.

ఇది శ్రీమదుమారమణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన విబుధబుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయనామధేయ విరచితం బయిన కావ్యాలంకారచూడామణి యనునలంకారశాస్త్రంబునందు నాయక నాయికావివిధవిశేషలక్షణ ప్రబంధలక్షణోదాహరణసముద్దేశం బన్నది తృతీయోల్లాసము.

చతుర్థోల్లాసము.

క. శ్రీవిశ్వేశ్వరకరుణా శ్రీవిలసిత నిష్కళంక చిత్తుఁడు కీర్తి
శ్రీ విశద చక్రవాళుఁడు శ్రీవిశ్వేశ్వర నరేంద్రశేఖరుఁ డొప్పున్. ౧.

క. ఇత్తెలుఁగున నష్టాదశ వృత్తం బగు కావ్య మొప్ప విరచింపఁ దగున్
మొత్త మగు నఖిలబలసం పత్తియుఁ గలవేళ సుకవి ప్రతిభ దలిర్పన్. ౨.

క. కృతిముఖమున దేవ నమ స్కృతి యొండె నభీష్టవస్తుకీర్తన మొండెన్
వితతాశీఃపద మొండెను బ్రతిపాదింపంగవలయు భద్రాపేక్షన్. ౩.

మ. కవిసంసిద్ధపదంబు భావరసవిఖ్యాతంబు లోకోచిత
వ్యవహారంబు నుదాత్తనాయకము శ్రవ్యంబుం జతుర్వర్గ సం
భవసద్మంబును నైనకావ్య మిల నాపద్మోద్భవస్థాయి యై
కవిసంస్ఫూర్తియు దాతృకీర్తియుఁ దగం గల్పించు నెల్లప్పుడున్. ౪.

కావ్యభేదములు.

తే. అట్టికావ్యంబు త్రివిధ మై యతిశయిల్లు
నవనిఁ బద్యమయంబు గద్యాత్మకంబు;
పద్యమయ మొప్పు ఛందోనిబద్ధ మగుచు
గద్యమయ మొప్పు వాక్యసంకలిత మగుచు. ౫.

క. ఆపద్యగద్యకృతములు రూపకములు నాటకములు రూఢము లగు నా
రూపమ చంపూకావ్యత ప్రాపించును, నాటకములు బహుళము లరయన్. ౬.

తే. సర్గబంధంబు కావ్యంబు సంస్కృతమునఁ,
బ్రాకృతంబున నాశ్వాసభాసురంబు,
నాటకము లెల్ల నంకసనాథకములు,
గద్య ముచ్ఛ్వాస లంబకాంకంబ యండ్రు. ౭.

క. ఇటువలెనె ముక్తకాది స్ఫుటితగణాటుప్రబంధములలక్షణముల్
పటుమతి నెఱుఁగుట సుయశో ఘటనంబుల కెల్లఁ గుదురు కవినృపతులకున్. ౮.

ముక్తకాదులు.

సీ. పరఁగు ముక్తక మేకపద్యంబు, పద్యద్వయంబు ద్వికము నాఁగ నలరు, మూఁడు
పద్యముల్ త్రికము నా భాసిల్లుఁ, బంచపద్యంబులు పంచరత్నంబు లరయ,
గజమాల పద్యాష్టకము, పద్యనవకంబు నవరత్నమాలిక, నళినమిత్ర
మాలిక పంద్రెండు మధురపద్యము, లిందు కళ షోడశశ్లోక కలిత మైన,
తే. సప్తవింశతి యైన నక్షత్రమాల,
తెలియ ముప్పది పద్యముల్ త్రింశదాఖ్య,
మవలఁ బంచాశదాహ్వయం బైదుపదులు,
శతక మన నొప్పు మఱి పద్యశతము గూడ. ౯.

క. అష్టోత్తరశతపద్యము లష్టోత్తరశతక మనఁగ నడరుఁ గవీంద్రుం
డిష్ట మగు సంఖ్యఁ జెప్పిన దుష్టము గా దదియుఁ గర్తతుష్టిన చేయున్. ౧౦.

ఉదాహరణ లక్షణము.

క. ధరఁ జాటుకృతులలోనం బరఁగు నుదాహరణ మనుప్రబంధము, తద్వి
స్తరలక్షణంబు బరువడిఁ బరికింపఁగఁ దగు నశేషభాషాకవులున్. ౧౧.

క. చతురశ్ర త్ర్యశ్రాది వితతయతి తాళములు గలుగుదళముల నెల్లన్
గృతగుచ్ఛానుప్రాసం బతులితగతి నిలుపఁ దగు నుదాహరణలకున్. ౧౨.

క. సురభాషాదిప్రాకృత పరిభాషల నైన నితరభాషల నైనన్
విరచించుట యుక్త ముదాహరణ మిలాసురముఖాదు లగుపుణ్యులకున్. ౧౩.

విభక్తులకు మాఱుపేరులు.

సీ. ప్రథమావిభక్తి చొప్పడు వాణి నాఁగ, రెండవయది ఝుట నాఁగ నతిశయిల్లుఁ,
గీర్తి మూఁడవవిభక్తికిఁ బేరు, నాలవ యది దేవలాభిని యండ్రు కృతులఁ,
బంచమి పాణి నాఁ బరఁగు, షష్ఠవిభక్తి పాటిల్లు సుకవులు మోటి నాఁగ,
సప్తమి ఘోటికాసంజ్ఞిత, సంబుద్ధి సరసావళీనామ; జగతి వీని

విభక్తుల దేవతలు.

తే. కయిన వేల్పులు వీరావళియును గీర్తి
మతి సుభగయును మఱి భోగమాలినియును
మహిఁ గళావతియును గాంతిమతియుఁ గమల
యును జయవతియు నాఁగను నొప్పు నెపుడు. ౧౪.

క. ఈవిదితాష్టవిభక్త్యధి దేవత లాత్మీయనామధేయసమము గా
భావింపఁ దగినఫలములఁ గాంతురు కర్తృనాయకద్వయమునకున్. ౧౫.

క. మును శుభగణవర్ణతఁ బ ర్వినమాలిని యొండెఁ జండవృ త్తము యొండెం
దనరింపవలయుఁ బ్రథమకు ఘనకలికాష్టకతదర్థ కలికాయు క్తిన్. ౧౬.

క. ఇం బడరఁగఁ బ్రథమాదుల సంబుద్ధ్యంతములైన సరళవిభక్త్యా
లంబనపద్యంబుల బిరు దంబులు గలపౌరుషములు దగ నిడవలయున్. ౧౭.

తే. కళిక యేతాళమునఁ బరిఘటిత యయ్యె
నుత్కళికయును దానన యునుపవలయు,
నంత్య చాతుర్థికోత్కళికాఖ్య చూడఁ
బడి చతుర్థియుఁ బోలెఁ జూపట్టవలయు. ౧౮.

క. ఓజఃపదబహుళము వి భ్రాజితపటుగౌడరీతిబంధురమును ని
చ్చాజాతరసవిభావ వి రాజితమును గా నుదాహరణ దగఁ జెప్పన్. ౧౯.

క. నాయక విభవమునకుఁ గవి నాయక చతురతకు భాజనం బగుపద్యం
బాయితము సేసి యిడఁ దగు నాయతిగాఁ దుదలయం దుదాహరణలకున్. ౨౦.

స ద్ధ ళి.

క. సంబుద్ధి విడిచి మును గల సంబంధం బెడల కుండ స ప్తవిభక్త్యా
డంబర మడరించిన నొడి కం బగు సద్ధళి యనంగఁ గవులకుఁ జెప్పన్. ౨౧.

పద్ధళి, విద్ధళి.

తే. సరివిభ క్తుల సంబుద్ధిసహిత గాఁగఁ
జెప్ప నొప్పారుఁ బద్ధళి సిద్ధ మగుచు,
ము క్తసంబుద్ధి విషమవిభ క్తికలిత
మైనకృతిపేరు విద్ధళి యండ్రు బుధులు. ౨౨.

కల్యాణి, ఉత్ఫుల్లకము.

క. కేవలకలికాసంగతిఁ గావించినకృతికిఁ బేరు కల్యాణి యగున్
వావిరి నుత్ఫుల్లక మది యావల నుత్కళికతోన యదికిన యేనిన్. ౨౩.

తే. గ్రంథబాహుళ్య భీరుత్వకథన మిదియు,
ధర నుదాహరణాది భేదములు పెక్కు,
తెలియుఁ డొండెడ, మఱికొన్ని తేటపఱుతుఁ
బటుపదార్థాప్తిఁ జాటుప్రబంధములను. ౨౪.

బిరుదములు.

క. బిరు శబ్దంబు విరోధో క్తరము మహారాష్ట్రభాషఁ దత్ప్రదవిధులన్
బిరుదము లనఁ జను వానిన ధర బిరుదావళి యొనర్పఁ దగు నండ్రు బుధుల్. ౨౫.

చ. అతులకులక్రమాగతము లై భుజవిక్రమ సంభవంబు లై
ప్రతిపదసార్థకంబు లయి పార్థివకర్ణకఠోరకంబు లై
వితరణశబ్దపూర్వపృథివీవర చిహ్నము లై తనర్చు ను
ద్ధతబిరుదాళిచేత బిరుదార్థము చెప్పుట యొప్పు నెప్పుడున్. ౨౬.

క. వినయ భుజవిక్రమక్రమ ఘనవితరణ రణవిహార కరుణాది కళా
జనన స్థలు లగుగుణములఁ బెను పొందఁగఁ జెప్పవలయు బిరుదావళికిన్. ౨౭.

క. సముచిత తాళదళమ్ములు సమధిక పటుగౌడరీతి సందర్భములున్
సుమనోభాషం బొలుపుగ నమరింపుఁడు కవులు ప్రాకృతాదుల నైనన్. ౨౮.

తే. పద్యదళ వాక్య తద్దళ పరిసమాప్తి
గదురుపట్లను నెడ నెడఁ గలుగవలయు
ధీర గంభీర జయ దేవదేవ యనెడు
లలితసంబుద్ధివచనంబు లోలయవలయు. ౨౯.

క. ఉచితవిభక్తికమును గుణ రుచి రాలంకార రస నిరూఢము నాశీ
ర్వచనంబును నగుపద్యము రచియింపఁగ వలయు మొదల రంజన మొప్పన్. 30.

గుచ్ఛములు.

క. మెండగు దళములు నాలుగ యొండెను షట్కంబ యొండె నుండఁగఁ దుద నై
నుండును గద్యము నెనిమిది యొండెం బదియాఱు నొండె నురుగుచ్ఛము లై. 3౧.

క ఇడఁ దగు నూతనయతిసం గడి దళములు నాలు గైనఁ గడ నాఱైనన్
బెడఁ గగువర్ణావృత్తులు వెడలింపఁగవలయు నంద్రు బిరుదావళికిన్. 3౨.

క. బంధురముగ నిట్లితుల స్కంధచతుష్కంబుచేతఁ గవి విభుని యశో
గంధాధివాసితాశా సింధురముగ దీవనల విశేషింపఁ దగున్. 33.

చక్రవాళము.

క. పద్యం బొక్కటి మొదలను గద్యాష్టక ముచితదీర్ఘగతిఁ గబ్బములన్
హృద్యదళాష్టక మిడిన సముద్యత మగుఁ జక్రవాళ మూహింపంగన్. 3౪.

తె. వరుస నాదిమపద్యాంతవర్ణయుగళ
మంత్యవాక్యాదిమాక్షరయమళకముగ
నిడి చతుఃస్కంధములయందు నిట్లు చెప్ప
నచ్చముగఁ జక్రవాళత్వ మబ్బుఁ గృతికి. 3౫.

క. కవినామనాయకస్వస్తివచఃకవితాద్యపద్యశిఖరంబులఁ బ
ల్లవ మైనవర్ణయుగళం బవిరళముగ నాద్యమునకు నాద్యక్షరముల్. 3౬.

గుచ్ఛ తతి.

క. తొలి తొలిపద్యమునఁ జతుర్దళమును నట పల్లవద్వితయ మంతమునన్
గలుగునపద్యము నాలుగు దళముల నన్నింటి గుచ్ఛతతి యన వలయున్. ౩౭.

క. కలయఁగ సంబుద్ధ్యంతగ ముల ననుప్రాసవలయు నందముగ జయ జీవో
జ్జ్వల దేవాదిపదంబులు నలి నిడుచతురుత్తరంబు నలుమాఱైనన్. ౩౮.

చతుర్భద్రము.

క. ఇదియె చతుర్భద్రం బగు సదమలధర్మార్థకామసహితస్తుతులం
బొదవికొని సర్వరీతుల విదితం బగునేని శాస్త్రవిదులకు నెక్కున్. ౩౯.

రగడ

క. సరి యీ పది తెనుఁగులచేఁ బరువడి నుత్సాహవృత్తపదయుగళముచే
నిరవుగ వడిప్రాసంబుల నరుదుగ రచియింప రగడ యగుఁ దగువృత్తిన్. ౪౦.

మంజరి.

క. శృంగారప్రాయముగా రంగద్ద్విదళిత ప్రాసంగ రచియింపంగా
శృంగారమంజరీకృతి సంగత యగు సకలరాగ సంభృతరీతిన్. ౪౧.

దండకము.

క. ఛందోభవలక్షణగణ సందోహనిబద్ధ యగుచు శ్రవణానందా
మందానుప్రాసంబుల నందం బగు దండకము మహాకవికృతులన్. ౪౨.

క. ఇవి యెల్లను నానావిధ కవికృతశాస్త్రములచేతఁ గల్పితములు, పె
క్కువిధంబులఁ జాటుకృతి ప్రవరంబులు పరఁగు నెఱుఁగఁబడు నొండెడలన్. ౪౩.

సీ. ఆపూర్ణలక్షణోదాహరణావలి యుల్లంబునకు నింపు నొసఁగ దేని
బిరుదావళీముఖ్యపృథులప్రబంధౌఘములు దిగంతంబుల మ్రోయ వేని
పటుచతుర్భద్రాదిభవ్యచాటూక్తులు నృపతులవీనులు నిండ వేని
మధురార్థదండక మంజరీమంజుత బుధుల నింపుల మూరిఁ బుచ్చ దేనిఁ

తే. గెరలి చని ముక్తకాదులు కీర్తిలతలఁ
జక్రవాళాద్రిమీఁదికిఁ జాఁప వేనిఁ
గడఁగి మెచ్చునె యొకపాటిగంతచాటు
చాటుకృతులకు విశ్వేశచక్రవర్తి. ౪౪.

ప్రాధాన్యములు.

క. ఆగయ వస్తురసాలంకారప్రాధాన్యవృత్తిఁ గబ్బంబులు పెం
పొరయఁ ద్రివిధార్థఘటనల ధీరులు పరికించి వానిఁ దెలియఁగవలయున్. ౪౫.

వస్తుప్రాధాన్యములు.

క. వేడుక విశ్వేశుఁడు శివ చూడామణికులమునందు సుస్థిరుఁడగుటన్
జూడఁ గనకాద్రికవకుం గూడక యవ్వెండికొండ కొండిక యయ్యెన్. ౪౬.

రసప్రాధాన్యము.

క. వలిచన్నులు నగుమొగములు దెలిగన్నులు మేనిజిగులు తియ్యనిపలుకుల్
సలికపునడుములు మరుతూపులఁ బ్రోచుఁ జళుక్యవిభునిపాలఁతుల కెపుడున్. ౪౭.

అలంకారప్రాధాన్యము.

క. తగ విశ్వేశ్వరుచే సిరి సెగడిన సత్కవులు దాననిపుణతఁ గర్ణున్
నగుదురు, కల్పమహీజముఁ దెగడుదు, రదలింతు రమరధేనువు నైనన్. ౪౮.

స్ఫురణములు.

తే. తనర శబ్దస్ఫురణము నర్థస్ఫురణము
నుభయవిస్ఫురణము నన నుల్లసిల్లు;
నిత్తెఱంగులు మూఁడును నెఱుఁగవలయుఁ
జారుశబ్దార్థగౌరవశక్తివలన. ౪౯.

శబ్దస్ఫురణము.

క. కంఠీరవకరిన భటా కుంఠితకంఠాగ వావకుంఠితరణసో
ల్లుంఠనములు సురవనితోత్కంఠం గావించు విశ్వధరణిపుసేనల్. ౫౦.

అర్థస్ఫురణము.

చ. తన్నరెడుఖడ్గధార మును ద్రావినవారి విరోధిభీరులో
వనముల నుప్పతిల్లి కడుఁ జక్కనివాహినులయ్యె, నైన న
య్యనువునఁ గ్రొత్తపెండ్లికొడు కై మది నుబ్బుచునుండు సాగరం
డనిఁ గగవాలభైరవు మహత్త్వము చిత్రము కాదె యెప్పడున్. ౫౧.

ఉభయస్ఫురణము.

స్రగ్ధర.

లాటీఘూటీవరాటీలలితకుచతటీలగ్నపాటీరచర్చం
బాటించుం, జంద్రకాంతోపలములఁ గరఁచున్, బర్వి చక్రాద్రియం దా
ఘాటోద్యత్కైరవాసక్తములుగ నదులం గట్టు గంధానుబంధిన్
జాటు శ్రీశోడ విశ్వేశ్వరుని సితయశశ్చంద్రికాసాగ మోలిన్. ౫౨.

శయ్య.

క. మృదుతరమై యొం డొంటికిఁ బదమిత్త్రిత గలిగి నొడువుపలుకులలోనన్
బొదలెడు నర్థం బెచ్చట నదలించి శయించు శయ్య యనఁగా నదివో. ౫౩.

చ. చతుర చళుక్య విశ్వవిభు చారుగుణంబు లరాతిరాజిరా
జితనయ హేతుభూతము, లశేషవిశేష విహార విక్రమో
చితరతు, లార్యచర్యలకు జీవిత, మంచితసంచితాగమా
తతమతి భారతీవదనదర్పణ, ముత్తమదర్పసంపదన్. ౫౪.

పాకము.

క. పాక మనంగా నర్థాని రాకులగంభీరయుక్తి, యది యిరుదెఱఁగై
లోకమునఁ బేర్చు ద్రాక్షా పాకంబును నారికేళపాకము ననఁగన్. ౫౫.

ద్రాక్షాపాకము.

క. బహిరంతః స్ఫురితార్థో పహితరసప్రసర మగుచుఁ బద్యము సుఖసం
గ్రహపద మెచ్చట నదివో మహి ద్రాక్షాపాక మనఁగ మనుగం బెపుడున్. ౫౬.

శా. లీలా మన్మథ మంథరంబులుఁ గచాలీ లాలిత భ్రూలతా
కూలశ్రీలుఁ గపోల ఖేల దుచి తాకూతానురాగంబులున్
సాలస్యంబులు నైనకౌతుకపరీతాలోకజాలంబులన్
బాలారత్నము కీలుకొల్పె ముద మొప్పన్ విశ్వభూపాలుపై. ౫౭.

నారికేళపాకము.

క. అంతర్గూఢార్థాసర స్వంతం బగువాక్యగౌరవంబు మనీషా
వంతులకు నెక్కుఁ గవితా భ్యంతరముల నారికేళపాక మనంగన్. ౫౮.

శా. హృజ్జాతుండు నటుండు వోలె నదె విశ్వేశక్షమాభర్తకున్
లజ్జాకాండపటంబుచాటున వధూ లావణ్య లాస్యంబులన్
సజ్జాతంబులఁ జేసి చూపెడు లసత్సారాంగహారాళిచేఁ
బజ్జం గొందలు కామినీమణులు కుప్యద్దర్పలై చూడఁగన్. ౫౯.

అర్థవృత్తులు.

ఆ. ముఖ్య లక్ష్య గౌణములును వ్యంగ్యంబు నా
నర్థవర్తనంబు లయ్యె నాల్గు;
వానివలనఁ గలుగు వాచ్యభేదంబుల
నరసి తెలియవలయు నంద్రు బుధులు. ౬౦.

ముఖ్యార్థము.

క. సువ్యక్తము సరళంబును నవ్యాజము నైన యర్థ మగు ముఖ్య మనన్,
శ్రవ్యముగ నదియు జాతి ద్రవ్య గుణ క్రియలచేతఁ దగు నాల్గనఁగన్. ౬౧.

లక్ష్యార్థము.

ఆ. ఊహనీయ లక్షణోపేత మగునర్థ
మరయ లక్ష్య మనఁగ నతిశయిల్లు,
గంగయం దనంగ గంగా తటంబునఁ
గలిమిఁ జెప్పఁజాలు కారణమున. ౬౨.

గౌణార్థము.

క. గుణ సాదృశ్యంబున ను ల్బణ మగునర్థంబు గౌణభణితము, గజము భీ
షణహరి యానృపుఁ డనఁ ద ద్గుణ మగువిక్రమము దెలియఁ గోఁదుట చేతన్. ౬౩.

వ్యంగ్యార్థము.

ఆ. ముఖ్య లక్ష్య గౌణముల యర్థములఁ ద్రోచి
యితర మర్థ మెచట నింపు నొసఁగు
వ్యంగ్య మంద్రు, కైరవంబులు విరిసె నాఁ
గమలవైరిపొలుపు గానఁబడుట. ౬౪.

ధ్వని.

క. శాకాదికృతవ్యంగ్య వ్యాకీర్ణం బైన కావ్య మది యుత్తమ మై
చేకొనఁబడు మధురార్థ శ్రీకము ధ్వని యన నెసఁగు నెపముచేఁ జెలు వొందున్. ౬౫.
ఉ. ప్రీతిఁ బలుకన్యవల్లభుఁడు పృథ్వి వహించి గుణాఢ్యుఁ డైనచో
శాతమదాష్టదంతులు వశావశతన్ జగమెల్ల ధరింపఁ బూనికిం
జేతుల భూషణాస్ఫురణఁ జేకొనె, వార్ధులు గోత్రభూధరా
వ్రాతము నిల్వ నయ్యెఁ, గడు ప్రమోదమునంది నిర్గతపాపసంతతుల్. ౬౬.

[illegible]

సీ. విహితసంయోగంబు విప్రయోగంబును సామర్థ్యమును సాహచర్యంబు
నర్థవిరోధ లింగౌచిత్య చిహ్నలు పదశక్తి సన్నిధి ప్రకరణములు
దేశ కాల క్రమాదికములు శబ్దార్థ [illegible]
స్మృతి హేతుకములు [illegible]

తే. నలరు నన్నింట నర్థంబు నవగమింపఁ
దగు ననేకార్థయుతము లై తనరుశబ్ద
సంతతుల కర్థసంధానచతురు లెల్ల;
నింకఁ దద్వృత్తు లెఱిఁగింతు నెఱుఁగవలయు. ౬౭.

కావ్యవృత్తులు.

క. ధీరస్తుత కైశికియును నారభటియు సాత్త్వతియును నట భారతియున్
జారుతరవృత్తు లివి శృంగారాదిరసంబులందుఁ గరణీయంబుల్. ౬౮.

కై శి కి.

తే. సకల సుకుమార మధురార్థ సరళి రచిత
కైశికీవృత్తి; శృంగార కరుణ రసము
లధికసుకుమారములు, వాని నగు నొనర్పఁ
గైశికీవృత్తిచేతన కవుల కెల్ల. ౬౯.

మ. దళదిందీవరసుందరంబులును నంతఃకౌతుకాంకూరసం
వళితస్నేహములున్ బ్రసన్నములు నై వర్తిల్లు నాలోకనం
బు లుపేంద్రాత్మజు నిందువంశజుఁ గళాపూర్ణాత్మకుం జూచుచోఁ
బొలిచెం బొత్తికి సానురాగరససంపూర్ణంబులై యత్తఱిన్. ౭౦.

ఆరభటి.

క. ఆరభటీవృత్తి యనఁగ నారూఢాభ్యుద్ధతార్థ, యత్యద్భుతము
ల్గా రౌద్రము బీభత్సము, నారభటీవృత్తిఁ జెప్ప నగు నీరెండున్. ౭౧.

మ. అతికుప్యత్పరగండభైరవ మహోద్యత్ఖడ్గ ముద్రాకృతిన్
బ్రతిపక్షప్రకరంబు నొంచు నలఁచున్ భంగించు దండించు ను
ద్ధతి నుగ్గించు వధించు ద్రచ్చు యమదోర్దండ ప్రచండక్రియా
గతి రూపించు నటత్కబంధమయ సంగ్రామంబు భీమంబు గాన్. ౭౨.

భా ర తి.

తే. భారతీవృత్తి కైనకల్పనము చూడ
నర్థ మించుక సుకుమార మై తనర్చు;
నల్పమృదువులు హాస్య శాంతాద్భుతములు
భారతీవృత్తిచేఁ జెప్పఁబడు నవియును. ౭౩.

మ. అతికందర్పము రూప, ముజ్ఝితసుపర్వానోకహం బీగి, నిం
దితచంద్రద్యుతి కీర్తి, గర్హితసురాద్రిస్ఫూర్తి ధైర్యంబు, కుం

శితకంఠీరవ ముగ్రవిక్రమము, వర్ణింపం జలుక్యావనీ
పతి; కీయద్భుతవృత్త మేన్పులకల్ బొటిల్లునే యెచ్చటన్ ! ౨౪.

సాత్త్వతి.

తే. సాత్త్వతీవృత్తి నాఁగ నీషత్ప్రగల్భ
సార్థరూపిణి; వీర భయానకములు
నీషదుక్తిప్రగల్భసమాహితములు;
సాత్త్వతీవృత్తిచే వీని జరుపవలయు. ౨౫.

మ. అతిదృప్యత్కరవాలభైరవపతాకాభీలకోలధ్వజా
కృతులం జూచినవీరు లుబ్బుదు రొగిం గీర్వాణలోకార్థులై,
సతతత్రస్తులు దూలిపోదురు మహాశైలాగ్రకూటార్థులై,
గతవిద్వేషులు విశ్వనాథ వినుతుల్గావింతు రాత్మార్థులై. ౨౬.

కావ్యరీతులు.

తే. అఖిల కావ్యంబులకు రీతు లాత్మ యంద్రు;
ప్రాణదశకంబు వానికిఁ బ్రాణ మరయ;
ధర నలంకారమతవిభేదముల నవియుఁ
బెక్కు, లొకకొన్ని తగఁ గానిపింతుఁ దెలియ. ౨౭.

క. ఈడిత లగు వైదర్భీ గౌడీ పాంచాల లాటికా రీతులు కా
వ్యాడంబరకరణార్థన్ క్రీడలఁ జతురాహ్వయములఁ గృతకృత్యలచేన్. ౨౮.

గుణములు.

క. క్రమమున నౌదార్యశ్లేషములును సుకుమారతా ప్రసాద మధురతా
సమతార్థవ్యక్త్యోజస్సమాధి కాంతులును దగు దశప్రాణములై. ౨౯.

ఉదారత.

క. వినుతసుశబ్దార్థంబులఁ దనరు గుణోత్కర్షణం బుదారత్వ మనన్
జను; నది పురాణబహుళిత ననఘశ్లాఘోదయమున నగుఁ గల్పింపన్. ౩౦.

శ్లేషము.

క. అశిథిలపదబంధంబై విశదాల్పప్రాణవర్ణవిస్పష్టంబై
కుశలగతి నొప్పు శ్లేషము విశేషకావ్యముల కెల్ల విభవప్రద మై. ౩౧.

సుకుమారత.

క. శ్రుతిసుఖకరవర్ణంబుల నతికోమల మైనగదన మలవడు సుకుమా
రత నాఁగఁ, గ్లిష్టశాస్త్ర స్మృతివాదపటిష్ఠసుతులఁ జేకొను నదియున్. ౩౨.

క. లలిఁ బదములతో నర్థము సలలిత మగు నెచట నది ప్రసాదము కృతులన్
బలిపఫుఁబయ్యెదలోనన్ దోఁకాడెడువలుదచన్నుదోయిని బోలెన్. ౮౩.

మాధుర్యము.

క. పటుబంధంబులు మృదుల స్ఫుటవిన్యస్తాక్షరములుఁ బూరితరస సం
ఘటిత పదార్థంబులు నె చ్చట నగు మాధుర్య మనఁగఁ జను నది కృతులన్. ౮౪

సమత.

క. దొరఁకొన్న కొలఁది విడువక చరణపదార్థములనడక సరి సాగెడు వి
స్ఫురణ యది సమత యనఁ జను; నరయం గుకవులకు నంద దది పరికింపన్. ౮౫.

అర్థవ్యక్తి.

క. తనరఁ గ్రియా కారక యో జన మ స్తవ్య స్తసరణిఁ జనకుండ యథా
జనితాన్వయముగఁ జెప్పినఁ గనదర్థవ్యక్తి నాఁగఁ గవితల నొప్పున్. ౮౬.

ఓజస్సు.

క. ఓజోగుణ మనఁగా వి భ్రాజిత మగుఁ బటుసమాసబాహుళ్యము రా
రాజదనుప్రాసాక్షర భాజన మై యొప్పు శబ్దభాసుర ఫణితిన్. ౮౭.

సమాధి.

క. స్థావరజంగమధర్మవి భావితచరితములు వీడుపడక రసార్థ
ప్రావిర్భావము లగుటయ భావింప సమాధి యనఁగఁ బరఁగుం గృతులన్. ౮౮.

కాంతి.

క. లోకవ్యతిరిక్తార్థ శ్రీకలితయు నూతనప్రసిద్ధవిరచనా
పాక కమనీయయును నగు నాకబ్బముసొబగు కాంతి యనఁ జనుఁ గృతులన్. ౮౯.

రీతుల లక్షణోదాహరణములు.

వైదర్భి.

ఆ. ప్రాణదశక యుక్తి నల్ప ఘోషముల వ ర్గద్వితీయబహుళత గలిగి ద్విత్రి
బదసమాస యైనఁ బరఁగు వైదర్భి స మాసరహిత యైన మధుర యండ్రు. ౯౦.

చ. భుజమున విశ్వభూవరుఁడు భూభరముం దగఁ దాల్చెఁ దాల్చినం
గజ భుజగేంద్రులున్ గుధర కచ్ఛప ఘోణులుఁ గామితక్రియా
భజనమునం జరింతు రని ప్రస్తుతులం బ్రసరించుచున్న యా
ద్విజ యాజనంబులం ద్రిదశతృప్తి సమాప్తి వహించు నర్థిమిన్. ౯౧.

గౌడి.

క. ఘటితసమాసోద్భటపద పటలయు నోజస్సుకాంతి భరితయు ఘోష
స్ఫుటవర్గయు నిబిడార్థోత్కటయును నా గౌడరీతి కల్పితకృతులన్. ౯౨.

శా. శుభ్రాదభ్రపరిభ్రమత్పటుయశోజ్యోత్స్నాన్వసరిత్సారితా
తిభ్రష్టాధితమస్సమూహు లగుధాత్రీభర్తలం బోరిలో
విభ్రాజిల్లుచళుక్యవిశ్వవిభుదోర్విక్రాంతి పెంపొంది తా
నభ్రద్వీపవతీతరంగములలో నాడించుఁ గ్రీడాగతిన్. ౯౩.

పాంచాలి.

క. పంచపపదకసమస్తతఁ జంచన్మాధుర్యకాంతిసంచరదోజ
స్సంచితసుకుమారతలను మించఁగఁ బాంచాలరీతి మృదులాకృతి నై. ౯౪.

మ. చతురోదారచళుక్యనాథకరశిష్టాజాతరేఖాసుధా
లతలం గ్రాలెడుచారుసాయకనటీలాస్యాంగహారాదులన్
బ్రతిగా నిచ్చటఁ జూచి తత్పరిచితిన్ బ్రాపించు శూరారుల
శ్రితరంభాపరినృత్యకృత్యముల నచ్చోఁ జూతు రచ్చంబుగన్. ౯౫.

లాటి.

తే. ఏతదుక్తత్రిరీతిసమేత యగుచు
నల్ప ఘోషాక్షరములచే నతిశయిల్లి
తనరు సంయుక్త వర్ణముల్ దెలుచు లేక
వెలసెనేనియు లాటికావృత్తి యండ్రు. ౯౬.

మ. అనిశంబుం గరవాలకేసరవుని పాదాగ్రధరం బొప్పఁ జే
సినవారుం ద్రిదశాంగనాదయితులై జీవింతు రచ్చోటఁ జే
యనివారుం ద్రిదశాంగనాదయితులై జీవింతు రచ్చోట నం
దు నిరూపింతురు విశ్వనాథవిభుదుస్తుత్యప్రభావం బిలన్. ౯౭.

తే. తనరు శృంగార హాస్య శాంతములుఁ గృపయుఁ
దనరు మాధుర్యగుణమునఁ దగను జెప్ప.
నద్భుతము రౌద్ర వీర భయానకములు
నమరు బీభత్సరసము నోజమునఁ జెప్ప. ౯౮.

క. సకలరసములుఁ బ్రసాద ప్రకటితములు దక్కిన దూష్య ప్రాణము లెల్లన్
సుకవుల సంచితనిర్దోష్యము అలంకార నేత్రి మొనర సమరిల నగున్. ౯౯.

క. ఇప్పగిది సులక్షణముల విప్పుగ కమనీయకావ్యవితతులు గైకో
నెప్పుడు నీచిత్తమునన చొప్పడు శీతాంశువంశచూడారత్నా. ౧౦౦.

మ. మనుమోపేంద్రతనూజ సూరిజనతామందారభూమీజ భూ
జనరక్షాచతురత్రివర్గ హృదయాసన్నోల్లసద్భర్గ దు
ర్జనశిక్షావణయుక్తదండ రిపురాజన్యాబ్జవేదండ చి
జ్జనితాశేపకళాభిరామ సమరస్థాణుప్రకారక్రమా. ౧౦౧.

క. చండకపాణి పరాక్రమ నందిమహాకాళతుల్యనవశైవకళా
నందోదయాపద జగదభి నందితసత్కీర్తి శోభనస్థిగమూర్తీ. ౧౦౨.

మాలిని.

చతురగుణగరిష్ఠా సర్వవిద్యావరిష్ఠా
శ్రుతివిహితచరిత్రా శూరసైన్యాళిజైత్రా
ధృతవిభవజయంతా ధీరవన్యావసంతా
వితతధృతినగేంద్రా విశ్వభూపాలచంద్రా. ౧౦౩.

గద్యము.

ఇది శ్రీమదుమారణ చరణారవింద వందన గోవిందామాత్యనందన వివిధబుధ విధేయ
విన్నకోట పెద్దయనామధేయ విరచితంబైన కావ్యాలంకారచూడామణి
యను నలంకారశాస్త్రంబునం ద్రివిధకావ్యచాటుప్రబంధలక్షణ
వృత్తి రీతి ప్రముఖ నానావిధ విశేష సముద్దేశంబన్నది
చతుర్థోల్లాసము.

పంచమోల్లాసము.

అలంకారములు.

క. శ్రీకాళీపతిపదనా ళీకస్మృతిలోలచిత్త లీలావిజయ
శ్రీకర కులజలరాశిసు ధాకర చాళుక్యవిశ్వధరణీనాథా. ౧.

శా. కావ్యశ్రీల నలంకరించుటె నలంకారంబులై చాల శ్రో
తవ్యార్థంబుల నొప్పి పూర్వకృతిసందర్భంబులం బెక్కులు
ద్భావ్యప్రోక్తుల నాలుముప్పదియునై భాసిల్లు వానిం గవి
స్తవ్యాద్యుక్తపదస్వరూపములుగా సాగింతు శాస్త్రక్రియన్. ౨.

వ. అది యెయ్యది యనఁగా—స్వభావాఖ్యానంబును, నుపమయు, రూపకంబును, దీపకంబును, నావృత్తియు, నాక్షేపంబును, నర్థాంతరన్యాసంబును, వ్యతిరేకంబును, విభావనయు, సమాసోక్తియు, నతిశయోక్తియు, నుత్ప్రేక్షయు, హేతువును, నుదారంబును, సూక్ష్మంబును, లవంబును, క్రమంబును, ప్రేయస్కంబును, రసవంతంబును, నూర్జస్వియు, పర్యాయోక్తియు, సమాహితంబును, నుదాత్తంబును, నపహ్నుతియు, శ్లిష్టంబును, విశేషోక్తియు, దుల్యయోగితయు, విరోధంబును, నప్రస్తుతస్తుతియు, వ్యాజస్తుతియు, నిదర్శనంబును, సహోక్తియు, పరివృత్తియు, నాశీర్వచనంబును, వక్రోక్తియు, భావికంబును, నన నర్థాలంకారంబులు షట్త్రింశత్ప్రకారంబులై ప్రవర్తిల్లుఁ దత్స్వరూపోదాహరణంబులం బరిపాటిం జెప్పెద. నందు స్వభావాఖ్యానం బెట్టి దనిన. 3.

స్వభావాఖ్యానము.

క. జాతి గుణ ద్రవ్య క్రియ లేతెఱఁగున నుండు నట్ల యింపుగఁ జెప్పన్
బ్రీతి స్వభావాఖ్యానము జాతి గుణాదులఁ బరఁగు నదియు శాస్త్రజ్ఞులచేన్. ౪.

శా. నీలశ్రీలఁ దనర్చి నిర్మలము నై నిస్తంద్రసౌగంధ్య మై
చాలం బేశలగూఢమై మృదుకమై శాఖోగ్రధారాగ్ర రే
ఖాలంకారితమై దృఢత్వగుణసంబద్ధమై ఖిలాబద్ధమై
వాలొప్పుం గరవాలశాస్త్రవిద మూర్ధాంశ్రీసూచిలమై. ౫.

క. జాతి గుణ ద్రవ్య క్రియ లాతతజీవితము లందు రాద్యులు శాస్త్రి
వ్రాతములకు సత్కవితా జాతములకు; వీనిఁ బొసఁగఁ జనుఁబో నొడువన్. ౬.

ఉ ప మ.

క. గుణ ధర్మ కర్మముల ను ల్బణ మయ్యెడువస్తువునకుఁ బరువడిఁ దుల్య
ప్రణయనముఁ జేయు నెయ్యది గణుతింతురు దాని నుపమగా బహువిధులన్. ౭.

శా. చాళుక్యక్షితిపాలుఁ డొప్పు ననిలో శక్రుండునుంబోలె, దం
భోళిక్రీడఁ దనర్చు ఖడ్గ, మసుహృద్భూపాలకశ్రేణులుం
గూలుం గొండలభంగి, నంబరనటత్కోలధ్వజంబుం బొరిం
గ్రాలుం గాలవలాహకాకృతి, సురవ్రాతంబు గీర్తింపఁగన్. ౮.

క. సతతప్రతిబోధయసంగతి నుపమా చోపమేయకల్పనములయం
దతిచతురకవులతలఁపులఁ బ్రతిపాద్యోపమలు పెక్కుభంగు లెఱుంగన్. ౯.

క. లింగంబుల వచనంబుల భంగులు హీనాధికతలపాటియు వీడ్పా
టుం గదిరిన నుపమకు నిం పుం గలుగం జేయు నంద్రు బుధు లుచితోక్తిన్. ౧౦.

తే. అరుగుచున్నాఁడు పేడివాఁ డతివపోలెఁ,
బలుకుచున్నది పురుషునిపగిది నింతి,
ప్రాణములు నాకు నీతఁ, డుపార్జితార్థ
మిన్ని విద్యలు ననినను నెసఁగు నుపమ. ౧౧.

క. దేవా నీచందంబున దేవేంద్రం డొప్పు నచట దినకరుగతి ను
ర్వీవరుఁడు తేజమున సం భావితుఁడన నుపమ చెల్లుఁ బ్రౌఢప్రియమై. ౧౨.

క. నిపుణులచెవి కెఱబఱ మగు నుపమలు నొకకొన్ని గలవ యొక్కొకచోటన్
తుపవోలె జముఁడు కృష్ణుఁడు విపినంబునుబోలె వనధి విపులం బనఁగన్. ౧౩.

ఆ. హంసివోలెఁ జంద్రుఁ డవదాతుఁడు, నభంబు
కొలఁకులట్లు పిడము, కుక్కవోలె
నించు బంటు పతికి, నినుఁబోలె ఖద్యోత,
మనెడు నుపమ లపహాసనకగములు. ౧౪.

సీ. సంకాశ నీకాశ సన్నిభ ప్రతిరూప తుల్య ప్రకాశాభ తులితములును
ప్రత్యనీక ప్రతిపక్ష సమాన ప్ర తిద్వంద్వ నిభ సజాతీయములును
సదృశ సదృ క్సమ సంవాది సప్రభ ప్రతిబింబ కోపమా ప్రఖ్యములును
* సహలక్షణ ప్రతిచ్ఛంద విరోధి సదృక్ష సవర్ణ సపక్షములును

* తద్వదేకార్థ సాంతత్య సాధర్మ్యాను రూపకాభేదనిరూపణములు—పా.

ఆ. నుపమి తానువాది యుత సరూప ప్రతి
నిధులు నన:గ: బెక్కువిధము లైన
శబ్దములును నట్టి సత్క్రియాపదములు:
బొలుచుచోట: జెప్ప: బొస:గు నంత్రము. ౧౫.

క. దొరయు గడ జోడు పోలిక సరి సంగడి యుద్ది యీడు సాటి పగిది నా:
గరణి యన: జాడ్పు చందం బొరసు పరుసు నా:గ నుపమ కొప్పం జెప్పన్. ౧౬.

రూపకము.

క. ఉపమానంబునకును న య్యుపమేయంబునకు రూపయోజన మేకో
ల్లపిత మయి వెలు:గు నెచ్చట: బ్రపంచితము రూపకంబు బహువిధలీలన్. ౧౭.

ఉ. చారుచళుక్యవిశ్వనృపచంద్రుని నిర్మలకీర్తిచంద్రికా
సారముచే సుహృత్కుముదసంచయముల్ విలసిల్లు గర్వదు
ర్వారవిరోధివారిరుహవారములున్ ముకుళించు నుల్లస
త్సూరిచకోరసంఘములు సొంపు వహించు ధరాతలంబునన్. ౧౮.

వ. ఇది ప్రసిద్ధరూపకాలంకారం; బిందు భ్రాంతిమదలంకారంబును గల; దది
యె ట్లనిన:— ౧౯.

భ్రాంతిమంతము.

క. కవిసమ్మతి నాగోప్య ప్రివణానుభవంబు భ్రాంతిపద మగు: దత్సం
భవ మయ్యెడు దానికిఁ బే రవిరళముగ భ్రాంతిమంత మన:గా: బర:గున్. ౨౦.

క. చంద్రాన్వయు: డగు విశ్వన రేంద్రుని సత్కీర్తి దీప్త తేపారుటయున్
సాంద్రతరంబుగ నెల్లెడ: జంద్రశిలాతతులు పర:గు స్రద్రవ లగుచున్. ౨౧.

క. సుకవినిరూపణములచే: బ్రకటిల్లుచు రూపకములు బహులాకృతు లై
వికసిల్లు వాని తెఱ:గులు వికటంబులు దెలియవలయు వివిధస్మృతులన్. ౨౨.

దీపకము.

ఆదిదీపకము.

క. మొదలను నడుమను నొండెన్ గదిసి క్రియాపదమ యొండె: గారక మొండెన్
బొదలి తదర్థము దెలిపెడు నది దీపకమున:గ: గృతుల నంద మెపుడున్. ౨౩.

శా. కావించుం గులధర్మ మెప్పుడు: జళుక్యక్ష్మానిభుం డొప్ప:గా
దేవశ్రేణి మదింప దిక్కరులు మోదింపన్ ధరాభాగభృ
ద్గ్రావవ్రాతము సంతసిల్ల భుజగేంద్రప్రీతి సంధిల్ల న
వ్యావిర్భూతపృథుం డితం డన:గ భవ్యశ్రవ్యకీర్తి ఘు:డై. ౨౪.

అంత్యదీపకము.

క. నల నహుష భరత భానుజ బలి బలిభేదులను సాటి పాటి తులితుం డ
గ్గలియుఁడు గాఁడ సదృశుం డన వెలయుం జాళుక్యవిశ్వవిభుఁ డెల్లెడలన్. ౨౫.

మధ్యదీపకము.

మ. కవిసంఘంబునకుం బటీర పటికా కస్తూరికా చేటికా
వివిధశ్రీల విభూతియున్ విజయమున్ విశ్వేశ్వరుం డిచ్చుఁ బో;
భువి సర్వజ్ఞుఁడు శంకరుండు నగుటన్ బోలించి శీలించినన్
భవనామస్తుతి భద్రదాయిని గదా భావింప నెవ్వారికిన్. ౨౬.

ఆవృత్తి.

క. చెప్పినమాటయ పెక్కుగఁ జెప్పుట యావృత్తి యనఁగ జెలువగు; నదియున్
దప్పక మూఁడు దెఱంగుల విప్పఁ బదార్థోభయానువృత్తులఁ బరఁగున్. ౨౭.

శబ్దావృత్తి.

క. అరు లని విశ్వేశ్వరునకుఁ దిరుగక క్రీడింతు రమరదీర్ఘికలోఁ ద
త్పురవరపరిఖాతాయత సరసులఁ గ్రీడించుఁ ద్రిదశసంతతు లెపుడున్. ౨౮.

అర్థావృత్తి.

క. శ్రీవిశ్వవిభుని వేఁడిన యావిప్రులు విత్తవంతు లగుదురు, వారిన్
వావిరి నడిగినవారును నావల ధనవంతు లగుదు రతిచిత్రము గాన్. ౨౯.

ఉభయావృత్తి.

క. ధరణివరాహం బగుపతి ధరణి వరాహంబవోలెఁ దాల్చిన నేకా
తురచరణ మైనధర్మము కరిగతి నలుగాల నిలిచెఁ గలియుగవేళన్. ౩౦.

ఆక్షేపము.

క. తొడఁగినకృతకృత్యంబుల నడఁచునిషేధోక్తి దలఁప నాక్షేప మగున్
బెడఁ గగు సుకవులతలఁపుల బడిఁ గాలత్రితయవిధుల బహుగతు లగు మన్. ౩౧.

ఉ. 'వారక విశ్వభూవిభునివాలున కగ్గము గాకుఁ, డైతిరే
నీరస మబ్బు మిమ్ము వరియించినవేలుపుఁబువ్వుఁబోండ్లకున్
ధీరత మంటవెంట నరుదెంచినతెంపున మాకు, ' నంచు వా
గ్వీరము వీరభార్య లెఱఁగింతురు భర్తల కాహవంబునన్. ౩౨.

అర్థాంతరన్యాసము.

తే. చెప్పఁ దొడఁగినయర్థసంసిద్ధికొఱకు
వేఱ యర్థము యోజించి వెలయఁ దెలుప

నదియ యర్థాంతరన్యాస మనఁగఁబరఁగుఁ
దలఁప నేర్చినఁ బెక్కు భేదముల నెగడు. 33.

మ. క్షమలో వేఁడనివారికేనియును విశ్వక్ష్మావిభుం డిచ్చు న
ఛ్ఛ ముల్లై పొచ్చెము లేనిసంపదల శశ్వత్సర్వలోకాశ్రయ
త్వము, నైజంబుగ నట్ల కాదె తలఁపన్ వాంఛార్థహీనస్ఫుర
త్క్రమలోజృంభణకల్పనంబు రవికిన్ గర్జంబు మి న్నందియున్. 3౪.

వ్యతిరేకము.

క. అమరఁగ శబ్దార్థంబులు క్రమతుల్యము లయ్యు భేదకథనముచే వ
ర్ణ్యము నతిరిక్తముఁ జేయుట నమితవ్యతిరేక మనఁగ నగుఁ బలుకఁబడిన్. 3౫.

మ. సుమనోరక్షణవైభవంబులను జిష్ణుత్వంబునం గ్రూరవి
క్రిమివిద్విడ్బలమర్దనంబున సుధుర్యత్వంబు తుల్యంబపో,
యమరాధీశుఁడు గోత్రభంజనుఁడు గోత్రానందసంపాది వి
శ్వమహీపాలుఁడు, వీరికిన్ గుణకథా సాదృశ్య మే చందమో. 3౬.

విభావన.

తే. సహజ విఖ్యాత హేతువు జాఱ విడిచి
కారణాంతరకల్పనకథన మొండెఁ
గామవిహితస్వభావసంగతియ యొండె
నమరుఁ బల్కు విభావన యనఁగఁ బరఁగు, 3౭.

మ. స్ఫురదాధ్మాతకరాళకీలమును దంభోళిప్రభాభీలమున్
జల్ల దసహ్యకృతాంతదండమును నై సంగ్రామరంగంబులోఁ
గరవాలంబు చళుక్యవల్లభునిచేఁ గ్రాలుం బరప్రాణసం
హరణక్రీడనదృష్టమృత్యుగసనాహంకారఘోరంబుగన్. 3౮.

సమాసోక్తి.

క. తగు వినిహితార్థగర్భిత యగు నన్యార్థోక్తి గతి సమాసోక్తి యగున్
సుగమార్థగోపనముచే నెగడిన నన్యాపదేశనియతిం బడయున్. 3౯.

ఉ. స్ఫుటపున్నాగములం దొఱంగి కితవస్తోమంబుఁ బాటించి యు
త్కటపంకాంకితమూర్తులం గదిసి భద్రశ్రీలపైఁ గూర్మిన్ దు
ర్ఘటముం జేసి సువర్ణముం దెఱడి దుర్వర్ణంబు నర్థించి యే
చుటలం జెందిన మెచ్చునే నృపతులన్ సామాన్యయుం డుర్వరన్. ౪౦

అతిశయోక్తి.

క. తనతలఁచిన యర్థము సొంపున నింపున లోకవృత్తమున కతిశయిత
ధ్వని గలిగి కవులచెవులకు నొనరినయది యతిశయోక్తి యొప్పగుఁ గృతులన్. ౪౧.

క. ఉల్లసితాలంకృతులకు నెల్లఁ బరాయణము, కవుల కెలమి యనఁగ శో
భిల్లుం, బెక్కుతెఱుంగులఁ జెల్లుం బోరి నేకపదముచే నొడఁగూర్పన్. ౪౨.

మ. భరితార్తిం బరగండభైరవునిచే భగ్నాంగులై పాఱుత
ద్వరిపంథి ప్రమదావలోకనగళద్బాష్పాంబుధారాపరం
పరపెల్లే మనిచెప్ప నంతయు జలాభావంబులై యుండు న
మ్మరుదేశంబు లనూపభూము లగు సీమామానహీనాకృతిన్. ౪౩.

ఉత్ప్రేక్ష.

క. అలవడ శబ్దార్థములకుఁ జెలువంబగునన్యక్లృప్తి సృజియించి సము
జ్జ్వల దుత్ప్రేక్షావ్యంజన ములచే నుత్ప్రేక్ష యనఁగ నొనయుం గృతులన్. ౪౪.

చ. కెరలు నళుక్యపశ్వవిభుకేతువరాహము నన్యభీతికృ
ద్గురుతరకృత్య యందు రొకకొందఱు, కొందఱు వైరివాహినీ
నిరుపమమృత్యు వందు, రిటు నే నయినన్ రిపురాజమండలా
హరణము సేయ వేఁడి పొలుపారెడిరాహువుగాఁ దలంచెదన్. ౪౫.

క. గజభుజగాదులదెసఁ గల గుజిబిజికిం గాక వీడుకొన్నదివోలెన్
భజియించి నిలిచె వలపటిభుజమున విశ్వేశ్వరునకు భూసతి ప్రీతిన్. ౪౬.

హేతువు

క. కారకమును గ్రియయును నర్థారంభంబునకు బీజ మగు నేమిటనిం
పార నది హేతు వనఁ జను భూరిప్రతిభావిశేషములఁ బెక్కురయన్. ౪౭.

శా. సంపల్లంపటమందహాసములు సంజాతానుకంపాకళా
సంపన్నంబులు సాదరప్రియనయస్థానంబు లిద్ధక్రియా
సంపూర్ణంబులు నాఁగ విశ్వధరణీశ శ్రీకటాక్షాంశువుల్
సొంపుం బెంపును నింపు సేయు నెపుడున్ సూరీశ్వరశ్రేణికిన్. ౪౮.

ఉదారము.

క. ఆయాసోపార్జితము న దేయమును మనోహరాభిధేయమ్మును శ్ర
ద్ధేయము నగుధన మొసఁగును పాయ ముదారంబు నాఁగ నవనిం బర్వన్. ౪౯.

శా. విశ్వేశావనిపాలపాలకునిచే విత్తాఢ్యులున్ సత్యభా
గశ్రేయూఢులు నంబరాభరణచిహ్నాటోపులుం గామినీ

శశ్వత్సౌఖ్యసమగ్రమానసులు నై చారుస్థితిఁ సత్కవుల్
సైశ్వర్యోన్నతిఁ జేర్తు రెప్పుడు తదౌదార్యం బవార్యంబుగన్. ౫౦.

సూక్ష్మము.

క. ఆకారేంగితకృతచే ష్టాకల్పితసూక్ష్మగతుల సంలక్షిత మై
నైకొనఁ దగునంతర్గత పాకాల్పత సూక్ష్మ మనఁగఁ బరఁగుం గృతులన్. ౫౧.

ఉ. శ్రీలఁ జళుక్యనాథుఁ డొనరించెను నేఁ డని గారవించుచో,
బాలకు లేఁతన వ్వధరపల్లవకాంతి నలంకరించె, వై
మాలపుసిగ్గు మూపులకు మాటుగఁదోఁచెఁ, గుచోత్తరీయమున్
గేలొడికంబు సేసెఁ, దిలకించిరి నెచ్చెలు లట్టిచేష్టలన్. ౫౨.

లవము.

తే. సూక్ష్మభావంబు విడువనిసొబగుతోడ
భావమునఁ దోఁచువస్తుగోపనము పేరు
లవము నాఁ జను; దేశకల్పనముతోడి
వినుతినిందలు లవమున విస్తరిల్లు. ౫౩.

క. సుదతి యొకర్తు విశ్వవిభుఁ జూచి వడిం బులకించి లజ్జ లోఁ
గదిసిన నేర్పుతోడఁ జెలికత్తెల కిట్లను నింత యొప్పునే
మృదులవనానిలం బనుగమించుమనున్రతపం క్తితోన నిం
పొదవఁగ వీచె డిగ్గియలనుండి సరోజరజోవిలాసి యై. ౫౪.

క్రమము

క. ఉపమానము నుపమేయము నుపమలఁ బరిపాటి తప్ప కుండఁగ నొడువన్
నిపుణత్వము క్రమ మనఁ జను ప్రపటుప్రఖ్యాతశబ్దపండితులచేతన్. ౫౫.

ఉ. శ్రీరుచి వైభవోదయ శరీరవిలాసములందుఁ జూడఁగా
శౌరి శశాంక జంభరిపు శంబరశత్రులతోడ నెప్పుడున్
దోఁగపుటీడు జోడు సరి దోయి చళుక్యనరేంద్రుఁ డంచు నిం
పారఁగఁ బాటు సత్కృతు లుదారత మ్రోయు సభాంతరంబులన్. ౫౬.

ప్రేయము.

క. ప్రేయోలంకారంబు వి ధేయం బగుఁ బ్రియతరాభిధేయో క్తులచే
నే యగ్గ లేక కర్ణర సాయన మై యుండె నేని సత్కవికృతులన్. ౫౭.

మ. శివదదృక్కరుణాకటాక్షకిరణోత్పన్నంబు లస్మన్మహో
త్సవసంపత్ప్రకరంబు లెల్ల నని శస్తస్తోత్రులై విశ్వభూ

ధవు భూపాలగుణప్రకీర్తనలఁ బ్రీతస్వాంతులై కాంచి శా
త్రవు లర్చింతురు పాదపద్మముల నిర్యన్మౌళిరత్నద్యుతిన్. ౫౮.

రసవదలంకారములు.

క. అసితం బగురత్నాది ప్రసరణములఁ దేజరిల్లి ప్రథమరసాదుల్
పొసఁగఁ బడు నెచట నది వో రసవదలంకార మనఁగ రసికుల కెప్పున్. ౫౯.

శృంగారరసము.

చ. ఇల వలరాజురూపునకు నెక్కువ యయ్యెగువిశ్వమేదినీ
లలనునిరూపయౌవనవిలాసములం జెలిమాటు చేరి య
గ్గలికపుసిగ్గు వేడుకలఁ గ్రందున కడ్డపడంగ నిమ్ములన్
మెలఁతుక వాలుఁజూపులకు మేపులు వెట్టెడుఁ జూచితే సఖీ. ౬౦.

హాస్యరసము.

క. లీనాచారుల బహుకో లీనాత్ముల సతతసవ్యలీకులఁ జూడం
బూనెడువిశ్వేశ్వరుని న వీనదరస్మితము లచ్చవెన్నెలఁ బోలున్. ౬౧.

కరుణరసము.

క. అనిఁ దృణము గఱచి జే యని నినదించుచుఁ బొగలు విమతనికరముఁ గరుణన్
గనుఁగొని కాచుట నైజము గొనకొని యరిరాయగండగోపాలునకున్. ౬౨.

రౌద్రరసము.

క. రుద్రుం డగు విమతనరో పద్రవకరగణములఁ గుపితబలభిద్రుఁ డగున్,
ముద్రణితకదనగతి ను న్నిద్రాకృతి విశ్వమేదినీపతి చూడన్. ౬౩.

వీరరసము.

క. అరివీరుల నమరావతి కరిగించుచు వివిధధనము లర్థివరుల క
య్యురవడి నొసఁగుచుఁ బగఁగెడు నిరతోత్సాహంబు విశ్వనృపునకు నొప్పున్. ౬౪.

భయానకరసము.

క. రిపునృపులు విశ్వనాథ ప్రపటుధ్వజదంష్ట్రిఁ జూచి పగఁగినభీతిన్
విపినవరాహంబుల నిల నిపుడుం గనుఁగొనఁగ వెఱచు రెట్టితలఁకులన్. ౬౫.

బీభత్సరసము.

మ. అతిదృప్యత్పరగండభైరవభుజోద్యత్ఖడ్గకృత్తాహిత
చ్యుతభూరిక్షతజప్రవాహములలో శుండాలరుండావళీ
కృతలీలాచరయానపాత్రములలోఁ గ్రీడించు నాయోధన
క్షితిభూతంబులు మజ్జమాంసరసమత్తిష్కప్రమత్తంబులై. ౬౬.

అద్భుతరసము.

క. సమధిక మగు నచ్చెరువచ్చముగా విశ్వేశుదానజలధారాపూ
రముచేతఁ జేతి కందును విమలాంబరకనకహారులు విద్వత్తతికిన్. ౬౭.

శాంతరసము.

క. విశ్వేశుమహిమ విని కని విశ్వంభర విడిచి మదము వీడ్కొని విమతుల్
శశ్వద్ధమశమయుక్తి న నశ్వరులై నిలుతు రమరనగముల నడుమన్. ౬౮.

ఊర్జస్వి.

క. అతులితబలవదహంకృతి యుత మగువాక్యంబు దలఁప నూర్జస్వి యగున్
బ్రతిభటతర్జనగర్జన వితతాక్షేపములచేత విస్ఫుటి మెపుడున్. ౬౯.
మ. కపటద్విట్కరవాలభైరవుఁడు ఖడ్గాఖడ్గిసంక్రీడలన్
గుపితాటోపనిరూఢి నుగ్రరిపురక్షో రాజనారాయణుం
డపరావిష్కృతరుద్రుఁ డన్యపురదాహప్రౌఢిచే విశ్వభూ
మిపుఁ డప్పాటి నెదుర్చుటల్ జమునితో మేలంబు గావించుటల్. ౭౦.

పర్యాయోక్తి.

క. కార్యార్థసిద్ధిచేఁ దత్కార్యార్థప్రాప్తికొఱకు గల్పించిన మా
ర్గవ్యయుతభాషితం బది పర్యాయోక్తంబు నాఁగఁ బరఁగుం గవితన్. ౭౧.
చ. సురుచిరరత్నకీలితము సూతము బన్నసరంబు సూప్రు, క
స్వగపుఁగరండము౦ దెఱచి పుచ్చు వెలుంగున, నందు విశ్వభూ
వరుఁ డొకయింతిఁ జక్కటియు వచ్చిన నెచ్చెలు లంతటంతటన్
సురుచిరసాలభంజికలచొక్కపుఁజోటులువోలెఁ జూడఁగన్. ౭౨.

సమాహితము.

తే. కడఁకతో మున్ను దొరకొన్నకర్జమునకు సాధనము దైవవశమునఁ జాగనేని
యది సమాహిత మని చెప్ప నతిశయిల్లుఁ గార్యకర్తకు నానందకరణ మగుచు. ౭౩.

ఉ. మానిని విశ్వనాథుపదమంజరులన్ దనఫాలపట్టమున్
మానుగఁ గూర్తు నందు నభిమానము మానఁ దలంచుచోట న
మ్మానవనాథుఁ డచ్చ మిగుమక్కువ నచ్చటి కేఁగుదెంచి త
త్సూనశరాసనాస్త్రములు మాలుగ నానగ గుణాసమేతుఁడై. ౭౪.

ఉదాత్తము.

క. అసులైశ్వర్యశ్రీఘనముల వితతసత్త్వ ముదాత్త మనఁగ విశ్రుత మగు నం
చితసంపద్విభవము నా ప్రకటపదమును నగుచుఁ గావ్యరీతులయందున్. ౭౫

శా. వంశం బీశ్వరమౌళి మండనమహోదార్యంబు, నిర్నిద్రని
స్త్రింశం బింద్రపురస్థితాహితనృపశ్రీకంబు, చక్రాచల
ప్రాంశుధ్వాంతనిహంత్రి కీర్తి, వినమద్రాజన్యకోటీర
త్నాంశూదంచిత మంఘ్రియుగ్మము, చళుక్యస్వామి కెల్లప్పుడున్. ౨౬.

అపహ్నుతి.

క. కలయర్థనిరసనంబున నలవడునన్యప్రకార మగునర్థముచే
వెలయు నపహ్నుతి యనఁగాఁ బలికెదు వెరవులను బెక్కుపోకము లగుచున్. ౨౭.

మ. ఘనమేఘం బది వాజిగా దతఁడు నిక్కం బింద్రుఁ డాగోహకుం
డనరా దంగమరీచి గా దది తటిద్వ్యాపార ముద్యత్ఖుర
ధ్వని గా దంబుదఘోషణం బది ధరన్ దర్కొంటె నీసొంపు లే
దని భావింతురు విశ్వభూవిభుని యశ్వారోహణక్రీడలన్. ౨౮.

శ్లిష్టము.

క. ఏకార్థోక్తం బయ్యు న నేకార్థము చిలుకుచుండు నెయ్యది యదిపో
లోకమున శ్లిష్టమనఁగాఁ జైకొనఁ దగుఁ బదవిచిత్రకల్పనవిన్కలన్. ౨౯.

మ. మరుదుత్ఖేలదశోకపల్లవయు సమ్యక్పత్త్రిసందోహయున్
భరితామోదయు జృంభమాణ సుమనోభద్రప్రదేశంబునై
యరుదై యొప్పెడువిశ్వభూపవిపులోద్యానావళిం జూడఁ ద
త్పురియుం బోలెఁ దనర్చె నింతి మహిళా పున్నాగ ఫూగంబులన్. ౩౦.

విశేషోక్తి.

క. జాతిక్రియాగుణాదుల యాతతహీనత్వకథన మలవడు నెచటన్
బ్రీతివిపయేతరార్థఖ్యాతతకై యదియ తగు విశేషోక్తి యనన్. ౩౧.

మ. నటులక్రోడపతాక యెత్తరు బృహత్సైన్యంబు పైఁ బోవ ను
ద్భటనిస్సాణరవం బెలర్ప గతిదృప్యద్దండగోపాలు భ్రూ
కుటిమాత్రోదితచేష్టచేతన రిపుక్షోణీశు లంతంతటన్
స్ఫుటజూటంబులు దాల్తు రెక్కువ గదా భూరిప్రభావం బిలన్. ౩౨.

తుల్యయోగిత.

క. ఖ్యాతగుణంబులచే వ ర్ణ్యతితసదృశోక్తి తుల్యయోగిత యగుఁ బ్రి
స్థితస్తుతి నిందనములు జాతీయముగాఁగఁ జెప్పఁ జను నంద్రు బుధుల్. ౩౩.

శా. కాలవ్యాలముఁ గాలకూటమును నిర్ఘాతంబు ఘోరానల
జ్వాలాజాలము నీకృపాణమును దుర్వారంబు లుగ్రక్రియా

లోలక్రీడల నంచు నెన్నుదురు భూలోకాదిలోకంబులన్
జాళుక్యాన్వయవిశ్వభూప సమిదిజ్యాశీలమంత్రోజ్వలా. ౨౪.

విరోధము.

క. తమలో నొంటను రెంటఁ బ దములకు సంభావితార్థ దర్శన మెచటన్
గ్రమమున విరుద్ధ మగు నది యమరు విరోధంబు నాఁగ నయ్యెడలన్. ౨౫.

వ. అనిమొన విశ్వభూవిభునిహస్తకృపాణము చంద్రహాస మ
య్యును మఱి చిత్రభాను వన నుజ్జ్వల మయ్యెడుచోట నప్సరో
వనితలచన్నులం బులకవర్గము నెక్కొను వైరిభీరు లో
చనముల నశ్రువారములు సొల్పడు నందును నిందునుం బోరిన్. ౨౬.

అప్రస్తుతస్తుతి.

తే. వివిధసేవాది కంబుల విసువుచేత
నదరి యప్రస్తుతస్తుతి యనఁగ బరఁగు;
ననుచితార్థ ప్రశంసన మయ్యు నదియు
నానగ నొక్కొక్కచోటున నొప్పు నొసఁగు. ౨౭.

గ. కసవ శనంబు పేయ ముదకంబు విహారము గానలోపలన్
వసుమతి శయ్యప ట్టొరులవంకఁ జరింపమి సంతసం బిలన్
బసులకు నెల్ల వృత్తి, జనపంక్తుల [illegible] నభీప్సితేందిగా
వసుమతి [illegible] విశ్వజనవల్లభుదృష్టియ వృత్తి నిచ్చలున్. ౨౮.

వ్యాజస్తుతి.

క. వ్యాజస్తుతి యనఁగఁ బరిభ్రాజిత మగు నిందవోల బ్రతిభాతింపంగాఁ
దేజరి [illegible] కథనము [illegible] మనుగవచనగవలచేతన్. ౨౯.

ఉ. ఈగఁ దు పేంద్రప్రస్తుతిఁ [illegible] యుంటుల సేఁపక యేలమానుఁ? బ్రి
ఖ్యాత [illegible] కాంతల సేఁపక యేల తక్కు? వి
ఖ్యాతిక [illegible] వధూటుల సేఁపక యేల యుండు నే
[illegible] శ్రీలి [illegible]. ౩౦.

[illegible]

క. [illegible] సమకొల్పి తగన్
[illegible]. ౩౧.

ఉ. [illegible]
[illegible]

నివ్వటిలంగ, నత్తెఱఁగు నిశ్చితకృత్యము, యీక తక్కనే
దవ్వులనుండి యైన రవి తమ్ముల కిమ్ముల సద్వికాసముల్.

సహోక్తి.

క. సమగుణధర్మము లగుభావములఁ గ్రియాసదృశ యగుచు వచనార్థములతో
నమరిన సహోక్తి యనఁ జను సముచితచతురార్థశబ్దసంఘటనమునన్.

చ. వసుధ జిగీషఁ దైనశశివంశ్యుని కీర్తులతోన చంద్రికా
విసరము సాగె దిక్కులను, విభ్రమదశ్వఖురోన్నమద్రజః
ప్రసరముతోన తోయజపరాగము ప్రాఁకె నభంబు, మిత్రమా
నసపరిశుద్ధితోన మలినత్వము వీడ్కొనె వారిపూరముల్.

పరివృత్తి.

క. సరి నన్యోన్యార్థములం బరువడితో మార్చుకొనుట పరివృత్తి యనం
బరఁగుం బలికెడు వెరవుల; నగయ నలంకారకరణ మగుసత్కృతులన్.

శా. సవ్యాసవ్యవిఘాతశాలి యగు నీ చాళుక్య విశ్వేశు హా
స్తవ్యావల్గదసిప్రభావము ప్రశస్తప్రౌఢి దీపింపఁగా
భవ్యాంగంబుల నాహరించి యనిలో భద్రక్రియాపాది యై
దివ్యాంగంబుల నిచ్చుఁ జేర్చి మదవద్వీరాహితశ్రేణికిన్.

ఆశీర్వచనము.

క. ఆశీర్వచన మనంగా నాశాస్యపదార్థసమ్యగాశంసన మి
ద్ధాశయము భద్రములకుఁ బ్రకాశింపఁగఁ దగు నశేష కావ్యముఖములన్.

ఉ. వేలుపుటిల్లువిల్లు వెడ వీఁకలపోకలనారి, రెండుచే
దోల వెలుంగుతూపె చటఁ దోలినఁ బాఱనితేరు మాటనై
గ్రాలెడు తేజు లెవ్వనికిఁ గల్లు నతండు చళుక్యవిశ్వభూ
పాలుమనంబునం బరవిభంజనుఁ డై విహరించుచుండెడున్.

వక్రోక్తి.

తే. స్తుతియు నభయంబుగా మున్ను దోఁచి పిదపఁ
దోడుతో వంకవంకయై దొరకుపలుకు
కవులు వక్రోక్తి యన నొప్పఁ గబ్బములను
గల్పనీయార్థవశమునఁ గానవలయు.

మ. పరపుష్టంబులు కోకిలంబు లనిశభ్రాంతుండు చంద్రుండు క్రో
వ్విరు లస్త్రంబు లనంగుఁ డంగభవుఁ డీపీటెండ్లు నిన్నేఁచ ను
ర్వరలో నెంతటివారు? వారక సఖుల్ వారింపఁగాఁ బోయి సుం
దరి విశ్వేశ్వరుఁ జూచి, తద్విభుమహత్త్వం బీదశాఖేదముల్.

సంకరము.

క. వివిధాలంకృతి సమ్మతిఁ జవిగా నొనరించు నర్థసంగతిచేతన్
సవగ నయి కర్ణముల కుత్సవపద మగుకబ్బ మరయ సంకర మయ్యెన్. ౧౦౧.

మ. అనిలోనం గరవాలభైరవుఁడు వీరారాతులం గూల్చి న
ర్జునుఁ డీతం డనఁగా, సురాంగనలకున్ శూరాహిత శ్రేణికిన్
దనరించుం దగులంబు లచ్చుపడ నుద్యద్రాజకందర్పుఁ డై,
ఘనకీలాలము లుబ్బఁ జేయు ఘనవిఖ్యాతిం బ్రపూర్ణంబుగాన్. ౧౦౨.

భావికము.

తే. భావ మనఁగను గవియభిప్రాయ మండ్రు,
భావభేదనియుక్తంబు భావికంబు
వివిధరూపప్రబంధోక్తివిషయగుణము;
దగు వివేకింప సూక్ష్మ సందర్శనమున. ౧౦౩.

చ. వివిధపదార్థభావరసవృత్తుల రీతులఁ గావ్యపాకసం
భవ మగుసూక్ష్మ బంధమునఁ బర్వ నలంకృతు లెల్లఁ జూచి స
త్కవులవివేక మెల్లఁ బొడ గానఁగ నేర్చు చళుక్యవిశ్వభూ
ధవుఁ డనుమాట లొజ్జల వి దర్ప మెలర్ప సభాంతరంబులన్. ౧౦౪.

ఉ. చంద్రకులాగ్రగణ్యుడు ప్రశంసితపుణ్యుఁడు సత్యధీహరి
శ్చంద్రుఁడు శైవతంత్రవిలసద్వృషభేంద్రుఁడు నీతితత్త్వని
స్తంద్రుఁడు శౌర్యలోలుఁడు బుధప్రియశీలుఁడు భూరివిక్రమో
పేంద్రుఁ డుపేంద్రనందనుఁడు భీమపదానిశవందనుం డిలడు. ౧౦౫.

క. గంధర్వకళావిదుఁ డరి గంధద్విపమదవిమర్దకంఠీరవుఁ డు
ద్బంధగవరాహకేతుఁడు బంధురపయోరాశిసముద బాంధవుఁ డెపుడున్. ౧౦౬.

మాలిని.

అహితనగరరుద్రుం డంగనాసంఘభద్రుం
డహిమకిరణతేజుం డర్చ్యవిద్వత్సమాజుం
డహసితకులశీలుం డర్థివర్గానుకూలుం
డహరహరుదితార్థం డాజిపార్థుండు శక్తిన్. ౧౦౭.

గద్యము.

ఇది శ్రీమదుమారమణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన వివిధ
బుధవిధేయ పిన్నకోట పెద్దయనామధేయ విరచితంబైనకావ్యాలంకార
చూడామణి యను నలంకారశాస్త్రంబునందునందు నర్థా
లంకారసముద్దేశం బన్నది పంచమోల్లాసము.

షష్ఠోల్లాసము.

శబ్దాలంకారములు.

క. శ్రీశుఁడు హృదయాంతరిత గిరీశుఁడు పదవినమదరినరేశుఁడు విజయా
ధీశుండు విజయతత్పరవేశుఁడు చాళుక్యవంశవిశ్వేశుఁ డిలన్. ౧.

క. శీలింపవలయు మది శబ్దాలంకారంబులైనయమకాదివిచి
త్రాలిఖితబంధభేదము లోలిన యొకకొన్ని వాని నొనరింతుఁ దగన్. ౨.

క. కలయఁబడి రూపకాదుల కలవడు సంసృష్టిసంకరాఖ్యలు కృతులన్
విలసితమణికనకమరీచులకు విమిశ్రమును బోలె శోభాధికతన్. 3.

శబ్దసంసృష్టి.

క. తిలతండులములు సరి సరిఁ గలసినగతి రూపకాదికంబులు తమలో
పల బెరసి యుండు నెచ్చటి లలి నది సంసృష్టి యనునలంకృతి యయ్యెన్. ౪.

తే. వృత్త్యనుప్రాసపదసమావృత్తి మైన శబ్దసంసృష్ట్యలంకారసంజ్ఞితంబు
వినుతమర్దళమంజులధ్వనియుఁబోలెఁ గర్ణముల కెప్డు నానందకరణ మగును. ౫.

చ. గుహ భృగురామ రామ సమకోపవిభూషితవిశ్వభూమిభృ
ద్బహుబలబాహురాహువు కృపాణముఖోద్ధతిఁ బేర్చి తత్సమి
న్మహి విహరించుచో నహితమండల మైందవమండలంబుగా
విహితవివేకులై గగనవీథిఁ దలంతురు వేల్పు లాత్మలన్. ౬.

క్షీరనీరన్యాయసంకరము.

తే. పాలు నీరును గలసి యేర్పడకయున్న
కరణిఁ దద్రూపకాదులు బెరయు నెచటి
దొరసి యది క్షీరనీరసంకరము నాఁగఁ
గబ్బముల నుండు నంగాంగికములచేత. ౭.

శా. సత్త్రాచారము చెప్ప నొప్పు నిల విశ్వస్వామి కెట్లన్న న
ధ్వాత్రీశాధ్వరభోజనంబులను దక్షద్రోహతారిప్రియా

మంత్రక్రీడల నిత్యదానముల సమ్యక్ప్రీతి వర్తింతు రా
సుత్రామాదులు నప్సరోగణములున్ సూరీంద్రులుం దద్దయున్. ౮.

నరసింహసంకరము

క. లసితాలంకృతిసంధులు గసిబిసి యై చెదరకుండఁ గల్పించినఁ బ్రాం
దెసఁగెడు సంయోగం బది రసికులు నరసింహసంకరం బనఁ బరఁగున్. ౯.

మ. వనితోదగ్రుఁడు విశ్వనాథుఁ డనిలోఁ బర్జన్యు చందంబునన్
గనుపట్టం బటహారవంబు మొరయం గజోపమానోద్ధతిన్
దనరించున్ రుధిరాపగానికరముం దద్యోధబాహుభ్రమ
ద్ఘనకోదండపయోధరప్రవిగళత్కాండావళీవర్షముల్. ౧౦.

క. ఒక తెఱఁ గిది శబ్దార్థ ప్రకటనములసంకరములు బహువిధము లీలిలన్.
సుకవులు ప్రతిభాషణితుల సకలంబు నెఱుంగవలయు శాస్త్రములందున్. ౧౧.

అనుప్రాసములు.

ఆ. ఛేక వృత్తి లాట సిద్ధంబు లగునను
ప్రాసములు ధరిత్రిఁ బరఁగు మూఁడు
లలితవృత్తి; వానిలక్షణోదాహర
ణములు తెలియవలయు యమకవిధుల. ౧౨.

ఛేకానుప్రాసము.

క. ఛేకానుప్రాసం బన నాకర్ణిత మగుచునొప్పు నర్థము వేఱై
చేకొన్నవ్రాల యుప్పటి చేకొనఁబడు నేని కృతుల సిరులకు నెలవై. ౧౩.

క. కందర్పదర్పదము లగు సుందరగతిహాసరుచుల సుందరి యందం
బందముగాఁగ శంకరగంగాధరు విశ్వవరు నర్చించెన్. ౧౪.

వృత్త్యనుప్రాసము.

తే. ఒకటి రెండును మూఁడు నై యొలయువ్రాలు
పద్యమున నప్పటప్పటఁ బరఁగు నేని
వృత్త్యనుప్రాస మన నది విస్తరిల్లు
లలితగీతుల కెల్ల విలాస మగుచు. ౧౫.

సీ. చొక్కపుటొక్క క్రిక్కిఱిసి క్రుక్కక పెక్కువ నక్కజంపుట
క్కక్కక నిక్కనై బ్రదుకునిక్క నెఱింగితి నేని శాత్రవుల్
మొక్కల మేఁది ప్రక్కయని ప్రుక్కఁడు, ప్రొక్కక నిక్కుచున్న భీ
తాక్కులు నెక్కఁబెట్టి పిసుకటించి వసుకృష్ణనరేంద్రుఁ డిక్కడన్. ౧౬.

లాటానుప్రాసము.

క. పాటిగఁ జెప్పిన శబ్దము చాటుగతిన్ సారిదిఁ బల్కు చక్కఁద మర్థా
ఘాటోత్కర్షము చేసిన లాటానుప్రాస మనఁగ లలితం బయ్యెన్. ౧౭.

చ. ధరణిఁ జళుక్యవిశ్వవిభుదానము దానము కీర్తి కీర్తి భీ
కరమగువాలు వాలు రణగర్వము గర్వము గాక కల్పితే
తరనృపనామధారకులదానము దానమె కీర్తి కీర్తియే
కరమున వాలు వాలె రణగర్వము గర్వమె పౌరుషక్రియన్. ౧౮.

శృంఖలన్యాయబంధము.

క. మొదలిపదం బటమీఁదటి పదయుక్తికి హేతు వగుచుఁ బరువడిఁ గలయన్
దుదపదముతోడ నడికిన నది శృంఖలమూలబంధనాఖ్యన్ బేరయున్. ౧౯.

చ. ధరణి శ్రుతంబుచే నఖిలధర్మము ధర్మముచేత నర్థసు
స్థిరతయు నర్థసుస్థిరతచేత బలోదయమున్ బలోదయా
చరణముచే జయావహము సంపదయుం బ్రభవించు విశ్వభూ
వరునకు, నీతిమార్గమున వావిన చేరవె నిత్యభద్రముల్. ౨౦.

ఏకావళి.

తే. ఆదిశబ్దంబునకు మీఁద నడరుపదము
దగువిశేషణములతోడఁ దగిలి వరుస
గొలుసుగొని యర్థసంగతిఁ గూడె నేని
యదియు నేకావళీసంజ్ఞ నడరు నండ్రు. ౨౧.

చ. మదిఁ దలపోయ విశ్వవిభుమంజులభాషలు సర్వసంపదా
స్పదములు సర్వసంపదలు సజ్జనసేవ్యలు సజ్జనౌఘమున్
బొదలు విభూతియుక్తము విభూతియు నిత్యసమృద్ధ యిట్టిభ
ద్రదభరితానుభావ మొకరాజునకుం గలుగంగ నేర్చునే. ౨౨.

ప్రతిషేధబంధము.

తే. ఇవియె కవితలఁ దగఁ జెప్ప నెఱిఁగెనేనిఁ
బరఁగుఁ బ్రతిషేధశృంఖలబంధ మనఁగఁ
బదము పదమునఁ బ్రతిషేధఫణితి గలిగి
పటుపదాలంకృతులచేతఁ బాటి యగుచు. ౨౩.

తే. ఎచటఁ బ్రజ లూర్జితశ్రీల నెసక మెసఁగ
రది దలంపఁగ నెపుడు రాజ్యంబు గాదు,

విశ్వభూవిభుఁ డేరికి విభుఁడు గాఁడు
పట్టి నూడంగ వాగలు ప్రజలు గారు. ౨౪.

మాలాదీపకము.

క. మొదలిపదంబుననుండియు నుదయోత్కర్షంబు లుత్తరోత్తరముగ నిం
పొదవఁగఁ బరువడి నెలకొను నది మాలాదీపకాఖ్య మనఁ జనుఁ గృతులన్. ౨౫.

చ. ప్రకటితమైనవిశ్వవిభుపాణికిఁ బుట్టె వితీర్ణి, యా వితీ
ర్ణికి సితకీర్తి గల్గె, నతినిర్మలకీర్తికి నుద్భవించె నీ
సకలదికీర్ణవిశ్రుతులు సజ్జనకర్ణవిభూషణంబులై,
యొకనికి నేల యబ్బు నిటు లొప్పెడు నుత్తమనిత్యసంపదల్. ౨౬.

సారాలంకారము.

తే. కలుషపలుపున నుత్కర్షబంధసిద్ధి యుత్తరోత్తరసారమై యొప్పి నమరు,
నయ్యలంకృతి సారనామాఖ్యఁ బొందుఁ జెవులకింపుగ సుకవులు చెప్పి రేని. ౨౭.

క. దేవతలను వరుఁడు మహాదేవుం డద్దేవువరాళి దెసఁ జరియించున్
దైవాత్మునిఁ డాతనికుల పావనుఁడు విశ్వనాథపతి యిల నొప్పున్. ౨౮.

యమకములు.

క. యమకాదిచిత్రబంధక్రమములు బహులములు, వాని గతి భాషాకా
వ్యములను నుచితములై తన నమరంతుం గొన్ని వరుస నగుఁ దెలియంగన్. ౨౯.

క. వచ్చినవర్ణంబులు కను నచ్చమ్ముగ మొదల నడుమ నంతమునఁ గవుల్
మెచ్చఁ దదర్థము లలవడి యచ్చుగవులు గాఁగఁ జెప్ప నగు యమకంబుల్. ౩౦.

తే. ఆదిమధ్యాంతగోచరాఖ్యత్రయంబు
నాదిమధ్యగతంబు మధ్యాంతగతము
వరుస నాద్యంతగతము సర్వగము ననఁగ
యమకములు ప్రసిద్ధముల నమరు నండ్రు. ౩౧.

ఆదియమకము.

తే. ఉత్తరశ్రీయుఁ గుసుమశ్రీ యుత్తరశ్రీ
[illegible]
[illegible]
నాదియమకంబు [illegible] ౩౨.

క. వాసవవాసవధుమ సుమ [illegible] దనడి [illegible]
వాసించు నాత్మగుణముల [illegible] విశ్వ [illegible] క్రమముల్. ౩౩.

మధ్య యమకము.

క. హృద్యార్థంబై పరఁగెడు పద్యమునకు నిట్లు యమకబంధము నడుమం
బ్రద్యోతించిన నది యన వద్యంబుగ మధ్యయమకవైభవ మొసఁగున్. ౩౪.

క. శ్రీకీర్తిచంద్రికల విద్యాకైరవవితతు లలరఁ దలకొలిపెడు నీ
పోకుల పో కులపౌరుష మా కుముదహితాన్వవాయుఁ డగు భూపతికిన్. ౩౫.

అంత్య యమకము.

క. పాదము లుత్క్రమ సంపాదితగతి నొప్ప తుదను భావాలంకా
రోదయకరమై యమకం బాదృత మగునేని యంత్యయమకం బయ్యెన్. ౩౬.

తే. లీలఁ జాళుక్య విశ్వభూపాలవరుని
విజయలక్ష్మీకరగ్రాహ వేళలందుఁ
జెవుల కింపుగఁ దొడరి ఘోషింపఁ దొడఁగె
గతుల కళ్యాణకళ్యాణగౌరవములు. ౩౭.

ఆదిమధ్యయమకము.

క. పరపుగఁ బద్మాకర మనఁ బరికల్పిత మగుచుఁ బరఁగుఁ బద్మాకర మై
ధర నెగడు విశ్వభూవరు వర సదనము బుధులపాలివైభవ పదమై. ౩౮.

మధ్యాంతయమకము.

క. పరగండభైరవుని యరి వరులును ముక్తాతపత్త్రవైభవు లెపుడున్.
పరగండభైరవుని కవి వరులును ముక్తాతపత్త్రవైభవు లెపుడున్. ౩౯.

ఆద్యంత్య యమకము.

క. హరిదంబరవిక్రముఁ డనఁ బరఁగుం జాళుక్యవిశ్వపార్థివుఁ డనుచున్
బొరిఁ బొగడుదు రరినృపతులు హరిదంబరవిక్రమప్రయాత్నయశస్కున్. ౪౦.

సర్వయమకము.

క. వనవర్గనివసదహితుఁడు వనవర్గప్రీతదివిజవల్లభుఁడు సకృ
ద్వనవర్గశివవయస్యుఁడు వనవర్గార్యుండు విశ్వవసుధేశుఁ డిలన్. ౪౧.

పాదత్రయ యమకము.

శా. శస్త్రోదంచితుఁ డైనయవ్విభు విపక్షశ్రేణికి న్విభ్రమ
త్స్వస్త్రీతస్ఫుటకంకణధ్వని రణస్థానంబున న్విభ్రమ
త్స్వస్ స్త్రీతస్ఫుటకంకణధ్వని మరుత్సౌధంబుల న్విభ్రమ
త్స్వస్త్రీతస్ఫుటకంకణధ్వని సరిత్సంగంబులం జేకుఱున్. ౪౨.

ద్వితీయోపమానగోపనము.

సీ. విద్యావిభూతి వివేకసంపన్నత వాణీశ వాణీశ వైభవంబు
శౌచప్రతాపాతిసత్త్వసమగ్రత శిఖిమిత్ర శిఖిమిత్ర శీలనంబు

గాంభీర్య భోగ సంగ్రరత్న సామగ్రి జలధీంద్ర జలధీంద్ర విలసనంబు
విక్రమ సౌందర్య విపులదర్పోన్నతి బలభద్రి బలభద్ర బంధురంబు
తే. దాల్చి వెలుఁ గొందువిష్ణువర్ధనకులాబ్ధి
చంద్రుతో విశ్వభూపాలచంద్రుతోడ
చంద్రధరపాదభక్తిని స్తంద్రుతోడ
నితరనృపునకుఁ దుల్యత్వ మెట్లు గల్గు. ౪౩.

నిరోష్ఠ్యము.

క. పంచమ వర్గాక్షరములు వంచించి హితోచితార్థవంతంబులు గా
వించినకబ్బము వీనుల కంచిత మై యది నిరోష్ఠ్య మన నొప్పారున్. ౪౪.
శా. చాళుక్యక్షితినాథునూర్జితయశస్సంక్రాంతిచేఁ దూలు లో
కాలోకాద్రిఁ దనర్చుచీఁకటులు, కైలాసోల్లసద్దీధితుల్
సాలం దెల్లనిచాయలం దనరు, నాశాదంతు లంతంతకున్
గాలాకారత నుజ్జగించు ననుచుం గాంక్షింతు రత్యుక్తులన్. ౪౫.

గూఢ చతుర్థము.

క. మొదలి చరణత్రయములోఁ బదిలముగాఁ గవిత నంత్యభాగాక్షరముల్
గదియం గ్రమమున నిల్పిన నది గూఢచతుర్థ మనఁగ నద్భుత మయ్యెన్. ౪౬.
చ. చతురుఁ బరార్థ్యశీలుఁ గవిశశ్వదభీప్సితభూరిదానదున్
వితతభుజానిసర్గబలు విక్రమసన్నుతి సేవితోదయున్
మతి కెదు రెల్ల సేసికొని మాన్యుల కాలము కాని మానులై
చతురులు విశ్వభూవిభుని సన్నుతి సేయుదు రెల్ల కాలమున్. ౪౭.

చతుర్విధకందము.

తే. పరిభమకందంబు రెండవపాదయుగము
నందు రెండవ గణవర్ణ మాదిగాఁగఁ
గడయు మొదలును వసలోఁగలిపి చదువ
నగుఁ జతుర్విధకంద మై యార్యసభల. ౪౮.

మొదటికందము.

క. చాళుక్య విశ్వవిభునకు వాలున్ బుధనుతియు సుగుణ వర్గము నిధులున్
జాలుటయు నీతినిరతియు మేలున్ మధురతయు నీగి మీఱినవిధమున్. ౪౯.

రెండవకందము.

క. బుధనుతియు సుగుణవర్గము నిధులుం జాలుటయు నీతినిరతియు మేలున్
మధురతయు నీగి మీఱిన విధముం జాళుక్య విశ్వవిభునకు వాలున్. ౫౦.

మూఁడవకందము.

క. చాలుటయు నీతినిరతియు మేలును మధురతయు నీగి మీఱినవిధమున్
జాళుక్యవిశ్వవిభునకు వాలున్ బుధనుతియు సుగుణవర్గము నిధులున్. ౫౧.

చతుర్థకందము.

క. మధురతయు నీగి మీఱిన విధముం జాళుక్యవిశ్వవిభునకు వాలున్
బుధనుతియు సుగుణవర్గము నిధులున్ జాలుటయు నీతినిరతియు మేలున్. ౫౨.

క. సరసిజముఁ గందయుగళము, సరి మొదలినవాక్షరముల సమవృత్తముఁ, ద
త్పరమున మణిగణనికరము, వెరవున రచియింపఁ బంచవిధవృత్త మగున్. ౫౩.

సరసిజవృత్తము.

శ్రీవిశ్వేశక్ష్మావరు సేవాశ్రితులు వొగడుదురు సిరి వరఁగుటకై
ధీవిద్యాసంభావితదేవున్ ధృతియుతు హితజనదివసదినకరున్
శ్రీవర్ణింతున్ భావనజీవున్ జితరిపు శశికులశిఖరిమృగపతిన్
భావోదంచద్భావితభావున్ బ్రతిదినసముదితబహుతరవిభవున్. ౫౪.

ప్రధమకందము.

క. శ్రీవిశ్వేశక్ష్మావరు సేవాశ్రితులు వొగడుదురు సిరి వరఁగుటకై
ధీవిద్యాసంభావిత దేవున్ ధృతియుతు హితజనదివసదినకరున్. ౫౫.

ద్వితీయకందము.

క. శ్రీవర్ణింతున్ భావన జీవున్ జితరిపు శశికులశిఖరిమృగపతిన్
భావోదంచద్భావిత భావున్ బ్రతిదినసముదితబహుతరవిభవున్. ౫౬.

నవాక్షరవృత్తము.

శ్రీవిశ్వేశక్ష్మావరు సేవా
ధీవిద్యాసంభావితదేవున్
శ్రీవర్ణింతున్ భావనజీవున్
భావోదంచద్భావితభావున్. ౫౭.

మణిగణనికరము.

శ్రితులు వొగడుదురు సిరి వరఁగుటకై
ధృతియుతు హితజనదివసదినకరున్
జితరిపు శశికులశిఖరిమృగపతిన్
బ్రతిదినసముదితబహుతరవిభవున్. ౫౮.

క. తలకట్లు బోడలుం గొమ్ములు గలవర్ణములతోడి ముఖ్యపదములన్
గలకబ్బము హ్రస్వస్వర కలితం బగుఁ గృతుల నరయఁ గవియనుమతులన్. ౫౯.

తలకట్లు.

క. వనదఘనవర్యచర్యక మనవరత ప్రసర దయ నయ క్రమ మఘమ
ర్దనకర మనత మనః కం పన మగయ శశధరవంశభవమహ మగయన్. ౬౦.

బోడలు.

క. స్థితి నిలిచిరి సిరి నించిరి ధితి మించి విరించివిధికిఁ దివిరిరి శ్రితి ని
ర్మితికి నిలియిచ్చిరి మితిని క్షితి నిగిడిరి గిరిపతాకిచెంగటివిమతుల్. ౬౧.

కొమ్ములు.

క. ఉరుగుణులుఁ గురులుఁ గుకురులు
గురులును బుణ్యులును బుధులుఁ గుతుకులు శ్రుతులున్
సురుచులు సుముఖులు సుఖులును
బురునుతు లుడురాజవంశ్యుఁ బూన్పుదు రెపుడున్. ౬౨.

సరిగమపధనులు.

క. నీసరి పని నీసరి ధని నీసరిమాధారిగరిమ నీసరిగా రీ
నీసరిగా నిగమాగమ గోసారులునుం జలుక్యకులవిశ్వేశా. ౬౩.

గోమూత్రికాబంధము.

తే. వర్ణములు నాల్గుపంక్తుల వరుస వ్రాసి
మూలలం దోలి గోమూత్రలీలఁ జదువ
నుక్తపద్యంబు దా నగు చుండె నేని
దనరు గోమూత్రికాఖ్యబంధంబు నాఁగ. ౬౪.

మాలిని.

వివిధ నయ విధిజ్ఞున్ విద్ధవీరారిగర్వున్
భువి ధనద విధిజ్ఞున్ బుద్ధసారాభిగమ్యున్
ప్రవరగుణ గరిష్ఠున్ భాతవిశ్వేశుఁ గాంతున్
ధవళగుణగరిష్ఠున్ ధాత విశ్వేశుఁ గాంచున్. ౬౫.

చక్రబంధము.

తే. వలయనవకంబు నాలురేఖలు లిఖించి
యందు శార్దూల విక్రీడితాక్షరములు

వెట్టి నడుచుట్లఁ గవి కృతి పేళ్లు రెండు
చక్రబంధంబునకు నిడి చదువవలయు. ౬౬.

శా. చిత్తోపేతవికస్వరోత్తమగుణున్ శ్రీలంపటున్ సత్క్రియా
విత్తోద్దండును విశ్వభూరమణు నుర్వీకృత్యసత్కృత్యదున్
విత్తాయత్తమతావిధిజ్ఞు మహితున్ వీతిక్రమాతిప్రియా
యత్తుం జూచి నినున్ విశేషవిదుఁగా యాచింపుదున్ దుర్జయా. ౬౭.

కుండలిబంధము.

క. ఎనుబది పదములుగాఁ బెనఁగొని యుపదేశమునఁ దెలియఁ గుండలిబంధం
బనఁజనుఁ దత్పదములఁ జక్కని వ్రాలిడి వరుసఁ జదువఁ గబ్బం బమరున్. ౬౮.

మ. సతతోద్యత్కరవాలభైరవు విరాజద్రాజతేజస్కుఁ జి
ద్గతసత్యస్వరపూతకార్య వరదున్ దత్కోలఖేలద్ధ్వజ
ప్రతిభీతద్విడధీశనుత్యచరణున్ భావార్థసారజ్ఞు ను
చ్ఛ్రితసారస్వతభూతిసారవిషయున్ జింతింతు సంతుష్టితోన్. ౬౯

ఖడ్గబంధము.

క. తరతరమ పూసనుండియుఁ బరుజులు దట్టాడి మధ్యపద్ధతి ధారా
పరివృతి నుపదేశ క్రమ పరిచితిఁ బఱియింప ఖడ్గబంధం బయ్యెన్. ౭౦.

క. సమరమహీ మధుమత్సమ సమధికతం ద్రుంచు విమతశరులన్ లీలన్
హిమరుక్కులుఁడు మరుత్వ త్సమసత్త్వతఁ బేర్చుచుండు సర్వజగములన్. ౭౧.

ఆ. ప్రథమ యమక చిత్రబంధాదు లొక కొన్ని
తెలుపఁ బడియె బుధులు దెలియవలయు
నుర్విఁ బద్మబంధ సర్వతోభద్రాదు
లంధ్రభాషఁ జెప్ప నరిది యంద్రు. ౭౨.

పదదోషములు.

మ. ప్రతిభాకంపన మబ్బినం గవులచేఁ బాటిల్లు శబ్దార్థసం
గతదోషంబులు కొన్ని, కొన్ని ధర సత్కావ్యంబులం దైన ను
త్థితవేగాకులితాపగావితతిలో డిండీరపిండాకృతిన్,
ధృతి సందర్భముచోట వానిఁ దగఁ జింతింపం దగున్ సత్కవుల్. ౭౩.

క. పద వాక్యార్థ త్రితయ స ముదితములై వివిధదోషములు చెవి కసుఖా
స్పదము లగు; వాని తెఱఁగులు మది సుకవుల కెఱుఁగవలయు మఱువక యెపుడున్.

సీ. అప్రయుక్తము నపుష్టార్థకంబును నస మర్థకంబును నిరర్థాహ్వయంబు
నపసంస్కృతంబు నేయార్థంబు సందిగ్ధనష్టప్రయోజనక్లిష్టములును
గాఢపరిక్లిష్ట గూఢార్థకంబులు నప్రతీతికము నన్యార్థకంబు
నవిమృష్టవిధేయకాంశంబు నశ్లీల పరుష విరుద్ధార్థభాషితములు
తే. ననఁగఁ బదియేడువిధము లై యతిశయిల్లుఁ
గావ్యముల దోషములు పదగతము లగుచు;
వాని నెఱుఁగక రచియించు వట్టికవుల
వేడ్క మెచ్చఁడు చాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు. ౭౫.

అప్రయుక్తము.

క. దైవతుఁడు గాచుఁ గడుసంభావన నన నప్రయుక్తి పదమునఁ బరఁగున్
వావిరిఁ బుల్లింగత్వము దైవతపదమునకు దఱచు దనరక యునికిన్. ౭౬.

అపుష్టార్థము.

ఆ. జగతి నెనిమిదింటిసగములో సగ మగు
భుజము లాహవములఁ బొల్లు లగునె
భూపతులకు నన నపుష్టార్థ, మర్థ
పదము లర్థపుష్టిపదము గామి. ౭౭.

అసమర్థము.

క. జనపతి వనధగ పరివృత యనఁ జనుధర నేలె ననఁగ నసమర్థ మగున్
వనధికి నీవనధరపద మొనరించుట శబ్దసంపదూనత యగుటన్. ౭౮.

అనర్థకము.

క. నలి నొప్పెఁ బురుషుఁ డొగిఁ గడు నలవడియుం బడఁతి యన ననర్థక మయ్యెన్
నలి నని యెడునది యొగినన్ బలుకును బూరణము లంధ్రభాషకు నగుటన్. ౭౯.

అపసంస్కృతము.

క. స్పరిశన మతివకు సీతకు దరిశనము మనోహరంబు దరుణికి ననఁగా
ధగ నపసంస్కృత మగుఁ దద్గురుత్వ మాద్యక్షరములఁ గూడక యునికిన్. ౮౦.

నేయార్థము.

క. వరునిపయిఁ గూర్మి వనితకు నిరవగ్రహ మెపుడు ననిన నేయార్థ మగున్
నిరవగ్రహశబ్దార్థము తిరముగ నేతవ్యసరణిఁ దెలియుటచేతన్. ౮౧.

సందిగ్ధము.

క. అవనీభృత్కటకంబు త్సవపద మెల్లపుడు ననిన సందిగ్ధార్థం
బవిరళ మగు నగతటి మా నవపతిపుర సంశయంబు నరుల కొదవుటన్. ౮౨.

అప్రయోజనసంశ్లిష్టము.

తే. అప్రయోజనసంశ్లిష్ట మగు సమీర ణాశనారాతికృతకేతనాగ్రజన్మ
శత్రుతటముల నిల్తురు శత్రు లనిన నేతదర్థంబు గిరులకు నేఁగి రనుట. ౮౩.

క్లిష్టగూఢార్థము.

తే. క్షతజ కంజేక్షణలు శ్యామగల్లకటులు ఘనవిదగ్ధాత్మికలుఁ బురికాంత లనఁగఁ
గ్లిష్టగూఢార్థ మనఁ జనుఁ గ్లేశసరణిఁ దత్తదర్థంబు నెఱిఁగెడి తలఁపుచేత. ౮౪.

అప్రతీతికము.

క. క్షితి బాడబులకు మన్యు స్థితి యుచిత మనంగ నప్రతీతిక మగు వి
శ్రుతబాడబమన్యువులకు వితతార్థము లెందుఁ బెక్కువిధము లగుటచేన్. ౮౫.

అన్యార్థము.

క. ఆదట నింద్రుని జగదా హ్లాదంబునఁ జంద్రుఁ డనిన నన్యార్థము సం
పాదిల్లు నియతనామ ప్రాదుర్భావముల నెన్నఁబడ కుండుటచేన్. ౮౬.

అవిమృష్టవిధేయాంశము.

క. ఉవిదకు మొలనూలు మనో భవురెండవనారివోలెఁ బరఁగె ననంగా
నవిమృష్టవిధేయాంశం బవు నతనికి రెండునారు లడరక యునికిన్. ౮౭.

అశ్లీలము.

క. వ్రీడామంగళ కుత్సలు దోడుగ నశ్లీల మనెడుదోషము మూఁడై
జాడపడు గ్రామ్యవచన క్రీడల; నత్తెఱఁగు కృతుల గెలిం జేయున్. ౮౮.

వ్రీడాశ్లీలము.

క. జనపతికృప మదయుతులై చనుకుజనులు గుహ్యాకేశ సన్నిభులును మో
హనరసరుచిపరిపూర్ణులు నన వ్రీడాశ్లీలదోష మగు వినుచోటన్. ౮౯.

అమంగళాశ్లీలము.

క. అన్నన కధిపతి యలుకం గన్నుల నీరొలుక బట్టి గడు దడిపె ననం
గ్లిన్నశ్మశాన మన్న ట్లన్నెరనిపలు కమంగళాశ్లీల మగున్. ౯౦.

జుగుప్సాశ్లీలము.

తే. నాతి గనయంబు వదలింప నాథుమీఁద
నాభిపంకజగంధ మున్నతిఁ జరించె
నన జుగుప్సాభిధాశ్లీల మయ్యె నింతి
కపుడు పొక్కిలిరొంపికం పర్థ మగుట. ౯౧.

పరుషము.

క. కుర్కుర కర్కశ బర్బర తర్కిత మన్విటునిసురతతంత్రం బనుచున్
చెర్కొన్నఁ బరుష మనఁ జనుఁ దార్కొను శ్రుతికటువు ననఁగఁ [illegible].

విరుద్ధము.

తే. మిత్రుఁ డుదయింపఁ గువలయోన్మేష మొదవె
నన విరుద్ధంబు సఖునకు నవని కైనఁ
గలువలకు నర్కునకు నైనఁ గల్గుమైత్త్ర్య
కారణం బొక్కనెపమునఁ గానఁబడమి. ౧౩.

వాక్యదోషములు.

క. ఇవి పదగతదోషంబులు కవులకు నిట మీఁద వాక్యగతదోషంబుల్
వివరింతుఁ గొన్ని యవియును వివిధంబులు సూక్ష్మములు వివేకింపఁ దగున్. ౧౪.

సీ. క్రమభంగము విసంధికంబును బునరుక్తికంబును వ్యాకీర్ణకంబు నాఁగ
భిన్నవచస్కంబు భిన్నలింగంబు ఛందోభంగ యతిభంగ దోషములును
న్యూనాధికోపమా న్యూనపదంబులు నట సమాప్తికపునరాత్తకంబు
నశరీరకంబును నధికపదంబుఁ బ్రక్రమభంగము పతత్ప్రకర్షకంబు

తే. ననఁగఁ బదియేనువిధులఁ గావ్యములయందు
వాక్యదోషంబు లుదయించు; వానిఁ దెలిసి
కబ్బములు చెప్పు నుత్తమకవుల మెచ్చు
విష్ణువర్ధనచాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు. ౧౫.

క్రమభంగము.

క. శ్రీవిష్ణువర్ధనాఖ్య క్ష్మావరుకీర్తిప్రతాపమహిమలతోఁ గు
జేవేందీవరమిత్రులు కావింతురు చెలిమి యనఁగఁ గ్రమభంగ మగున్. ౧౬.

విసంధికము.

క. కులఅంబుజఅర్కుం డిల బలిఇంద్రఉదారుఁ డనెడుపలుకులలో న
చ్చులు హల్లులతోఁ గూడం గలయక యుండిన విసంధికం బగుఁ గృతులన్. ౧౭.

పునరుక్తము.

తే. చక్రి చక్రాయుధుఁడు శౌరి సలుపుచోట
ననిన నిది శబ్దపునరుక్త మండ్రు బుధులు

శార్ఙ్గిఁ జాపాస్త్రిఁ డాజి నెసంగు నెడల
ననిన నిది యర్థపునరుక్త మగుఁ దలంప. ౯౮.

వ్యాకీర్ణము.

క. తలల వరాహాంక మురంబుల నాజ్ఞయుఁ దాల్చి విశ్వభూవిభుఁ గొలువం
దలఁపుదు రరు లని చెప్పం దొలఁగక వ్యాకీర్ణ మనెడుదోషం బయ్యెన్. ౯౯.

భిన్నవచనము.

తే. అనిశభంగంబులును ననేవ్యములు నైన
యంబునిధు లట్లి గంభీర మగుమనంబు
వశము గా దన్న నది భిన్నవచన మయ్యెఁ
బెక్కుమాటల నొకమాట భేద్య మగుట. ౧౦౦.

భిన్నలింగము.

క. చాళుక్యవిభుఁడు వనుపఁ ద్రి శూలంబునుబోనిసేనశూరతచేతం
గూలుదురు వైరు లనిలో లీలం బొరి నన్న భిన్నలింగం బయ్యెన్. ౧౦౧.

ఛందోభంగము.

క. ఎందును నీరాజున కే చందంబున లేరు సరి జగంబుల నెల్లన్
సుందరతను శూరత నన ఛందోభంగంబు కృతులఁ జను దోషం బై. ౧౦౨.

యతిభంగము.

క. చెప్పినయెడ నిలువక వడి దప్పిన యతిభంగ మనఁగఁ జనుఁ దత్కృతి నీ
చొప్పు నెఱుంగుఁడు తెనుఁగున నెప్పుడును విరామభంగ మెన్నరు కృతులన్. ౧౦౩.

న్యూనోపమ.

తే. చంద్రతారాభిరామ మై చదలు వొలిచెఁ
బుండరీకాంకకాసారఖండ మనఁగ,
నట్లు చెప్పిన న్యూనోపమాఖ్య యయ్యె
నుపమ తారాపథంబున నూనమగుట. ౧౦౪.

అధికోపమ.

తే. వికలముఖు లైనయరివధూటికలు గ్లాంత
నళినకైరవ లగుగ్రీష్మనదులభంగి
నైరి నా నదికోపమ యయ్యె నరయ
నందుఁ గైరవ ముపమకు నధిక మగుట. ౧౦౫.

న్యూనపదము.

సమాప్తపునరాత్తము.

క. అవనీశుయశము గుణమణి నివహంబులు నెగడ నెగడె నిఖిలము నిండన్
గవివినుతులచే ధవళిత భువనం బనఁగా సమాప్తపునరాత్త మగున్. ౧౦౭.

అశరీరము.

క. కుశలుఁ డగు నృపతి సతతము కృశకులధర్ములను సహజకృత్రిమగుణులన్
భిక్షుకుల నని మును పలుకఁగ నశరీరము నిగ్రహించు ననుక్రియ నిడమిన్. ౧౦౮.

అధికపదము.

క కరవాలభైరవునిచే నరుగుదు రరు లర్కమండలాకారములో
సురిఁగి యన నధికపద మగు నరయఁగ నాకారశబ్ద మధికం బగుటన్. ౧౦౯.

ప్రక్రమభంగము.

క. నారలు చీరలు మధురాహారంబులు కూర లడవి యాలయ మనఁగాఁ
గూరుం బ్రక్రమభంగము వారక వనగృహము లేకవచనం బగుటన్. ౧౧౦.

పతత్ప్రకర్షము.

తే. ఏచి మార్కొనుఁ బులులఁ గ్రొవ్వెసఁగు కిరులఁ
బాఱు మృగములఁ ద్రుంచు నీభటుఁ డనంగ
నడరి విపరీతగతిఁ జెప్ప నగుఁ బతత్ప్ర
కర్షదోషంబు దగ దీనిఁ గానవలయు. ౧౧౧.

అర్థదోషములు.

క. ఇవి వాక్యజాతదోషము లవిరళముగఁ దెలియుఁ డింక నర్థక్రమసం
భవము లగుదోషములఁ దగఁ జెవులకుఁ జవు లొదవ నోలిఁ జెప్పెద నొప్పన్.

సీ. వరుస నపార్థంబు వ్యర్థంబు హీనాధికోపమంబులు సంశయోక్తికంబు
నతిమాత్రకంబు నేకార్థంబు భిన్నంబు జరపదక్రమమును బరుషకంబు
నసదృశోపమమును నప్రసిద్ధోపమ మును హేతుశూన్యార్థమును దనర్చు
విరసాహ్వయంబును నిరలంకృతియు విరుద్ధంబు నసంగతత్వం బనంగఁ

తే. గబ్బముల సప్తదశదోషఘటన లొదవుఁ
బ్రౌఢి వానికిఁ బాసి సత్ప్రభువులైన
యుభయభాషాకవీంద్రుల కొసఁగుఁ బొసఁగఁ
జారుతరకీర్తి విశ్వేశచక్రవర్తి. ౧౧౨.

అపార్థము.

క. ధనదునకు నెంద అంగన? లనములు నాకమునఁ బండు నా? పాతాళం
బునఁ బాము లెన్ని గలవో? యనఁగ నపార్థంబు వాచికార్థము గామిన్. ౧౧౪.

వ్యర్థము.

తే. 'మీరు పెద్దలు, కులమును పౌరుషంబు
విశ్రుతంబులు, గుణము లీవితతు, లేల
యధిపుఁ గొలువరు దా?' రన వ్యర్థ మయ్యెఁ
తొలుతఁ బలుకులు భజనహేతువులు గామి. ౧౧౫.

హీనోపమ.

తే. కుక్కలునుబోలె దనుజులు
మిక్కుటముగఁ గదుర సురలు మృగములభంగిన్
దిక్కులు చెడి పాఱిరి నాఁ
దక్కక హీనోపమాభిధానంబయ్యెన్. ౧౧౬.

అధికోపమ

క. అకుటిలగతిఁ గొలఁకులలో బకములు మునివరులుఁబోలెఁ బరఁగె ననంగాఁ
బ్రకటిత యగు నధికోపమ సుకవిత నీరెండుఁ జొనుప శూన్యం బయ్యెన్. ౧౧౭.

సంశయము.

క. నీ వన్న పలుకు చెప్పిన నా వెలఁదికి నలుగ నేల యన సంశయి మై
భావింపంబడు నీ వను నా వెరవున నన్న గామి నన్యార్థం బై. ౧౧౮.

ఏకార్థము.

క. మలయసమీరము మలసెను మలఁగొనియెఁ బటీరశైలమారుత మనుచుం
బలికిన యర్థము క్రమ్మఱఁ బలుకుట యేకార్థ మండ్రు ప్రతిభావంతుల్. ౧౧౯.

అతిమాత్రము.

క. అతిమాత్రం బగు నతిభా షితమున నేకోదకమునఁ జెడు జగ మనుచున్
మితముగ నరిసతు లేడ్చినఁ బ్రతతాకృతి నదులు వర్వె బాష్పజలములన్. ౧౨౦.

భిన్నసంబంధము.

క. నలువ భవదహితకీర్తులు నలుపులు గావించుతలఁపునంజేసి సుమీ
మలినత్వము కుజనమనః స్థలముల నిడె ననఁగ భిన్నసంబంధ మగున్ ౧౨౧.

అప్రక్రమము.

తే. పురుషుఁ డొక్కండు పరిణయంబునకు మున్న
వరుస సమకూర్చె సీమంతపరికగములు

అన నపక్రమ మంద్రుడు కృత్యంబు గడచి
యవలిపనిసేయు నని చెప్పనట్టికృతుల. ౧౨౨.

పరుషము.

క. వేడెదునర్థులఁ గనుఁగొన వాఁడిమతారమునఁ జెండవలదా యను నీ
నూఁడరిమాటల పరుషము పోఁడిమి చెడు నట్టియర్థములఁ గబ్బములన్. ౧౨౩.

అసదృశోపమ.

క. వసుధాపతి కోపాగ్ని ప్రసరంబులచేత రజతపర్వతభంగిన్
వెస వెలిఁగెఁ బోర ననఁగా నసమత నిది యసదృశోపమాహ్వయ మయ్యెన్.౧౨౪.

అప్రసిద్ధోపమ.

తే. బాష్పకణకీర్ణ మై యొప్పఁ బణఁతిమోము
మంచు నిండినతొగపువ్వుమాడ్కి ననిన
నప్రసిద్ధోపమా ర్థ మై యడరు నంద్రు
కుముదముఖముల కుపమా ప్తి గూడ కునికి. ౧౨౫.

హేతుశూన్యము.

తే. చర్మగోరక్షణార్థంబు చంపుఁ బులుల
ననక మిన్నక పులివేట లాడు నృపుఁడు
శూరుఁ డై యన్న నది హేతుశూన్య మయ్యె
నిష్ప్రయోజనకథన మై నివ్వటిలుట. ౧౨౬.

విరసము.

క. తలఁ పవుమాపులు నిద్దపు టొలనగవులు నింత యొప్ప నే భయమున ని
చ్చలు చను నరిసతులకు నన విలసనసమయంబు గామి విరసం బయ్యెన్. ౧౨౭.

నిరలంకృతి.

క. నీచుఁడు సభలోపల దుర్వాచాలత నాత్మదోషవంచితుఁ డగు నా
నేచును నిరలంకృతి యై యీచంద మలంకృతులకు నెక్కక యునికిన్. ౧౨౮.

విరుద్ధము.

ఆ. చర్చ సేయ జగదసమ్మత మగునర్థ
మది విరుద్ధ మనఁగ నతిశయిల్లు
దేశ కాల లోక ది క్సమయక విరు
ద్ధాహ్వయములచేత నైదు నాఁగ. ౧౨౯.

దేశవిరుద్ధము.

క. మరుదేశంబునఁ జెక్కులు పరిపూరితసలిలనదులు పరఁగి పిపాసా
తురులఁ దనియించు నాఁగా ధర దేశ విరుద్ధ మయ్యెఁ దజ్ఞుల కెల్లన్. ౧౩౦.

కాలవిరుద్ధము.

తే. గ్రీష్మకాలంబు మత్తిలి కేకు లాడె
నింద్ర గోపంబు లిలమీఁద నెల్లఁ బొడమెఁ
జాఁగెఁ బ్రథమాంబువులకు నై చాతకంబు
లనఁగఁ గాలవిరుద్ధసమాఖ్య మయ్యె. ౧౩౧.

లోకవిరుద్ధము.

క. ఘనగజకుంభంబులలో మొనయుఁ బ్రవాళంబు వెలయు ముత్తెపుగము ల
య్యెనుఁబోతులకొమ్ములలో నన లోకవిరుద్ధ మయిన యర్థముఁ దలపన్. ౧౩౨

దిగ్విరుద్ధము.

క. ఉదగంబుధివీచుల నున్మదుఁడై క్రీడించె దాక్షిణాత్యుఁ డనంగా
మదిలో వినియెడువారల యెద నించును దిగ్విరుద్ధ మనునర్థం బై. ౧౩౩.

సమయవిరుద్ధము.

క. అమరఁగఁ బులితోలును మస్తమునం బలుజడలు దాల్చి సౌగతుఁ డొప్పెన్
హిమకరశేఖరుగూడి నన సమయవిరుద్ధార్థ మగుచుఁ జను సత్కృతులన్. ౧౩౪.

అసంగతి.

తే. శ్రుతము శాంతియు నితనికిఁ జుట్టలనక
దయయు దానంబు నితనికి దయిత లనక
జోడు దప్ప నసంగతి స్తుతి యొనర్పఁ
బద్యములయందు సహచరభ్రంశ మయ్యె. ౧౩౫.

క. ఈదోషంబులు మొగి న ర్థోదితములు పూర్వభాషితోదార శ్లే
షాదిగుణంబులతోడఁ బ్ర మోదంబునఁ గూడి యొసఁగు ముఖ్యార్థములన్. ౧౩౬.

క. శ్రుతిపరుషత మానుటకై మతిఁ గర్తవ్యంబు సౌకుమార్యము చెప్పన్
జతురతఁ గాంతి ఘటించుట వితతగ్రామ్యార్థహారణ విశ్రుతిఁ జేయున్ ౧౩౭.

క. కృతుల నపుష్టార్థప్రవి హతికొఱకై చొనుపవలయు నర్థవ్యక్తిన్,
వితతన్యూనాధికపద యుతిహతికై సమత చెప్ప నొప్పుం గవితన్. ౧౩౮.

తే. అనుచితార్థ నిరాకరణాప్తికొఱకు
నగు నుదాత్తతఁ గావ్యంబులందుఁ జొనుప

యుక్తపాదవిసంధివిచ్యుతి యొనర్చు
పనికి నూర్జస్వి కర్జంబు పద్యములను. ౧౩౯.

ఆ. తుదిఁ బతత్ప్రకర్ష దోషాపహతికి నై
యుక్తి రీతిఁ గావ్య మొగి నొనర్ప
నప్రతీతిక పరిహారంబు కొఱకు నై
సుప్రసాదగుణముఁ జొనుపవలయు. ౧౪౦.

క. చ్యుతసంస్కృతి మానుటకై యతిమధురసుశబ్దవృత్త మగు నొనరింపన్,
బ్రతత ప్రక్రమభంగాహతికై సంక్రమతఁ గూర్ప నగు నంద్రుబుధుల్. ౧౪౧.

క. ప్రేయోలంకారము దా శ్రేయం బగుఁ బరుషదోషశిథిలతకొఱకై
చేయఁ దగునూక్తితంత్రము హేయాశ్లీలంబుఁ దొలఁగ నెగుచుటకొఱకై. ౧౪౨.

క. ఇత్తెఱఁగున మఱియు గుణా యత్తాలంకార సరణు లరసి కవీంద్రుల్
చిత్తంబున దోషోదయ వృత్తం బెడలించి కవిత విరచింపఁ దగున్. ౧౩౩.

చ. విరహితవైరికై భువన విశ్రుత సద్గుణ రత్నహారికై
నిరుపమకీర్తికై యువతి నిర్మథనక్షమ చారుమూర్తికై
విరచితవృద్ధికై సమర వీరవిరాజిత జైత్రసిద్ధికై
పరిచితశక్తికై గిరిశపాదపయోజనిషక్తభక్తికై. ౧౪౪.

క. పరగండభైరవునకై యరిమానసచండడిండిమారావునకై
కరవాలభైరవార్జిత బిరుదునకై నతవిమతనిష్కృతవగదునకై. ౧౪౫.

తరలము.

సుజనపోషణశాలికై రణశూరతావనమాలికై
రజనినాథకులాగ్రగణ్యవిరాజికై జయవాజికై
గజభుజంగమభోగవారణకారికై యధికారికై
విజయవిక్రమధర్తకై మనవిశ్వభూవరభర్తకై.

గద్యము.

ఇది శ్రీమదుమారణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన వివిధబుధ
విధేయ విన్నకోట పెద్దయ నామధేయ విరచితంబైన కావ్యాలంకార
చూడామణియను నలంకారశాస్త్రంబునందు విమిశ్రితాలంకార
యమకాద్యనుప్రాసచిత్ర బంధచిత్ర సందర్భ దోష గుణ
నిరూపణ ప్రభృతి పంచమం బన్నది
షష్ఠోల్లాసము.

సప్తమోల్లాసము.

ఛందస్సు.

క. శ్రీవిశ్వేశ్వరునకునై భావితవిశ్వేశాంఘ్రిపద్మునకై సం
భావితపదవాక్యకళా కోవిదుకై నయవిశేషగుణవిదునకునై. ౧.

క. ధీయుత పింగళనాగ హలాయుధ జయదేవ ముఖ్యు లగునార్యులచే
నాయతమై యామ్నాయ పదాయిత మగుఛంద మొప్పిదముగ నొనర్తున్. ౨.

క. ఛందోవిభ్రమవిధితోఁ బొంది కదా వేదశాస్త్రములు వాగ్వనితా
మందిరము లైన యయ్యర విందభవునివదనములకు విభవం బొసఁగెన్ ౩.

శా. పొం దై గౌరవలాఘవప్రకృత మై పూర్ణాక్షరస్నిగ్ధ మై
యందం బై శ్రుతిసమ్మతప్రకట మై ప్రాపించునానావిధ
చ్ఛందస్స్వాశ్రము లేక లోకములఁ జంచద్వాక్యరత్నావళీ
సందోహంబులు కంఠభూషణము లై సంధిల్లునే యేరికిన్? ౪.

క. ఛందము వాఙ్మయవిద్యా కందము యతిగమకసమకగణవృత్తకృతా
నంద మమందార్థకళా విందము వాణీకరారవిందము ప్రతిభన్. ౫.

క. పటుమతి నటు మున్ను మహానటుఁ డీశుఁడు వాచకాభినయమునకై యు
త్కటయతిలయమయతాళ స్ఫుటవికటచ్ఛంద మందముగ నొనరించెన్. ౬.

క. సృజయించి యిచ్చె నజునకు నజుఁడును భరతునకు నిచ్చె నమ్మునివరుఁడున్
ఋజుమతి యగుపింగళుఁ డను భుజగమునకు నిచ్చె భుజగభోజనుఁ డచటన్. ౭.

క. ప్రియ యది యేటిది నావుడుఁ బయిలోడినపలుకుతుదలపొల్లులచేతన్
మ య ర స త భ జ న గణము లు దయ మొందెన్ ఛంద మొందెఁ దద్గణయుక్తిన్. ౮.

క. గురువును లఘువును శంకర గిరిజాతాకృతులు తత్ప్రకృతములు గణముల్
గరుడునిపై పింగళఫణి విరచించిన తెఱఁగు వరుస వివరింతుఁ దగన్. ౯.

వ. అవి యెయ్యవి యనిన—ధీశ్రీస్త్రీమ్, వరాహాయ్, కాగుహార్, వసుధాస్,
సాతేక్ష్వత్, కదాసజ్, కింవదభ్, సహసన్: ఇట్లని గరుడభయంబునమ్ం దిర్య

గుదితస్వభావంబునను సాభిప్రాయజ్ఞేయనేయార్థంబుగా గణస్వరూపనిరూపణం
బునకునై పింగళనాగంబుచేత నుచ్చరితంబు లగుతద్వాక్యాంతగంబులం బొల్పు లై
తోఁచు మకార-యకార - రేఫ - సకార - తకార-జకార - భకార-నకారంబుల
గణాభిధానంబులకు నాద్యక్షరంబు లగుటచేత మగణ - యగణ - రగణ - సగణ - త
గణ - జగణ - భగణ - నగణంబులు క్రమంబునం బ్రస్తారోద్ధారంబునం బ్రభవించెఁ
దత్స్వరూపంబులనుం దదధిదైవతంబులను బరిపాటిం బ్రకటింతు నె ట్లనిన. ౧౦

క. ధీశ్రీస్త్రీ, మన మగణము విశ్రుత, మధిదైవతంబు విశ్వంభర; ని
త్యశ్రీల నొసఁగు మగణ ప్రశ్రయముఖకవిత చెప్పఁ బనిఁ దనుఁ దలఁపన్. ౧౧

క. జగతివరాహో యనఁగా యగణం బుదయించె నుదక మధిదైవత మై,
యగణప్రయోగములయెడఁ దగిలించున్ సిరులుఁ దన్నుఁ దలఁపు న నిలుపన్. ౧౨

తే. భ్రమిసి కాగుహో రనునట్టి పలుకు రగణ
మయ్యె; నధిదైవతము వహ్ని యయ్యెఁ గానఁ,
గవితముఖమున రగణంబు గట్టునపుడు
వహ్నిఁ దలఁపంగఁ బగఱకు వచ్చుఁ జావు. ౧౩

క. గతికై ఫణివసుధా సని మతిఁ దలఁచిన సగణ మయ్యె; మారుత మధిదై
వత మంద్రు; సగణముఖ మగు కృతి పగఱకు మగుడు లేని కీడొనరించున్. ౧౪

క. సాతేక్వ దనుడుఁ దగణము జాతం బై శూన్య మగుడు, జద లధిదైవం
బై తనరెఁ; దగణముఖకృతి శ్రీతుం డగునృపుని నైన హీనుం జేయున్. ౧౫

ఆ. తనరఁ బింగళుఁడు కదాస జనన్ జగ
ణము జనించెఁ, దదధినాథుఁ డినుఁడు;
తొలుతఁ గృతిని జెప్పఁ దొణఁగుచో నర్కునిఁ
దలఁప నరికి రోగతతులు వొడము. ౧౬

క. ఖగపతి కింవద భన నది భగణం; బుడురాజు తదధిపతి; భగణాద్యం
బుగను గృతి చెప్పనప్పుడు మృగాంకుఁ దలపంగ నగు సమీహిత కాంతుల్. ౧౭

క. సహాస నని పలుక నగణం బహుతం బగుఁ, దదధిదైవ మగుఁ బ్రాణుఁడు; త
ద్విహితస్మృతి నాయువు గడు నిహితం బగు నగణముఖ వినిర్మాణములన్. ౧౮

గురులఘువులు గలములు; లఘు
గురులు గురులఘువులు నెన్ని కొన వ హము లగున్;
గురులఘువులు త్రితయము లై
మురిసిన నవి మగణ నగణములు నాఁ బరఁగున్. ౧౯

ఆ. మగణరచన కాదిమధ్యాంతలఘువులు
కలిగె నేని య ర త గణము లయ్యె;
నగణ రచన మొదల నడుమను గడ గురు
వుండె నేని భ జ స లొప్పుమిగులు. ౨౦.

క. లోవంక వ్రాయ గురు వగు; నేవంకయు లేనివ్రాఁత యొసఁగును లఘువై;
జైవాతృక రేఖాయుత భావజశరనిభము లండ్రు ప్రాజ్ఞులు మఱియున్. ౨౧.

క. గురువు లగు నొంటిసున్నల నిరుసున్నల జమిలివ్రాల నెడమల నూఁదన్
బొరసినవియు దీర్ఘములు, ని తరములు లఘువులు గణములు తత్త్రితయంబుల్. ౨౨.

క. ఇందుఁడు గాంతి వపుఃప్రభఁ గందర్పుఁడు సప్తసప్తి ఘనరుచి ననఁ, జె
న్నొందినయవి గురువులు చె న్నొందిననిడుపులును నట్ల; యున్నవి లఘువుల్. ౨౩.

క. కృతిక్లృప్తులును తృపిదృప్తులును పితృభృతులును నిలుచు పదము పిఱుఁదన లఘువుల్;
కృతిలో నగణములును దీర్ఘత నొందినయేని రెట్టిగాఁ దగు నెఱుఁగన్. ౨౪.

మ. కమనీయం బగు గద్యపద్యమయమై కావ్యంబు; గద్యంబు నా
నమరుం బాదనియంత్రణానియమవిన్యస్తప్రశస్తార్థమై,
రమణీయాంఘ్రిచతుష్టయ స్ఫుట వళిప్రాసాభిరామంబు ప
ద్యము; తత్పద్యము వృత్త జాతు లన రెండై పర్వుఁ గావ్యంబునన్. ౨౫.

క. వృత్తం బనఁ జతురంఘ్రి సువృత్తంబై వళుల వ్రాల వెలయును; మాత్రా
యత్తగణంబులచేతఁ బ్రవృత్తాకృతిఁ బరఁగు జాతివితతులు కృతులన్. ౨౬.

తే. విరతి విశ్రమ విశ్రాంతి విరమ విరమ
ణాభిధాన విరామము లనెడిపేళ్లు
యతికిఁ బర్యాయపదము లై యమరుఁ గృతిని;
యుక్తిపదములఁ గృతియందు నునుపవలయు. ౨౭.

క. కరి గిరి పుర నిధి శశి దిక్పరిసంఖ్యానంబు గణితపరిభాషలచే
నరసి యతి నిలుపుచోటులఁ బరికింపఁగవలయుఁ గావ్యబంధన వేళన్. ౨౮.

వళిప్రాసములు.

క. పాదప్రథమాక్షర ము త్పాదిత మగు వళి యనంగఁ; బ్రాసం బనఁగాఁ
బాదద్వితీయవర్ణము; పాదచతుష్కమున కివియ ప్రాణము లెపుడున్. ౨౯.

వళిభేదములు.

క. స్వగజలు వర్గజ లితరేతరవర్గజ లనఁగ నేకతరజ లనంగాఁ
బగహారు వళ్లు నాలుగు; వరుసఁ దెలుపంగనకు వాని వలయుం దెలియన్. ౩౦.

క. కోరి యకారము మొదలు లా కారము తుద గైనయచ్చు గమి పం(ద్రెండుక్
వారక యొండొంటికినిం పారంగ వళ్లియ్యె నాల్గు నైదును మూఁడుక్. 3౧.

అఖ్యారమము.

క. ఆ ఐ ఔ లత్వమునకు నీ ఏలును ఋద్వయంబు నిత్వమువకుఁ దా
మూ ఓ లుత్వమునకు వళు లాయచ్చుల దొరసి యుండ హల్లుల కెల్లక్. 3౨.

అకారవళినిరూపణము.

తే. అవని ధర్మజుఁబోలు నిత్యార్యచర్య,
నాదిరాజుల దొరయు నిత్యైం(ద్రభూతి,
నరులఁ బ్రహరించు బాహుదండౌ(గ్ర్యమునను,
విభుకులా(గణి చాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు. 33.

ఇకారవళినిరూపణము.

ఆ. ఇనజుఁ డీగి, భారతీశుండు చతురత,
నేకవీరుఁ డాజి బుజూతయందు,
ఋూజరిపుఁడు సిరి, నహీనుండు భూవహ
నమున విశ్వమనుజనాథవిభుఁడు.

ఉకారవళినిరూపణము.

క. ధరణీవరాహలాంఛితుఁ డురరీకృత సకలవిద్యుఁ డూరీకృత సం
గరజయుఁడు విశ్వభూవరుఁ డురుకీర్తుల నెగడు నా బిడౌజో నిభుఁ డై. 3౫.

వర్గవళినిరూపణము.

క. తుది నున్న జ ఞ ణ న మ ములు వదలిన యా క చ ట త పల వర్గాక్షరముల్
వొదిఁ దనవంగడములలో నదికిన నవ్వళులు వర్గజాఖ్యము లరయక్. 3౬.

సీ. కమనీయరాజశేఖామణి కరిరాజ గర్వమహీధ్రనిర్ఘాతమునకు
చతురయశస్సిత చ్ఛత్రి కారోధన జయదాశ్వభంజకీ ఝంపునకును
టంకితరాయకఠారిసాళువునకు డంభలాంఛన కోల ఢాలునకును
తత్త్వ పురాణకథా రసవేదికి దాన దయా ధర్మ ధామ మతికి

తే. పశుపతి(ప్రాప్త సామ్రాజ్యఫలున కబ్జ
బంధుబంధుర తేజోవిభాసునకును
విశ్వవిభునకు సరి లేరు విశ్వజగతి
ననిన నివి వర్గవళ్లకు నచ్చు గృతుఁ 3౭.

కాదివర్గమునకు గుణితస్వరవళినిరూపణము.

క. కా కై కౌ లట కత్వము, కీ కేలు కృ కౄలు వళ్లై, కిత్వము వళులై,
కూ కోలు కుత్వమునకును, జేకొను దత్వాదికాంతసిద్ధాన్తతతిక్. 3౮.

ఇతరేతరవర్గజవళినిరూపణము.

క. ఇతరేతరవర్గజవళి తతికిఁ జవర్గవును శ ష స దగు నొకగమి యై;
కృతులకు న హ య లు నేక స్థితి నొకవంగళము; న ణ లుఁ జెలఁగు నొకటి యై.

చ. చతురచళుక్యవిశ్వవిభుశాసన మెక్కి నరాజమౌళు ల
చ్ఛుత మకుటోజ్జ్వలస్రగనుషక్తము లై విలసిల్లు నెందు; నీ
జతనము నీతిమంతులకు సాఁగిన నేమి కొఱంత? సంతతో
జ్ఝితమదబుద్ధులుం గుశలసిద్ధులు పొందుట లెల్లఁ బోలవే. ౪౧.

ఆ. చతురుపాయబాహుశక్తిక్షమావళిఁ
బాఱ విడిచి చిత్రభానుసాక్షిఁ
బాఱె సర్వసిద్ధిపద మేది ధరణీవ
రాహమునకు నోడి రాచకదుపు. ౪౨.

చ. అమమత కాస్పదంబు, వినయంబునకుం గుదు, రుబ్బులేని నె
య్యమునకు నాలవాలము, మహాగుణపంక్తికి జన్మభూమి, దా
నమునకు నాదరం, బరిరణక్రియ కుగ్రనికేతనంబు, నా
నమరుఁ జళుక్యవిశ్వమనుజాధిపుచిత్త మమత్తవృత్తి యై. ౪౩.

ఏకతరవళినిరూపణము.

క. మ ర వ ల ఱ లేకతరవళు లరయఁగఁ దమతమక కవులయనుమతి వళు లై
పరఁగుఁ, బదాంత ముకారము పొరిఁ బొందినపు పు బు భు ము లు పొసఁగినచోటన్.

ఆ. మధురవచనుఁ డార్యమాననీయాగ్రణి
రసికవరుఁడు రాజరాజనిభుఁడు
వరుస యెఱిఁగి సుకవివరులకు నిచ్చిన
లచ్చి విశ్వవిభునిలాగు మెచ్చు. ౪౪.

ఆ. అజ్జు లాని యీగి ఱావడి సభలోన
ఱేసి పోరి లోన ఱెచ్చఁ బొఱసి
ఱెన్న మడుగపుడమిఱేండ్ర నేల నుతింప
మనకు విశ్వనాథుఁ డొనరియుండ. ౪౫.

ముకారవళినిరూపణము.

తే. పుడమి విశ్వవిభునిభుజమునకుఁ దొడవు
పుల్లపద్మాలయ వితీర్ణమునకు బోటి
బుధులు విద్యావివేచనమునకు సాక్షి
భువనములు కీర్తికి నివాసములు దలంప. ౪౬.

ప్రాదివళినిరూపణము.

క. ప్రపరాపసమనుసుప్రత్యపినిర్దురధిన్యుపాభ్యుదాఙ్వ్యత్యవప
ర్యుపసర్గవింశతికి వళులు పరస్పరవర్ణయుక్తి నుభయమును జెల్లున్.

ప్ర - పరా - అప - సమ్ - అను - సు - ప్రతి - అపి - నిర్ - దుర్ - అధి - ని - ఉప - అభి - ఉత్ - ఆఙ్ - వి - అతి - అవ - పరి:—ఇవి యిరువదియు నుపసర్గలు; ఇందు అప్యాఙ్ అను నిరూపణ మప్రసిద్ధము.

శా. ప్రారంభించు నశేషధర్మముల సంపాదించు సత్కీర్తులన్,
ప్రారబ్ధంబులు నిర్వహించు ఫలపర్యంతంబుగా నెప్పుడున్,
ప్రారబ్ధ ప్రతిలబ్ధ సంపదలచే రాగిల్లు నుల్లాసియై,
యీ రాజంచు నుతింతు రార్యు లిల విశ్వేశావనీవల్లభున్. ౪౮.

తే. రిపుల విశసించు చోటఁ బరేతనాథుఁ
డుర్వి రక్షించుచోటఁ బరోక్షభుజుఁడు
బహుధనావాప్తిచో ననపాయబుద్ధి
యంతరరులకు నీ రాజపాయకరుఁడు. ౪౯.

చ. స్మయరహితంబు వైభవసమాగమ, మాహవధుర్యశౌర్య మ
వ్యయము, జయంబు విస్మయసమగ్రము, పాదవినమ్ర శాత్రవా
న్వయ పరిరక్షణం బభినవంబు, నయోచిత శాస్త్రవాచకా
న్వయనిపుణంబు చిత్త, మనయంబును విశ్వనరేంద్రభర్తకున్. ౫౦.

తే. స్వర్ణగిరిచాపుఁ డర్చింప వలయు వేల్పు,
స్వాంత మగుమంత్ర మాప్తపంచాక్షరంబు,
తథ్యమగుధర్మ మెపుడు ప్రత్యక్షకృత్య,
మాత్మ విశ్వేశ్వరునకుఁ బ్రత్యహముఁ దగిలి. ౫౧.

సీ. గసభావశీలి నిరంతరశ్రుతిశాలి యర్థావబోధ నిరర్గళుండు
రాజన్యజన్య దురంతవిక్రముఁడు దురవగాహవిద్యా విహారభూమి
దానార్హ సంపదధ్యావాస మాయుధాయతవేద శశ్వదధ్యయన వేది
న్యాయతర్కాది నానాశాస్త్రసుతుకి విన్యస్తపూతార్థ మహాశయుండు ౫౨.

ఆ. ప్రచురగ ఫలిత నతురుపాయాభిరాముఁ డు
పేంద్రభూపతనయుఁ డింద్రనిభుఁడు
భీమబలుఁడు జగదభీహిత శోభనా
ఢ్యర్ధి విశ్వనాథుఁ డవనివిభుఁడు. ౫౩.

క. చంచలత లేక దానో దంచితుఁ డగువిశ్వనాథ ధరణీశ్వరుచే
మించినసుకవీశ్వరుల ద్వ గంచలముల మలయు సిరు లుదగ్రప్రీతిన్.

చ. వ్యపగతదోషుఁ డవ్యసనవర్గుఁ డుదంచిత మంత్రపంచక
వ్యపగతశత్రుమండలుఁ డయాన్వితుఁ డూర్జిత వైరిభూవర
ద్విపవరమత్తకేసరి యతీంద్రియ ఖేలనుఁ డార్య వర్యుఁ డ
త్యుపచితశౌర్యశాలి సుగుణోన్నతి విశ్వనరేంద్రుఁ డెప్పుడున్.

తే. విశ్వ విశ్వంభరాసమా వేక్షణమున
నడరు నీహిత బహుఫలావాప్తు లెల్లఁ;
బ్రణతు లొనరింతు రఖిల పర్యంతనృపులు
నర్థి విశ్వేశ్వరునకుఁ బర్యాయగతుల.

సబిందువర్గవళి నిరూపణము.

తే. ట త ప వర్గాక్షరములకు డాపలించి
యొనర నూఁదిన బిందువు లుండెనేని
వరుస ణ న మ లు వళు లగు వాని కెల్ల
నవనిఁ గొందఱు సుకవులయనుమతమున.

చ. కినుకఁ జళుక్యవిశ్వనృపకేసరి చూసినచోఁ గృపాణదం
డనమునఁ గల్గుఁ బో సురగణత్వము తత్పదవారిజాత వం
దనమునఁ గల్గుఁ బో మనుజనాథత తద్భటదర్శనావలం
బనమునఁ గల్గుఁ బో గహనమధ్య నివాసము వైరికోటికిన్.

ద్వ్యక్షర త్ర్యక్షర ప్లుతాక్షర వళి నిరూపణము.

ఆ. మొదలివ్రాఁత రెండు మూఁడు నక్కరములఁ
గూడెనేని యదియ కూర్చు వళుల,
నంత్యవర్ణము నిడుపయి తక్క భేద ద
యార్థ మయిన నచ్చు హల్లు వళులు.

క. ప్రియకరుఁడు సర్వలోకా శ్రయ బిరు దోదగ్రుఁ డుగ్రజనవర సేనా
జయలక్ష్మీ సుఖకర సం శ్రయుఁ డీచాళుక్యవిశ్వరాజేంద్రుఁ డిలన్.

తే. ధర్మములు నిత్య సత్య కృద్వ్యాప్తి లెపుడు,
వర్జ్యములు చిత్తమున కసద్వ్యసనచయము,
లహారములు వర్ణవిభ్రమ ద్వ్యక్తివిధులు
పతికి ననుటయు విశ్వభూపతికి నమరు.

క. త్రాసమతి విమతు లడుగులు డాసిన నీసోమవంశ్యుఁడా రక్షింపం
డీ సుడిగి యుచితగతి వి న్యాసంబునఁ గొలువవలువదా విశ్వేశున్. ౬౨.

మ. కమలోత్పత్తి నిమిత్తముం గువలయాకాంక్ష్యోత్పజ్జీవనీ
యము నైనంతన నభ్రవిభ్రమము నేలా సర్వలోకాశ్రయ
క్షమతం బేర్చు చళుక్య విశ్వవిభు శశ్వద్దాన ధారాజ లా
ఘుముతో సాటికిఁ బాటిసేసెదవు క్రిక్కా చక్కఁ దర్కింపుమా. ౬౩.

ఆదేశవళి నిరూపణము.

క. ద్వీపమునకు నాకమునకు నాపై శాస్త్రోక్తి నచ్చు లాదేశ సమా
సాపత్తి గలుగుటయు వళు లాపాదింపుదురు కొంద అచ్చును హల్లున్. ౬౪.

ఉ. ద్వీపులఁ బ్రంచువిశ్వజగతీపతి యుత్తమశక్తి జాంబవ
ద్వీపమునందు గోవులకు నిమ్ముగఁ జేయుటయున్ బ్రసన్నుఁడై
గోపతిధేను వవ్విభునకుం దనవైభవ మిచ్చెఁ గాక యే
భూపతు లీవదాన్యగుణబుద్ధిఁ బ్రసిద్ధి వహించి రుర్వరన్. ౬౫.

క. నీకరవాలముపాలై నాకంబున కరిగి రాజనారాయణ యా
భూకాంతు లెట్టిచన వో నాక విటగోత్రములఁ దూల నడుతురు లీలన్. ౬౬.

క. విను మన్యోన్యపదంబున కొనరింతురు కవులు గొంద ఱో నూ లాయుం
దనుబోనియచ్చు కలుగుటఁ జొనుపుదు రాయచ్చు వళియు సుకవులు కృతులన్. ౬౭.

ఉ. ధన్యుఁడు విశ్వభూవిభుఁడు ధారుణి యేలఁగ భూజనంబు ల
న్యోన్యహితత్వ సంపదల నొందిరి, దంపతు లింపు నింప న
న్యోన్యసుఖానుకూలతల నోమిరి విప్రులు వేల్పుఁబిండు న
న్యోన్య సుపుష్టి తుష్టి కుశ లాదులఁ జెందిరి నాఁడు నాఁటికిన్. ౬౮.

దేశీయవళి నిరూపణము,

చ. కఱకరి కల్లడంబు కడుఁ గట్టిఁడి దెప్మెర లోలమాస గ్ర
చ్చఱ యెసలారు లుల్లుఱుకు లాడెడి వీటిఁడి రజ్జులాఁడు గ్రి
క్కిఱియుట నాఁ దెనుంగునకు నీయుభయంబు వళిప్రకారమై
మెఱయుఁ గవిప్రయోగమున మేల మెఱింగి రచింప నేర్చినన్. ౬౯.

క. చెన్నకర్బుఁ జెన్నక మా వన్నన మాచన యనంగ నచ్చట వళి యై
చెన్నగు నకార మార్యుల మన్నన హల్లేని గలుగు మఱియొక్కచోన్. ౭౦.

క. కడలాలుం జవరాలును జడుఁ డొక్కం డొకఁ డనంగఁ జనునుడువుల న
చ్చిశఃటమై తగు వడి హల్లును వడి సేయుదు రంద్రు కవులు వలసినచోటన్. ౭౧.

క. ఏకైకము సోదర నా కాకులు ననుశబ్దములకు నొగి నేతోవ్వత్వా
నీకము వళు లగుఁ గొందఱు గైకొందురు వృద్ధివళులు కవులాడఁబడికన్. ౭౨.

షడ్విధప్రాసములు.

క. భాసురము లగుచు సుకర ప్రా సానుప్రాస దుష్కరప్రా సాంత్య
ప్రాస ద్వంద్వ త్రితయ ప్రాసము లన షడ్విధములు పరఁగుం గృతులన్. ౭౩.

సుకరప్రాసము.

క. సుకుమారము శ్రుతిసుఖదము నకలంకము నైనవర్ణ మాద్యక్షర స్పృ
ష్టికి రెండవప్రాయి సుమీ సుకరప్రాసం బనంగ సులభము కృతులన్. ౭౪.
క. అరవిందహితుఁడు దీధితి నరవిందోదరుఁడు విద్విడపహారణముచో
నరవిందభవుఁడు చతురత ధర ధరణివరాహ విశ్వధరణిపుఁ డెపుడున్. ౭౫.

అనుప్రాసము.

క. ఇడునెడఁ బ్రాసాక్షరములు బడి తప్పక పాదపదవిభాగములఁ గడున్
బెడఁగైన ననుప్రాసం బడరుం గబ్బముల నెల్ల నమరినతోడ వై. ౭౬.
క. రంధ్రములు సాంద్రములు నిస్తంద్రములును గుణము లెపుడు ధర సత్యహరి
శ్చంద్రునకుఁ జంద్రవంశ్యన కింద్రోర్జితమహిమునకు నుపేంద్రసుతునకున్. ౭౭.

దుష్కరప్రాసము

క. పరువడిఁ బాదాదుల ను చ్చరణాసహ్యాక్షరముల సమకూర్చిన దు
ష్కర మనియెడుప్రాసం బగు సరసాలంకార మగుచుఁ జను సత్కృతులన్. ౭౮.
క. నుర్గై విశ్వేశ్వరదోర్దగ్గళహతిఁ జన్నరిపుల నగు వినుతింపన్
స్వర్గవధూకుచకుంభ వి నిర్గళదంబువులచేత నిర్మలు లగుటన్. ౭౯.

అంత్యప్రాసము.

క. మొదలిచరణంబుకడ శుభ పద మయ్యెడిప్రాయి యన్నిపాదంబులకున్
దుదనుండి మండనం బగు నది యంత్యప్రాస మనఁగ నమరుం గృతులన్. ౮౦.
క. భూజనహితనయశీలున్ బూజింతురు నృపులు విశ్వభూమీపాలున్
రాజితకీర్తివిశాలున్ రాజేంద్ర చ్ఛత్రచామరశ్రీలోలున్. ౮౧.

ద్వంద్వత్రిప్రాసము.

క. క్రమమునఁ బాదాదులయందమలను లై రెండు మూఁడు నక్షరములు చె
న్నమరిన ద్వంద్వత్రిప్రాసము లనఁగాఁ బరఁగు వానిఁ జనుఁ దెలియఁదగన్. ౮౨.
క. దానంబు వివిధసశలని దానంబు విరోధిరాజ దత్తధనచయా
దానంబు గవులసొమ్మగు దానం బిత్తెఱఁగు విశ్వధరణీపతికిన్. ౮౩.

క. శీలనము దన్నవపరి లాలనము నశేషశాస్త్ర లాలితవిద్యా
ఖేలనము ధర్మధరణీ పాలనమును విశ్వధరణిపాలున కొనరున్. ౮౪.

ల ళ డ ఋక్రాంత ప్రాసములు.

క. వలసినచో లళములు డలములు మఱి ఋక్రాంతవర్ణములు ప్రాసము లై
యలవడు సత్కవికృతులన్ నిలుపందగు వానిఁ దెలిసి నియతప్రీతిన్. ౮౫.
క. తాళము దాలము నాఁజనుఁ జోళుఁడు చోడుండు నాఁగ సొంపగు న గ్ర
వ్యాళ వ్యాడ వ్యాలము లోలిన సమరూఢిఁ బ్రాసయుక్తిం జెల్లున్. ౮౬.
తే. భీకరాకారుఁ డయ్యు నంగీకృతుండు
మేదురక్రోధుఁ డయ్యు ననాదృతుండు
పావనాత్మకుఁ డయ్యు బలావృతుండు
నాఁగఁ బ్రాసంబులకు సమానంబు లెపుడు. ౮౭.

వృత్తములు

ఇది ప్రాసలక్షణం బిఁక విదితంబుగఁ బింగళాహివిరచిత మగుచున్
బొదలెడు ఛందోగణ సంపద యగు వృత్తప్రపంచపద మొలుఁగఁ దగున్. ౮౮.
అవటు నక్షర గణ సూత్పాదిత గణసంప్రవృత్తితంత్రముచే గా
కోదరుఁడు గరుడునిం బ్రచ్ఛాదించుట ఛంద మనఁగ జగతిం బరఁగున్. ౮౯.
ఇది లౌకిక వైదిక వాక్పద మై షడ్వింశతిప్రపంచాత్మక మై
పాదలుం దెలియఁగవలయును ముదమున నభిధానరూపముల ఛందంబుల్. ౯౦.

ఉక్తి, అత్యుక్త, మధ్య, ప్రతిష్ఠ, సుప్రతిష్ఠ, గాయత్రి, ఉష్ణిక్కు, అనుష్టుప్పు, బృహతి, పంక్తి, త్రిష్టుప్పు, జగతి, అతిజగతి, శక్వరి, అతిశక్వరి, అష్టి, అత్యష్టి, ధృతి, అతిధృతి, కృతి, ప్రకృతి, ఆకృతి, వికృతి, సంకృతి, అతికృతి, ఉత్కృతి, అనం బ్రవర్తిల్లు; నందు నుక్తాదిచ్ఛందంబు లొక్కయక్షరంబునుండి యొండొంటి కొక్కొక్క యక్షరంబుగా షడ్వింశాక్షరపర్యంతంబుఁ బెరుఁగు.

అందు నుక్తాచ్ఛందంబునఁ బ్రతిపాదంబున నేకాక్షరంబై శ్రీ యను వృత్తం బయ్యె:

శ్రీ-శ్రీఁ-జే-యున్.

అత్యుక్తాచ్ఛందఃపాదంబు ద్వ్యక్షరం బందు స్త్రీ యను వృత్తం బయ్యె:

స్త్రీరూ-పారుం-గారూ-పారున్.

మధ్యాచ్ఛందంబు త్ర్యక్షరం బై నారీవృత్తంబునకు జనకం బయ్యె:
నారీవృ - త్తారంభం - బారు స్మా - కారం బై.

ప్రతిష్ఠాచ్ఛందఃపాదంబు చతురక్షరం బై

కన్యావృత్తము.

పొత్తై మాగా-వృత్తిం గన్యా-వృత్తం బయ్యెన్ - జిత్తం బారన్.

సుకాంతివృత్తము(జగ.)

జగంబులం - దగున్ సుకాం - తి గల్పిత - ప్రగల్భతన్.

సుప్రతిష్ఠాచ్ఛందఃపాదంబు పంచాక్షరం బై

సుందరీవృత్తము (భగగ.)

సుందరి యొప్పం - జెంది భగా నిం - పొంద నియుక్తిన్ - గందుకలీలన్.

ప్రగుణావృత్తము (సగగ.)

సగణాసక్తిం - గగసంయుక్తిన్ - బ్రగుణాఖ్యం బై - తగు నింపారన్.

అంబుజవృత్తము (భవ.)

ఇంబగు భకా - రంబును వకా - రంబును జామీ - యంబుజ మగున్.

విచ్ఛందోధికారము.

క. ఇం దుండియుఁ గరణీయ చ్ఛందోవృత్తముల నర్థ సంజ్ఞితములుగా
నొందింతు గ్రంథవిస్తృతి క్రందునకుం గాక యర్థగౌరవ మొప్పన్.

గాయత్రీచ్ఛందఃపాదంబు షడక్షరం బై

విచిత్రవృత్తము (యయ.)

విచిత్రంబునందున్ - రచించున్ యయంబుల్.

తనుమధ్యావృత్తము (తయ.)

ఒప్పున్ తయ యుక్తిం - జెప్పం దనుమధ్యన్.

సురలత (నయ)

సురలతఁ జెప్పున్ - సొరిది నయంబుల్.

ఉష్ణిక్ఛందఃపాదంబు సప్తాక్షరం బై

విభూతివృత్తము (రజగ.)

స్వార్థ సద్విభూతి దా - గర్థ జర్థగంబునన్.

మదనవిలసితము(ననగ.)

మదనవిలసిత - ప్రదములు ననగల్.

కుమారలలిత (జనగ.)

కుమార లలితకు౯ - సమగ్రజనగముల్.

అనుష్టుప్ఛందఃపాదం బష్టాక్షరం బై

విద్యున్మాల యనువృత్తము (మమగగ.)

శ్రీలల౯ రాజిల్లు౯ విద్యు - న్మాలాఖ్యం బై మాగాసక్తి౯.

చిత్రపదము (భభగగ.)

చిత్రపదం బన భాగా - చిత్రయతిప్రతిపత్తి౯.

ప్రమాణి (జరవ.)

జకారము౯ రకారము౯ - వకారముం బ్రమాణికి౯.

సమాని (రజవ)

ఈసమానికి౯ ర జ వ - వ్యాస మొప్పగుం గృతుల౯.

సింహరేఖ(రజగగ.)

ఈగబాగ్రగా నియుక్తి౯ - గోరి సింహరేఖ యొప్పు౯.

బృహతీచ్ఛందఃపాదంబు నవాక్షరం బై

భుజగశిశురుతమనువృత్తము (ననయ.)

భుజగశిశురుత మయ్యె౯ - బుజు ననయములచేత౯.

హలముఖి(రనస.)

కామితక్రియ హలముఖీ - నామ మొప్పు రననలచే౯.

భద్రకము(రనర.)

భద్రకంబు రనరంబుల౯ - భద్ర విశ్వనృపమన్మథా.

ఉత్సుకము(భభర.)

ఉత్సుక మా భభరంబుల౯ - మత్సరి మాన విమర్దనా.

ఇట నిం దీవల విశ్రమ ఘటనలు కల్పింప వలయుఁ గబ్బంబుల నె
చ్చట నిలుపంగాఁదగు న చ్చటఁ దగఁ బరికించి నిలుప శాస్త్ర ప్రౌఢి౯. ౯౮.

పంక్తిచ్ఛందఃపాదంబు దశాక్షరం బై

రుగ్మవతి యనువృత్తము(భమసగ 6.)

మయూరసారి (రజరగ 7.)

పర్వ నీరజంబు పై రగంబుల్ - సర్వగా మయూరసారిఁ జెప్పుఁ.

మత్త(మభసగ,7.)

శైలక్రాంతిఁ మ భ స గ లోలిం - గ్రాలఁ మత్తాఖ్యను గనుపట్టుఁ.

శుద్ధవిరాట(మసజగ,6.)

స క్తం బై మ స జ స్థగ ప్రథా - ర క్తిఁ శుద్ధవిరాట నాఁ జనుఁ.

పణవము (మనయగ,6.)

అందం బై మ న య గముల్ సొం పిం - పం ద ప్పొందక పణవం బయ్యెఁ.

త్రిష్టుప్ఛందఃపాదం బేకాదశాక్షరం బై

శాలినీవృత్తము(మతతగగ,6.)

రాకాధీశాకార రాజన్న తా గా - నీకప్రాప్తిఁ శాలినీవృత్త మయ్యెఁ.

ఇంద్రవజ్రము(తతజగగ,8)

ఈతాజగానిర్మితి నింద్రవజ్రా - నీతాఖ్య వర్తించు వినిర్మలోక్తిఁ.

ఉపేంద్రవజ్రము(జతజగగ,8.)

ఉపేంద్రవజ్రాహ్వయ మొప్పునిం పై - యుపేంద్రపుత్రా జతజోక్తగాలఁ.

ఉపజాతి.

ఈయింద్రవజ్రాఖ్య ముపేంద్రవజ్ర - శ్రీయంబు గాఁ గా నుపజాతి యయ్యెఁ.

తోదకము(భభభగగ,7.)

కామితభత్రయగాయుత మై వి - శ్రామపుఁదోదకసంజ్ఞతఁ జెందుఁ.

రథోద్ధతము(రనరలగ,7.)

ర క్తిఁ బేర్చి ర న రంబు పై లగం - బు క్త మైనను రథోద్ధతం బగుఁ.

చంద్రిక(ననరవ,7.)

సలలితముగఁ జంద్రికాహ్వయం - బలరు నవర వాంక మై కృతిఁ.

స్వాగతము(రనభగగ,7.)

స్వాగతంబు రనభంబు గగాప్తిఁ - సాగు విశ్వనృపచంద్రకులాఢ్యా.

శ్యేని(రవరవ,7.)

శ్యేని కై రవంబు చెప్పి పైగవం - బూనఁ జేయు పెల్ల నొప్ప నెప్పుడుఁ.

వాతోర్మి(మభతలగ,7)

తద్వాతోర్మిఁ మభ తంబుల్ లగముఁ - సద్విశ్రామస్థితి సంధిల్లుఁ దగఁ.

జగతీఛందఃపాదంబు ద్వాదశాక్షరం బై

భుజంగప్రయాతవృత్తము (యయయయ,8.)

భుజంగప్రయాతంబు పొం దారు నందం
బజస్రంబుగా నయ్యయాయాయంబు లొందన్.

తోటకము (సససస,9.)

సరసం బయి సాససంభృత మై - విరచించినఁ దోటకవృత్త మగున్.

వంశస్థము(జతజర,8.)

జతంబులం జెందినజంబు రేఫయుక్ - నుతింప వంశస్థ మనుక్రమక్రియన్.

ఇంద్రవంశము(తతజర,8.)

ఈతాజరాకల్పన నింద్రవంశకా - ఖ్యాతాఖ్య మయ్యెన్ బరగండభైరవా.

తోదకము (నజజయ,8)

సలలిత మైననజాయగణంబుల్ - విలసితతోదకవృత్తముఁ జెప్పన్.

ద్రుతవిలంబితము(నభభర,7.)

ద్రుతవిలంబితరూపితవృత్తిచేన్ - బ్రతతమయ్యె నభారగణంబులన్.

స్రగ్విణి(రరరర,7)

స్ఫారితం బై యకూపారరశ్రేణితో - సార మై స్రగ్విణీచారువృత్తం బగున్.

జలధరమాల(మభసమ,9.)

మాద్యత్ప్రీతిం జలధరమాలాభిఖ్యం - బ్రద్యోతించున్ మభసమభద్రవ్యాప్తిన్.

ప్రమితాక్షరము(సజసస,9.)

అమలక్రియాప్తిఁ బ్రమితాక్షర మై - యమరున్ సయస్థససయంత్రిత మై.

విశ్వదేవి(మమయయ,8)

మాయావర్ణం బొప్పం గ్రమన్యాసవృత్తి
న్జేయున్ భూభృద్విక్రాంతిచే విశ్వదేవిన్.

క. అకలంకయతిచ్ఛందో ధికార మిది దీని నెఱిఁగి తెలియఁగవలయున్.
బ్రకటింతు విపులవృత్త ప్రకరముఁ బ్రస్తారసరణిరచనీయంబుల్.

శా. ఛందశ్శాస్త్రవివక్షు సత్కృతిపరిష్కారక్రియాదక్షు స్వ
చ్ఛందక్రీడదురుప్రతాప కరుణాసంపన్న సల్లాప ని
ష్పందానందితసాధులోక భువనప్రఖ్యాత సుశ్లోక స
ద్వందారుక్షితిపాల పాలనకళాధౌరేయ శౌర్యోజ్జ్వలా.

క. రాజేంద్రచరిత్రద్వయ రాజద్విజయేందిరాభిరామైశ్వర్యా
రాజాన్వవాయవర్యా రాజీవకదంబసూర్య రసికాచార్యా.

మాలిని.

రభస రణ విశంకా రాజనారాయణాంకా
సభయరిపుశరణ్యా శశ్వదాసన్నపుణ్యా
సభికహితపదార్థా సర్వలోకాశ్రయార్థా
విభవవిబుధనాథా వీరలక్ష్మీ సనాథా.

గద్యము.

ఇతి శ్రీమదుమారమణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన
వివిధబుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయనామధేయ విరచితంబైన
కావ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకారశాస్త్రంబు
నందు ఛందోగణ వళి ప్రాస ఛ్ఛందోధి
కార లక్షణ సముద్దేశం బన్నది
సప్తమోల్లాసము.
